Зрада ZRADA made in Ukraine

Що зрада є? Усе на світі зрада…

Оксана Самара

Щодоби настає час, коли вже не ніч і ще не ранок. Час найбільшої життєвої втоми, час безнадії. Рятуй нас, Боже, від неспання в цю пору! Тоді в убогій обшарпаній лікарні помре Вероніка Раєвська, в заміжжі Стебелько. Вона прокинеться й відразу відчує, що це якраз той час, коли вже нарешті поснули всі пізні птахи і ще не прокинулись ранні.

Час зради й брехні. Час, коли "швидка" допомога приїздить — або не приїздить — до невиліковно хворих. В таку пору батькові друзі приходили ховати крадене, бо знали, що саме тоді приходять з обшуками тільки до політичних. В таку пору в лікарні помер Вітька, її перша любов, і загинула подруга Марина. І Вероніка відчує, що надворі саме ця година, і почнеться страшне… За останні півтора року вона позбудеться майже всіх своїх страхів. Не боятиметься свого старого батька алкоголіка. Не боятиметься свого, вважай, колишнього чоловіка Дмитра. Не боятиметься глядацького залу — більшого ніж на вісімдесят душ — у Будинку дитячої творчості. Тільки рук на горлі боятиметься, як тоді… І, хоча дні її життя вже відміряні, це станеться ще нескоро.

А поки що в неї — перший маленький тріумф. В аматорсь кому театрі "Трясиспис" прем’єра вистави "Дорога Зради".

Глядачів прийшло значно більше, ніж їх може умістити невеличкий зал. Прийшли просто цікаві. Прийшли друзі.

Прийшли не тільки друзі…

На сцені — такі самі стільці, що й у глядацькому залі.

Тільки стоять не рядами, а навколо столиків. Вочевидь, задумана кав’ярня, оскільки в кутку зроблено щось на зразок шинквасу з пляшками. Убозтво темної сцени нібито підкрес лює безнадійно аматорський рівень дійства, що має відбу тися. Але маленький зал переповнений, молоді люди, кому не вистачило місця, сідають на свої рюкзаки й портфелі просто на підлозі. Панує урочисте збудження, як перед виставою у справжньому театрі.

В залі гасне світло, освітлюється сцена. Спектакль роз почався. На сцену вийшов артистичний хлопець у довгому шарфі, певне, філософ, і хлопець в окулярах без скелець, либонь, зануда. До шинквасу стала дівчина. Перший хлопець бере чашечку кави і з газетою сідає за столик, поклавши ногу на ногу. Другий також бере каву і, хоч вільних місць багато, сідає поряд із першим, не спитавши дозволу. Певний час панує мовчання, а потім між ними йде приблизно така розмова:

— Мене зрадила жінка.

— І що її до цього змусило? — питає він, не відриваючись від газети.

— У вас дивний погляд на проблему. Мене зрадила жінка!

Ви розумієте! ЖІНКА! ЗРАДИЛА! А ви питаєте: чому вона так зробила.

— Українці весь час зраджують. Скільки живуть, стільки й зраджують. Чого ви розхвилювалися?

— Українці — так! Але ж не українки! Українки на весь світ славилися красою лебединої вірності. За чоловіком — у Сибір! На Колиму! На Далекий Схід! А не в гречку, якщо чоловік на місяць поїхав до мами.

— Ви щось наплутали. В Сибір услід за мужем — це московки. А на місяць від жінки до мами — то це таки по українськи.

Зал небайдужий до вистави. Глядачі сміються, аплоду ють. І тільки високий чоловік із гарним утомленим обличчям застиг біля виходу, пропускаючи всередину нових глядачів, а сам лишаючись на порозі. Поряд — жінка, яка також не хоче заходити в зал, хоч там видно краще. Вона витягає шию і стає навшпиньки, стежачи за грою акторів аматорів. А грають вони весело й невимушено, артистично жестикулю ючи і легко стрибаючи по столиках і стільцях.

— Якщо ви хочете знати, зрада — це свобода.

— Хто вам таке сказав? Зрада — це гріх. Гірші за зраду тільки вбивство і самогубство.

— Це за вашим християнством.

— А ви хіба не християнин?

— За вашим християнством і свобода — гріх.

— Що означає оте "за вашим християнством"? Ви зра дили нашій християнській вірі?

— Коли зраджують нас, то це гріх. Коли зраджуємо ми, то це свобода.

— Панове, — озвалася дівчина біля шинквасу, — чи не бажаєте по чарочці горілки "Зрада"? Ми маємо експортний варіант.

— А горілки "Свобода" у вас нема?

— Або горілки "Гріх"?

— Горілка — завжди гріх, чи вона "Столична", чи "Пше нична", чи "Гетьманська", чи "Московська". Тому вона так солодко п’ється, хоча й гірка, — сміється барменша.

— Це як кому. Кому солодко, а кому й гірко.

Вона наливає обом по чарці горілки, обоє із задоволенням перехиляють. На сцену витягають величезний макет пляшки з горілкою, на етикетці якої латинськими літерами написано:

ZRADA Made in Ukraine.

— Того в нас в Україні й життя немає, що зрада стала нашою національною етикеткою. Ми зраджуємо і друзів, і ворогів, і подружжя, і навіть себе. Нас у світі знають, як зрадників!

Гарненька барменша стежить за розмовою відвідувачів. Іноді крутить пальчиком біля скроні, іноді показує:

"Клас!", також стрибаючи по столах і стільцях.

— Ви помиляєтесь, пане Зраджений, Нас не знають у світі, навіть як зрадників.

— Ну тому й не знають, що ми весь час зраджуємо…

— А ви ніколи не задумувались, чому люди зраджують?

— Як це — чому? Що за підступне, провокаційне питання?

— Не підступне і не провокаційне, і навіть не риторичне.

Ну чому, чому, чому люди зраджують? Ну скажіть мені, чому?

— Через вроджену зіпсутість… через брак належного виховання… через погані приклади зусібіч… і взагалі!..

— А от і не "взагалі"! Люди зраджують тому, що бути вірним не ви гід но! Вірність ажніяк не винагороджується в цьому світі, і особливо в Україні.

— То, по вашому, вірність можна купити за гроші, а зрада — там, де погано заплатили?

— Ні, зрада може бути й там, де заплатили добре, якщо хтось заплатить ще більше. І не обов’язково грошима.

— Панове, — озвалася барменша, — ви вже вибачте, що я втручаюся, але ви дискутуєте дуже голосно…

— Гаразд, ми будемо тихше.

— Вибачте нам.

— Вибачаю. Я бачу, вас дуже цікавлять питання вірності й зради. То запрошую вас на виставу, що почнеться тут за кілька хвилин. Чи не допомогли б ви посунути столи й стіль ці, щоб звільнити сцену?

Філософ і Зануда хутко звільнили середину невеличкої сцени і винесли двоє віденських стільців, круглий стіл і таб личку на підставці з написом "Тісна радянська кімната зразка п’ятдесятих", а самі посідали на край сцени, звісивши ноги вниз.

На сцену вийшли дві жінки. Це мати і дружина господаря дому, який от от має повернутися зі сталінських таборів.

Дружина звіряється свекрусі, як жінка жінці, що вона ні разу не зрадила коханого протягом цих шести років. А свекруха натякає: подружня вірність — це тільки дещиця з того, на що заслуговує такий незрівнянний чоловік, як її син, бо він — цвіт нації і людства загалом.

Жінка на порозі залу чи то схлипнула, чи то гмикнула, і чоловік поглянув на неї. Гарна доглянута жінка, все як нале жить: зачіска, парфуми. Ніби й нічого особливого, проте облич чя запам’ятовується. Здається, вона так само прийшла сюди не просто як глядач.

На сцену вибіг герой, на якого чекали обидві жінки. Спо чатку він обома руками пригорнув обох, а потім злився у дов гому цілунку з дружиною. Мама уважно вивчала той поцілу нок, обходячи навколо щасливого подружжя декілька разів.

Вистава подобалась, хотілося дивитися далі. Але чоловік пішов геть, бо щось у цьому спектаклі незрозуміло й боляче зачіпало його особисто. Він не міг пояснити, що саме. Жінка залишилася стояти біля дверей, а чоловік вирішив, що йому краще піти.

Знову зима, знову сніг, мряка, холоди, згорблені спини, чорні дерева. Час біжить швидко. Від дня того спектаклю минув рік. Той чоловік (його звуть Дмитро Стебелько), що стояв на порозі залу, за цей рік постарів на добрих десять літ. Не впізнати колись гарного мужнього обличчя — тепер у нього мішки під очима і глибокі борозни на обвислих, часто неголених щоках. Він сидить у себе на кухні, чує, як дзвонять у двері, і не хоче вставати відчиняти їх, бо вже другий рік ні на кого не чекає.

Подзвонили вдруге. То могли бути тільки сусіди — зби рати на похорон, хто скільки дасть. Він неохоче підвівся, рушив до дверей. На порозі стояв дід Василь із села Блюхів ки, де останній рік жила його мати і де вона тепер лежить на вбогому сільському цвинтарі. Мешканці таких глухих сіл мають доцивілізаційну звичку не користуватися послугами пошти, телефону чи телеграфу, а просто заходити, якщо

треба побачити когось із родичів. Дід Василь був у Києві у невістки своєї сестри, а до нього зайшов, щоб сказати, що тре ба поставити хрест на могилі матері, бо стара не має спокою.

А разом з нею спокою не мають і нечисленні односельці: як тільки темніє, мати починає ходити селом, стукає людям у вікна і зітхає.

Він не вірив у потойбічний неспокій, але погодився щодо хреста, адже — які можуть бути питання? — могили предків треба доглядати. Із трьох синів покійної Марії Стебелько тільки він може це зробити. Середній, Володька, заробляє гроші у Сполу чених Штатах, крутиться там нелеґально, і, якби виїхав, то більше б туди не в'їхав. Він і на похорон матері не приїздив.

Найстарший, Валерій, залишається жити в рідному Дубо вому, але після смерті своєї дружини красуні Марини запив.

П'є безупину, так відчайдушно, так чорно, як в Україні загалом не п'ють, як п'ють тільки в Росії.

Дмитро також п'є вечорами. Не так тяжко, як старший брат, але п'є. В нього також об'єктивні причини. Наприкінці минулого літа він теж зостався сам. Дружина пішла від нього. Забрала дочку і зникла невідомо куди. Він шукав їх, а іноді й не шукав, а то, бувало й знаходив, — і не робив останнього кроку назустріч, повертаючись до свого байдужого очманін ня самоти. І коли після тяжкого трудового дня (а працював він старшим майстром у бригаді так званих євроремонтів) сидів на кухні, хтось нишпорив темними кімнатами, хутко ховаючись за шторами, аж поки він нарешті втомлено під водився і йшов туди, звідки чулися шурхоти. Мало не щове чора, ідучи додому, він купував дві три пляшки пива або горілку. А коли непрохані гості хазяйнували у кімнатах занадто нахабно, пив і те, й друге разом.

Навіщо він тяжко працює і навіть не користується свобо дою самотнього чоловіка, який до того ще й заробляє добре, особливо як для цієї дурної країни?.. Він уже другий новий рік зустрічатиме без своїх дівчат. То навіщо йому самому сидіти у цій квартирі і пити горілку перед телевізором? На завтра він домовився про відпустку у своїй ремонтній аґенції й рушив до Блюхівки разом із дідом Василем.

Сніг то йшов, то танув, було слизько, і він вирішив не виводити авто з гаража. Виїхали з північної платформи.

Більше двох годин їхали електричкою до райцентру. Потім треба було кілька годин чекати автобуса до рідного Дубового, а вже звідти — бозна чим до Блюхівки, куди мати перебра лася за рік до смерті. Дмитро домовився з приватним водієм відразу до Блюхівки — туди завжди брали втридорога.

Вранці наступного дня Дмитро зробив дерев’яний хрест, і вони з дідом Василем довезли його на підводі до засні женого сільського цвинтаря. Коняка зупинилася біля брами при вході, хоча паркану навколо цвинтаря не було. Далі дід Василь розчищав дорогу уламком лопати, а він ішов за ним із хрестом на плечі. "Несу хрест", думав він по дорозі до могили матері. Він трохи не розрахував, і хрест вийшов низький. Вечоріло. Круки збиралися на ночівлю. Дід Василь вийняв із за пазухи чвертку горілки.

У Блюхівці Дмитро жив у холодному домі, де померла мати. Там і зустрів Новий рік. Колись тут жило дві родини — в будинку було два ґаночки. Він довго стояв покинутий. По тім у ньому жила мати. А від червня, від смерті матері, у хаті з двома ґанками знову ніхто не жив. Проживши кілька днів у цій оселі, Дмитро збагнув, що гості, які його відвідували в київській бетонці, були дуже чемні порівняно з тими, що грюкали й ревли за стіною в другій половині останнього помешкання матері. Дві половини не сполучалися зсередини.

Доводилось виходити у колючий зимовий садок, відмикати іржавим ключем другу половину, заходити в низьку холодну залу, де на вікнах не було штор. І тільки тоді вони ховалися у льосі — він навмисне відсунув для них напівзогнилу кришку.

— Неспокійна була совість у старої Стебельчихи, — казала сусідка баба Дуня, — так іноді трапляється з тими, хто хоче жити тільки по совісті.

Другого чи третього січня він звалився з тяжким грипом.

Вдень хтось приходив, топив у хаті, клав йому хліб, сало, якусь страву. А вночі до нього приходили і сувора мати, і гу ляща красуня Марина, і тверезий Валерій, і Володя з далекої Америки. Одного разу навіть промайнуло невдоволене обличчя гонористої Лариси, Володиної дружини. Живі сіда ли за стіл разом із мертвими, пили казенку і самогон, їли гарячу картоплю з салом, передавали одне одному миски з огірками й капустою, голубцями й пиріжками. Поряд стояли і весільні калачі, і поминальна капуста. Всі чекали на його дружину Вероніку з дочкою Вікторією, але їх не було.

Він сам не знав, чому вижив. Від такого грипу не вижи вають. Смерть була б логічним завершенням його пошуків і втрат. До нього приходили різдвяні колядники і лікар з району. Йому вже все було байдуже. Хотілося тільки спокою. І не спокою, а забуття. Другий рік без відпустки. Другий рік душевної безпритульності. Зникла дружина. Померла мати. І він не вмів оцінити ці події. Він не знає, чому вижив.

Але вижив, і наприкінці січня повернувся до Києва. І мало не з порогу зняв слухавку, в якій звучав незнайомий мело дійний жіночий голос:

— Я прошу вибачення, це… Дмитро?

— Так…

— Ваша дружина, Вероніка Іванівна, дуже хвора. Вона в лікарні й хоче побачити вас.

Йому пояснили, до якої лікарні йти, до кого звернутися, щоб його провели до Вероніки, в якій вона палаті, а він навіть не спитав, з ким, власне, розмовляв.

Він поклав слухавку і роздивився навкруги. Йому здало ся, ніби в його домі хтось був. Все було на своїх місцях: взуття і одяг в передпокої, сервіз у серванті у вітальні, простенькі чашки у шафі на кухні. Що ж не так, звідки це відчуття, ніби тут хтось був? В умивальнику стоять два келиха. В кутку — пляшка від горілки. Він нахилився, взяв ту пляшку і згадав, що її вони пили з дядьком Василем напередодні, як вирушили до Блюхівки. Цілком можливо, він витяг для тої горілки не склянки, а келихи. А ще в його помешканні жив ледь відчутний чужий запах. Він закурив, і той запах зник. Після такого грипу все може примаритись.

Наступного дня надвечір він зібрався до лікарні — йому сказали, вранці йти не варто, якщо він нікого не хоче зуст ріти. Він знав ту лікарню — вона була неподалік від інсти туту, де він вчився.

До хворих нібито нікого не пускали у зв’язку з епідемією грипу. Але у віконечку жінка з обличчям, закритим операцій ною маскою, продавала талончики на відвідини хворих по три гривні сорок копійок. В маленькому вестибюльчику лікарні товклося повно всякого люду з квітами і целофано вими пакетами, і всі вони намагалися переконати жінку в масці пустити їх без талончика. Санітарка в білому халаті незворушно мила підлогу в цій тісноті, б’ючи відвідувачів шваброю по ногах.

— А чи можна покликати бабу Зосю? — спитав її Дмитро.

— Вам до кого? — санітарка, блимнула з напівтемряви хижими очима, не уточнюючи, хто вона: безпосередньо баба Зося чи особа, яка може виконати аналогічні функції.

— До Стебелько з дев’ятої.

— Зараз підемо, — санітарка зробила ще кілька рухів у людей під ногами, а потім ретельно замкнула відро з брудною водою і швабру з ганчіркою у комірчині, декілька разів перевіривши, чи добре замкнуто.

— Тільки підемо сходами, а не ліфтом.

— Сходами так сходами.

Вони піднялися на третій поверх, і він дав тій санітарці одну гривню.

— Ось відділення, — санітарка розчинила перед ним двері, — дев’ята палата — друга ліворуч.

Вероніка була неприємно здивована, коли Дмитро увій шов до задушливої палати. Вона змінилась. У неї знову довге волосся, як бозна скільки років тому. Завжди здавалася дівчинкою. У тридцять два мала вигляд двадцятилітньої. Во на не була красунечкою, як інші жінки, але дівчача зовніш ність робила її неймовірно милою для нього, і коротенька стрижка підкреслювала її юність. Тепер Вероніка вже не здається дівчиськом. На казенних подушках лежить жінка, дуже бліда, але це їй пасує. Вочевидь, нещодавно їй було дуже погано, але зараз, певне, краще.

Він приніс чудові троянди, яким вона навіть не зраділа.

Біля її ліжка стояло повно букетів і розкішний кошик із квітами — такі дарують акторам на сцені. Вона не вимовила цих слів, але все сказане нею можна було витлумачити як "навіщо прийшов?" Хто

дзвонив, ніби від неї? Вона нікого не просила… Це точно, ніби хтось дзвонив? А звідки б він дізнався, де вона, якщо він навіть не знає, де вони живуть?

А ти хіба не знаєш? Так, і що робить Вікторія по закінченні школи, також не знаю. Я нічого не знаю про вас! Вікторія вчиться, і вчиться добре. Але ж я нарешті хочу знати, що сталося тоді! Я маю на це право! Я був не найгіршим батьком і чоловіком! У нас немає до тебе ніяких претензій, в тому числі й матеріальних. Ти хотів би поговорити? Давай вже не в лікарні. Але більше я не буду слухняною дівчинкою…

В палаті багато ліжок, здебільшого заслані. Та одне з них стояло розібране, як вивернуті нутрощі. Він намагався не дивитись туди. А ще під час їхньої розмови в палаті весь час мили підлогу. Знову дерев’яна швабра била по ногах, і хижі очі блимали з під білої хустки. Чи то була та сама санітарка, що привела його? Та ні, здається інша.

Він повернувся з лікарні з відчуттям великого неспокою.

Це не була смертна туга перших днів по тому, як Вероніка й Віка пішли. Це була інша, незрозуміла тривога, схожа на ту, яку викликали ревіння і грюкання на другій половині сільсь кої хати, де померла його мати і де він зустрів цей новий рік.

А вранці подзвонила дочка Вікторія.

— Мама померла сьогодні вночі. Якби не ти, вона була б жива!

— Боже мій!.. Та вона ж одужувала, в неї не було темпе ратури! — Їй стало гірше відразу, як ти пішов. Друга хвиля грипу!

— То навіщо було кликати мене! Втім, яке це тепер має значення…

— Все має значення, все!

— Чим я можу допомогти, Віко?

— Нічим, Боже мій, нічим! нічим! нічим! — Віка заридала і кинула трубку.

За вікном тремтів дрібний повільний сніг. Було сіро і тоскно. Він давно відчував, що його з Веронікою світ зава лився, і його не відбудувати. Але все урвалося так фатально… І донька!..

А все почалось (або все закінчилось?) того дня, коли дру жина тоскно подивилася йому в вічі й ледь вимовила безбар вними губами:

— Я зрадила тебе.

Далі все сталося миттєво: він люто стиснув зуби і з усієї сили зацідив їй кулаком у вилицю, — а як іще нормальний мужик має реаґувати на таке? Дружина затулила обличчя руками, тихо, жалібно заридала, і йому здалося, що плаче вона не від його брутальності, а від невідомих йому подій її життя, яке досі здавалося таким цілковито прозорим. …Того дня дружина повернулася з відрядження вранці, а він чекав на неї увечері. Мав зустріти її, було домовлено коли і де. А вона повернулася вранці в неприбраний дім, який він обіцяв прибрати до її повернення. Він не пішов на роботу, щоб усе спокійно зробити, і його роздратувало, що вона повернулася раніше, хоча він дуже сумував за нею, особливо вночі.

Він машинально увійшов до вітальні й завмер, притулив шись чолом до вікна. А дружина невпинно рухалась по хаті з кухні до ванни, до спальні, до кімнати дочки. Що вона робила тоді? Прибирала в хаті? Складала речі? Кілька разів йому здавалося: вона от от наблизиться до нього й несміливо торкнеться його плеча. От тоді б він кинув її на підлогу, що сили вдарив би ногою. В живіт, в обличчя! Але вона вперто робила щось своє. А він не знав, що робити йому. І він стояв, прикутий чолом до вікна, і тупо дивився на будинок навпроти, довгий бетонний будинок.

Зі спальні вийшла дочка — вона на канікулах вставала пізно, і вони з матір’ю довго щось шепотіли одна одній. Коли він нарешті відірвав чоло від віконного скла, то побачив невимовно люті доньчині очі. А потім мимоволі відсахнувся від жахливого обличчя з одним оком і синьо багрянистою щокою — він не відразу збагнув, хто це…

Тої ночі дружина спала у Віти, а він, не роздягаючись — на софі у вітальні. Їхнє шлюбне ложе у спальні стояло порож нє — і до цього дня його ніхто не розбирав… І досі воно так стоїть, заслане тією самою білизною, на якій вони з Вероні кою спали перед тим її відрядженням, з якого вона поверну лася на кілька годин раніше.

Так і висять у шифоньєрі поряд з ліжком дублянки його дівчат та інші речі, які він купував для них. Він майже не заходить до своєї колишньої подружньої спальні, де все при пало товстим шаром пилу, бо саме там він особливо гостро відчуває, як гуркоче прірва його життєвого краху.

А тоді наступного дня він дуже рано зібрався на роботу, щоб не бачити ні розбитого обличчя Вероніки, ні розлючених очей Вікторії. Коли він грюкнув вхідними дверима, йдучи з дому, дружина й донька спали чи не спали, але принаймні не виходили. А коли він пізно повернувся додому, ні Веро ніки, ні Вікторії вдома не було. Вони пішли від нього назавж ди. Посеред столу у вітальні лежали шлюбна обручка та інші золоті прикраси, які він дарував дружині. Був там і крихітний перстень, подарований доньці на шістнадцять років. Чомусь саме той повернутий перстень особливо образив його. Все робив для тебе, а ти… Та й будівельником став заради вас із мамою, якби не ви, слабкі й безпорадні, на біса б йому було те будівництво?

В нього були зовсім інші плани щодо свого життя — аж до тієї миті, коли зненацька втрутився у жахливу бійку в темному підворітті на Подолі неподалік від Дніпра, і, дістав ши хоча й не сильний, але все таки струс мозку, кров з носа і рота, а також легку нудоту, привів до себе в

студентський гуртожиток неповнолітню дівчинку, що тремтіла, як гілочка.

І троє хлопців — він і його товариші по кімнаті — зворушли во опікувалися переляканою дитиною, як до того виходжу вали підібране на смітнику сліпе кошеня Фелікса — цілий тиждень уставали вночі, а потім відгодували здоровенного котяру, який перейшов жити до буфету на першому поверсі і навіть не признавався до своїх рятівників. І Вероніка спершу плакала вночі, до неї вставали, поїли чаєм з мелісою. А вдень її годували з тарілочки, хоча самі звикли по братерськи їсти з пательні. І тактовно відгородили для неї куток біля вікна. Чи міг він відпровадити її назад, туди, звідки вона прийшла? Спілкування з родиною Раєв ських не вичерпалися для нього бійкою в підворітті. Там, у помешканні на першому поверсі, вікна якого виходили на Дніпро і на палісадник у подвір’ї, залишались її речі й доку менти. Він спочатку пропонував начхати на речі, будуть у неї ще! Але свідоцтво про народження і свідоцтво про закінчення восьмирічної школи треба було якось видобути звідти. Та й начхати на речі також тоді не виходило. У неї не було ні чобіт, ні теплого пальта. Тільки старий светр, потерті джинси, стара куртка і домашні капці. Він, ще до того, як між ними щось виникло, купив їй коротенькі чобітки з гострими носиками, і вона тоді сказала йому, що до кінця своїх днів пам’ятатиме ті чобітки.

Вероніка більше не повернулася до свого дому. Її батько, Іван Раєвський, був учасником Великої Вітчизняної і дрібним кримінальним злочинцем в одній особі. "Слухати ґенерала Раєвського!" — кричав він, вважаючи себе високоосвіченим, бо чув, що в історії був такий ґенерал. Він двічі сидів, і його випускали під амністію як ветерана війни. Він не боявся ні міліції, ні Бога. Коли Дмитро ходив до дільниці де "генерал Раєвський" перебував на обліку, йому порадили не зв’язува тися з ним, бо він — учасник війни, з ним не можна як з рядовим кримінальником. І, зрозумівши, що ніхто не допо може, він усе таки пішов туди, у той притон. Боже мій, які пики він побачив навколо "генерала Раєвського" за довгим столом під портретами Сталіна і маршала Жукова! До кінця днів

не зітреться з його пам’яті та картина, гідна пензля Ієроніма Босха. То була таємна вечеря апостолів темряви.

Ці міські алкоголіки зовсім не такі, як сільські, навіть зовні. Вони не червоні, а сині, сірі, багряністо коричневі, і вони не лише деґрадують, а й філософствують, включаючи категорії марксистсько ленінської філософії та Святого Письма у нецензурні фрази. Що він тільки почув на свою адресу, які погрози, які прокльони і які компліменти! Але він усе таки вирвав із того жахливого дому все, про що просила Веро ніка… Так починалося. А отак закінчилося.

З ким була вона, коли пішла від нього? З ким зрадила його? Чи надовго лишався на її дитячому личку слід від його кулака? Минулої осені він бачив Вероніку на розі Воло димирської та Житомирської, і вона була милою жінкою, а не одноокою потворою.

Вона була з білявим молодиком у тонких золотих оку лярах. Невже через нього завалилася частина світобудови, яку він ретельно зводив сімнадцять років? Біляве нещастя, шмаркач, типовий матусин синок! Дмитро мимоволі пішов слідом за тією парою. Вони не помічали його, захоплені своєю розмовою. Зайшли до гастроному, стали в чергу до кафетерію. Він став за ними і почув, що вони не вуркотіли закохано, як йому здалося спочатку. Говорили про щось незрозуміле йому — Ґротовський, театр в Ополе, ритм вистави… До того ж, вони зверталися одне до одного на "ви".

Отой блондинистий шмаркач в окулярах говорив до його дружини "пані Вероніко". Але між ними був зв’язок, на який одружена жінка права не мала. Втім, Вероніка вже тоді не вважала себе одруженою жінкою.

Та любов, од якої тьмариться світ, од якої не знаєш, на якому ти світі — на цьому чи на тому. Просто дивитися на волосся кольору стиглої пшениці, на правильний профіль, на трохи іронічні губи, і більше нічого

не треба! Тут усі злети, всі екстази! І стримувати себе, щоб не кинутись на шию, не вкрити любу голову шаленими цілунками, не пестити те во лося неймовірного кольору, не вдихати до запаморочення його божевільний запах — всемогутній Боже, пожалій гріш ну жінку! Але чи є гріхом ця любов, коли відчуваєш: це — життя, життя, а поза тим немає слів. Точніше, є безліч слів — простих, буденних: я буду пізно, але все гаразд! І просте "до побачення!" вимовляється з особливими інтонаціями, з особливим жестом, за які можна віддати все: і земні блага, і те, що не виміряти земними мірами. А твоя усмішка, від якої в усьому світі стає світліше! І той неймовірний пекельний біль, коли думаєш: т а к він посміхається не тільки мені...

У тебе своє велике життя, мій хлопчику! Знаю, що не варто втручатися в нього. Просто — зрідка йти поряд з тобою і гомоніти про пусте й незначуще, а перехожі на вулиці й не здогадуються про різницю у віці, втім, їм немає ніякого діла до нас! Не треба благати, не треба випрошувати твоєї уваги.

Тільки молитися, молитися за тебе і за нас з тобою. І тоді неодмінно прийде нагорода. Ти розповіси мені про все, що було з тобою. Розповіси про всі свої життєві мандри. Ти розповідатимеш так неймовірно, що я бачитиму кожного, хто зустрічався тобі, ти переповіси мені кожну свою думку, кожну подію твого життя. І я зрозумію і те, що ти сказав, і те, чого не сказав. Не сказав не тому, що приховав, а тому, що сам про себе цього не збагнув. А я збагну. Бо кращого друга в цьому світі в тебе немає. І не буде.

Ще тільки цього не вистачало на мою нещасну голову!

Молода жінка, тридцять чотири роки, та ще й досить відома, про неї в газеті писали! І тут раптом екзітус! Поки що якось обійшлося, довідку про смерть підписано без усіляких там прокуратур, але досить тільки заяви від родичів — переві рити, чи не було лікарської помилки, — і відразу піднімуть усі папери, і розтину, й лікування, а це добром не закінчить ся... У неї синє обличчя, видно неозброєним оком, що жінка

задихнулася. Це алергійна реакція, тільки на що? Вона могла не спати вночі, випити снодійне, принесене з дому, і мати на нього таку реакцію, Але, оскільки це сталося в стінах нашого смердючого закладу, то ми винні в усьому. У неї на руці був свіжий слід від ін’єкції, але їй кололи тільки стрептоміцин, і ніби все було нормально. І взагалі, їй стало краще! Її можна було виписувати. Якби це сталося з нею вже вдома, то була б не наша морока. І моє чергування було, Боже милий, моє чергування! От що значить — на якусь ніч розслабитися, а тут хтось помре! І ніби все було спокійно, тяжких не було! От і запросила їх до себе до ординаторської відзначити день Тетяни! Вони собі поїхали на ранок, ще до того, як санітарки йдуть до палат, а тепер я в усьому винна! Господи, що ж могло викликати в неї таку шалену алергію? І головне, усі спали, а вона хрипіла, задихалася, однак нікого не покликала. Тільки баба Зося щось знає, але також нікого не покликала. Якби родичі зв’язалися з нею, вона б їм щось розповіла. І тоді мені зовсім хоч не живи на світі! Бабу Зосю треба вигнати. В мене є куди її прилаштувати. Вона дуже любить гроші і піде туди…

Телефонувати просто зараз. Поки в ординаторській нікого немає.

— Зарику, як твої справи? Як мама? Так само? Ти ще нікого собі не взяв? Так, можу. Чудова санітарка, тобі ж треба санітарку, а не медсестру?.. Це саме той випадок!

Розумієш, їй нема де жити… Вона в мене ночує в палатах.

Мене оштрафують за це! Я більше не можу її тримати в лікарні! Завтра вранці вона буде в тебе. Не треба дякувати, Зарику, це тобі спасибі!

Лікарка втомлено підвелася, відчинила двері в коридор, попросила медсестру покликати санітарку Зосю. За кілька хвилин на порозі стала літня жінка з чорно синіми виверну тими губами і кошлатими бровами. В

неї не було фізичних каліцтв, але вся її постать вражала пекельною потворністю.

— Зосю, я більше не можу тримати тебе тут. Через цю смерть у лікарні буде перевірка, тебе так чи так виженуть.

Працювати можеш і далі, і їсти тут можеш, але ночувати в лікарні щоночі — більше не вийде. Тільки у зміну, коли працюєш.

— Мені нема де жити, Ольго Павлівно. Я вже два роки тут…

— Я можу тобі щось запропонувати. Мій колеґа, також лікар, шукає жінку — доглядати його стару матір.

— Я не медсестра.

— Він лікар сам, робитиме ін’єкції.

— Ну, уколи я вмію робити. Навіть у вену можу, — пох муро відповіла Зося, і Ольга Павлівна згадала слід від ін’єкції на руці в померлої жінки. Тепер усі вміють знаходити вену, подумала лікарка, а вголос сказала:

— Він платитиме тобі вдвічі більше. У тебе тут сто гривень, а він платитиме двісті. Плюс кімната і харчі. Вони вдвох живуть у великому будинку. Завтра вранці поїдеш до них.

— А може, сьогодні?

— Гаразд, іди збирай речі. Я йому подзвоню.

Ольга Павлівна набрала знову телефон Зарика.

— Вона згодна. І доглядатиме твою матір дуже добре, бо від цього залежатиме її житло… Так, дуже добросовісна. Єдине — вона страшнувата.

— Гадаю, не страшніша за мою матір, — відповів Зарик на тому кінці дроту. Він уже давно шукав санітарку, щоб доглядала паралізовану матір. І шукав саме бездомну, бо грошей у нього небагато, а будинок великий.

Ну все, баба Зося зникає з обрію. Тепер тільки молитися, щоб родичі нікуди не поскаржилися. Одна надія, що дочка ще мала, ну а чоловік… Вона зуміє з ним поговорити…

Планування помешкання було європейське: великий хол, три невеличкі спальні, куди, крім ліжка й шифоньєра, нічого не влазило. Але виконання європроекту було пострадянсько безладним: із вхідних дверей тягнуло таким несамовитим холодом, що сидіти у просторій вітальні передпокої було вкрай незатишно. Тому й перебралися до кухні. Хазяйка дому невтішно схлипувала, а двоє гостей, що прийшли побу ти з нею у важку хвилину, не знаходили слів, щоб заспокоїти її.

— Як вам не щастить у цьому домі, — нарешті заговорила дівчина, — спочатку дід, а потім мама… Може, тут… як її… несприятлива геополітична зона?

— Так, так, — підхопив хлопець, — таке буває! Тільки це називається геопатогенна зона, а не геополітична. Бувають такі згубні місця в містах. Але ж тут, навпаки, благословенне місце, оно Святу Софію видно з вікна! Правда, якщо хтось колись у цих стінах вмер не своєю смертю, то тим, хто жи тиме в них, не буде ні щастя, ні спокою.

— Ви ніколи не помічали тінь від шибениці на стінах? — схвильовано запитала Люся.

— У старих будинках у центрі таке буває, — запевнив Костик.

— Але ж усі ці стіни перебудували! Тут було зовсім інше планування! Жодна внутрішня стіна не збереглася! — загово рила Вікторія, — ми були перші, хто в'їхав сюди після капі талки! Це, вважай, наново збудоване житло!

— А може, саме ті стіни, які відділяють помешкання від вулиці, накопичують неґативну енергетику і передають її наступним мешканцям, які в очі не бачили попередніх?

— Ні, цього не може бути, — рішуче не погодилася з версією гостей юна господиня, — зовнішні стіни повністю перетирали і наново фарбували. Що тут могло зберегтися?

В сімнадцять років смерть матері — це не тільки втрата близької людини. Це ще й втрата головної, а як немає батька — єдиної підтримки в житті. Дарма Вікторія зовсім не думає, що буде з нею, а весь час тільки про бідну маму. Вона не могла померти просто так! Жінка, яка тільки почала жити в трид цять три роки, не могла просто так померти в тридцять чотири! А може, вона й не померла в ніч із неділі на понеділок, тільки знепритомніла, а померла вже від того, що її розтина ли? Це все батько — краще б він був не приходив до лікарні!

— Моя мама нікому не хотіла зла!.. Але сама людського зла боялась. Так у неї було і з її батьком, і з моїм батьком.

Спочатку боялась, а коли страх минув, починала жаліти. А я їх обох ненавиділа і ненавиджу! Мама нікому не бажала зла. Ось воно й згубило її.

— А твій дід… від чого він помер? І взагалі, він помер у цьому домі?
— І в цьому, і не в цьому. Коли ми заселилися, тут ще довго були недороблені ґратки на балконах. А він уже погано орієнтувався і пішов з

балкону на вулицю… Він звик жити біля землі. Там він, бувало, вилазив у двір через вікно, так йому подобалось. — І він розбився?

— Так, серед білого дня. Я ще в школі тоді вчилася.

Начепив ордени на піжаму і пішов. — І його, розбитого, занесли в дім? — стурбовано запитала Люся, вперто шукаючи причини смерті Вітиної мами у поганому енергополі їхньої нової квартири.

— Ні, не заносили. Його відвезли до моргу. Звідти й ховали. А мама ще наполягла, щоб його провезли по вулиці Григорія Сковороди, аби ті, з ким він пиячив, могли з ним попрощатися.

— А ви освятили хоча б кімнату, де він жив? — гнула своєї Люся.

— Там не святити потрібно, а знову робити ремонт. Ось погляньте.

Вікторія підвелася, пішла з кухні до безглуздо величез ного передпокою, куди виходили двері всіх трьох спалень, відімкнула ключем кімнату, де жив дід, увімкнула світло.

Костик і Люся жахнулися. На стінах були порізані шпалери в патьоках від якихось ядучих рідин, а також портрети Сталіна, Чапаєва і маршала Жукова. Паркет був порепаний від механічних пошкоджень і роздутий від вологи. Одна на одній стояли декілька старезних дерматиново картонних валіз.

— У нього ще було металеве ліжко з ватним матрацом на сітці, яке він забрав із собою з Подолу, але його ми все таки викинули, коли він помер.

Кімната справляла гнітюче враження, підсилене стійким запахом сечі. Вочевидь, дід не завжди вважав за потрібне користуватися унітазом.

— У нього в цоколі на Подолі була щілина в підлозі, і він прямо туди… Хотів і тут пробити дірку, ніяк не міг збагнути, що тут так не вийде. Ми вже з мамою скільки разів мили цю нещасну підлогу, а запах усе одно не вивітрюється…

Молоді люди повернулися до кухні. Поставили чайник.

Дідова кімната вразила гостей. То був уламок чужого страш ного життя, яке тривало десь далеко, недосяжне для їхньої уяви, щоб завершитися тут, у цьому помешканні, яке діста лося його господарям внаслідок неймовірної кількості збігів.

Втім, кожен наш крок — наслідок непоясненних збігів, ім’я яким — доля. Мама Вікторії також померла молодою внаслі док збігів, от знати б тільки, яких саме. Вікторія певна, що це — не трагічна випадковість. Їй видніше. Тому друзі хочуть допомогти їй розібратися, хто наслав на її матір передчасну смерть. Якщо це й справді чиєсь зле око, то, може, воно небезпечне й для Віки.

— А хто міг навести лихо на ваш дім?

— Бабуся Марія, батькова мати, — впевнено відповіла Вікторія, — вона дзвонила сюди, коли мама вже була в лікарні. Я не розібрала, що вона казала, прийшла від мами дуже втомлена. Але то була вона! Вона питала про маму, пи тала, чому вона не їде до неї. А взагалі бабуся мене дуже любила. Тьотя Лариса з Ярославом туди й не їздили, тьотя Лариса взагалі терпіти не може селюків, як тільки вона вийшла заміж за дядю Володю? А ми з мамою щороку їздили в Дубове. — І з батьком?

— Батько частіше їздив туди без нас. А нас тільки завозив і забирав машиною.

— А яке авто в твого батька?

— Стара "Лада", — скривилася Віка. — І квартира бетонка на лівому березі. Така зараз сім тисяч у базарний день… А скільки було розмов! Трикімнатна квартира!

Окрема кімната для дитини!

— Тоді було таке життя, Віко. Для радянської людини одержати бетонну квартиру на околиці великого міста — це було те саме, що для західного обивателя збудувати буди ночок в передмісті зі зручним під’їздом до хайвею.

— А в баби Марії якраз був будинок в Дубовому неподалік від траси. Великий, на шість кімнат і з двома верандами.

Вона раніше була директором лісокомбінату.

— То вона була членом Комуністичної партії! Як же вона могла бути відьмою? — вигукнув Костик.

— Вона не цікавилася політикою, з жодною партією не була зв’язана.

— Я маю на увазі не теперешні, а радянські часи. Тоді всі керівники виробництв, навіть на селі, були членами КПРС, — пояснив Костик, який, на відміну від першокурсниць Люсі та Віки, навчався вже в маґістеріумі і досліджував вплив комуністичної ідеології на ментальність українців.

— А хіба члени КПРС не могли мати справу з нечистою силою? — наївно спитала Віка.

— КПРС була нетерпима до окультних знань, про це свідчить багато джерел, — відповів Костик, — наприклад, мені пощастило розкопати текст рекомедації для проведення політінформацій 1982 року, де радили висміювати зацікав лення окремих несвідомих громадян своїми знаками зодіаку.

— Церква також забороняє займатися астрологією. А одначе всі цікавляться. Так і ваша КПРС нічого не могла зробити з відьмацтвом.

— Відьми бувають природні і навчені. Ну, нехай навчених відьом було значно менше, бо жінки боялися КПРС і не вчилися на відьом. А якщо вже вродилася відьмою, то тут ніяка КПРС нічого не зробить, навіть якби відьма до неї вступила, — висунула свою версію Люся.

— Така була моя бабуся Марія. Я ніколи не могла назвати її бабою Марусею, вона завжди була гарна. У неї було три сини: дядя Валерій, дядя Володя і мій батько. І коли вони були вже дорослі, їхній батько, дід Микола, пішов від них. І вона його прокляла, і він по тому швидко помер. Він розбив ся на мотоциклі, бабусі Марії й близько поряд не було! Вона взагалі в той день їздила в область.

— По селах і селищах це одна з найбільш розповсюджених смертей. Там кожен третій так гине.

— Мій батько говорив те саме. А взагалі він дуже не любив, коли ми про це говорили.

— Але якщо вона вміла чарувати, то чого вона не поверну ла собі чоловіка? Багато жінок просить ворожок не вбивати чоловіка, а повернути його. — Їй те саме казали сусіди. А ще в Дубовому жила одна ворожка, до неї їздили навіть з Росії. Вона й казала бабусі:

"Маріє! Забери труну від свого чоловіка!" А бабуся відпо відала: "Не заберу! Не треба було зраджувати! А де була зрада, там нема прощення."

— Так не можна. Якщо вмієш щось таке, чого інші не вміють, це треба повертати тільки на добро. — Її можна зрозуміти, — зітхнула Віка, — мама також мені казала: якби батько навіть три доби стояв на колінах і приніс би їй всі квіти світу, вона б не вибачила, як він ударив її тоді.

— А ти кажеш, твоя мама нікому не бажала зла.

— Вона не бажала йому зла. Вона його навіть жаліла.

Казала: як він там на своїй Воскресенці? Мабуть, п’є. Але вона б ніколи не помирилася з ним. Він її тоді так ударив, що вже сказали — треба робити операцію. А тоді б у неї на все життя лишився рубець на щоці. Слава Богу, що все обійшлося…

Вікторія знову почала плакати, адже після того мама про жила не більше року… Люся і Костик хутко перевели увагу на бабу Марію. Ця тема була цікава і їм.

— Віко, ти казала, що твоя баба Марія тебе дуже любила.

А вона не хотіла тобі передати своє знання?

— А ти, як її прямий нащадок, могла мати й певні здіб ності…

— Це не успадковується по крові! Це передається іншими шляхами! — заперечила Віка. — Наприклад, народжені в ніч повного місяця… Є ще якісь прикмети, я всього не знаю.

— Але навіщо їй вбивати твою маму, вона ж так добре ставилась до тебе?

— Тому що ми з мамою перестали їздити до неї, коли вона звела зі світу тьотю Марину.

— Ну й бабуся в тебе! Не дай Боже, щоб така вирішувала твою долю!

— Мене минулого червня так тягло до неї поїхати! Хоті лося кинути усе і приїхати хоча б на день поговорити, розпо вісти, пояснити. Але ж

були випускні екзамени, іспити до нашого університету, підготовка до Америки, а ще й нерву валася дуже — ану ж, як об’явиться хтось із дідових спадкоємців — у нього ще діти є, крім мами.

— Але не об’явилися?

— Та вони всі п’яниці, як і він, тільки моя мама вийшла в люди з дідового притону. Вони й не знають, що воно таке — претендувати на спадок!

— А може, їм ще хтось пояснить?

— Вже минуло півроку, все, потяг пішов! Ми з мамою перехрестилися, коли ці півроку минули. Точніше, мама лад на була усім поділитися, але я…

Згадавши лагідну й безпорадну вдачу своєї мами, Вікторія знову заплакала, і гості знову перевели розмову на бабусю Марію.

— А звідки ти знаєш, що твоя бабуся звела твою тітку?

— А Марина була дуже гарна, я в житті більше таких не бачила, тільки в кіно, і то не в кожному. А дядя Валерій дуже пив. І Марина… вона зустрічалася з барменом із автозаправ ки. Я сама їх бачила. І баба Марія наслала на Марину апендицит.

— Але ж твоя мама не гуляла!

— А її чоловік, батьків батько, теж не гуляв.

— Ти ж казала, він пішов від неї!

— Так, він пішов від неї, але не до іншої жінки. Просто пішов.

— Просто так пішов від жінки, з якою мав трьох дорослих дітей?

— Так. Вона була директором лісокомбінату, весь час на роботі… Мені бабусині сусідки потім не раз казали: не захоп люйся роботою, бо втратиш чоловіка. Якби в них була дочка, яка б пекла пироги і прала, може, дідусь і тримався б дому.

Сусідки самі не знали, чи судити його, чи ні. З одного боку, вона чоловікові справді ніколи чистої сорочки не подала. А з другого боку, ви ж уявляєте, що таке великий комбінат!

Вона казала, що в них були такі технології, про які в радян ські часи ніхто не чув! І вона вважала, що її чоловік мав це розуміти і не вимагати від неї пирогів і сорочок…

— Скільки іпостасей поєдналося в твоїй бабусі! — захоплено вигукнув майбутній маґістр Костик. — Тут і прадавній український магічний матріархат! І православний пуризм! І ранньокомуністична відданість великій справі, і маскулінна здатність пожертвувати родиною заради справи життя!..

Дмитро Стебелько стояв біля вікна і тоскно думав, що тепер робити. Він так і не знав, де оселились Вероніка і Віка, коли пішли від нього, ні адреси не знав, ні телефону. Подзво нив на роботу Ларисі, дружині брата Володі, того, що працює в Америці. Лариса сказала, що дуже зайнята. І хоч не могла, за її словами, говорити, одразу ж залементувала, що тепер її черга. Вже дві невістки його матері, і старша, Марина, і наймолодша, Вероніка, на тому світі, і тільки вона ще тут. Їй страшно, моторошно. Вона не знає, що тепер буде і хто подбає про її сина Ярослава, який от от осиротіє. Як і сердешна Віточка. То явно лиха свекруха відсилає своїх невісток у пекло. Він сказав Ларисі, що його мати, а її свекруха, померла більш ніж півроку тому, невже вона цього не знає? Він недавно їздив ставити хрест на її могилі і дуже заслаб у тому селі, невідомо, як вичухався… А Вероніка не вичухалася. Ти чуєш,

не вичухалася! Поки що про похорон нічого не відомо, спочатку мають бути результати розтину. Ввечері Лариса обіцяла неодмінно перетелефонувати.

Раніше Лариса не схотіла допомогти йому знайти дру жину й дочку, коли він їх шукав рік тому. Чи озветься вона сьогодні, як пообіцяла?.. Але навіть як і подзвонить, то вве чері. Як дожити до вечора? Раніше його якось тримала робота. Робота рятує від тяжких дум краще, ніж горілка. Але й найсильніший мужик не може працювати день і ніч. При ходить вечірня втома, тяжкі думи й горілка. Та зараз ранок, і йому не треба на роботу. Ще триває відпустка, яку він оформив перед Новим роком. А він нічого неспроможний робити. Навіть пити, бо ніколи не пив ні вранці, ні в обід, і пишався, що навіть при такому собачому житті йому вдаєть ся дотримуватися хоча б якихось принципів. За вікном тихо йде сірий сніг. І в домі тихо. Загадкові шурхоти приходять до його порожніх кімнат тільки з темрявою, а нині в усіх трьох кімнатах тихо, аж мертво.

Він збудував цей дім, додаючи власної крові до його бетонних стін, і ввів до нього свою невелику родину. А вони, його дівчата, ще й були невдоволені: зусібіч довжелезні бетонки заступають світ. Не видно дзвініці Лаври. Якщо є бодай якийсь сенс у тому, щоб жити на лівому березі Дніпра, то тільки заради того, аби бачити незрівнянний силует правого. І стеля низька. Вероніка не раз згадувала, яка висока стеля була в тому батьковому притоні… Так, звичайно, вона ганила не його, а сучасну архітектуру, але в нього щоразу шкреблися кішки на серці, коли дружина з донькою на два голоси затягали пісню, мовляв, не можуть дихати в цих бетонних комірчинах. Нічого собі комірчини! Сорок вісім метрів житлової площі, де він тепер залишився сам на сам із протягами і привидами.

А тоді їх було троє на три кімнати. Вероніка народила тільки Віту. Народжувала дуже важко, не те що інші жінки.

Щоправда, вона була дуже молода — сімнадцять років. А одружились вони, коли їй і сімнадцяти не було, як Віті, коли вони пішли.

Він би вбив того, хто наблизився б до Віти з такими намірами… Втім, Віта вже давно живе без його опіки і, можливо, має хлопця…

А тоді вона була така маленька, і так голосно кричала щоночі. І Вероніка плакала, не пускала його до себе, поки Віточці не виповнилося шість місяців. Плакала гірко, невтіш но, голосно, кричала, що в неї болять післяпологові шви, аж вибігала в коридор гуртожитку, коли він намагався пригор нути її. І він терпляче заспокоював її, хоча бувало, так хотілося піти світ за очі блукати вечірнім містом. А потім десь виспатися, хоч і на вокзалі, і піти на науковий семінар, де на нього тоді ще чекали.

На останньому курсі його зацікавило моделювання надскладних систем, — тепер колишні однокурсники пра цюють за фахом у кращих наукових установах світу. Але вони всі були кияни або поодружувалися з киянками, їм не треба було будувати для себе дім у цьому місті. А він за пора дою брата Володі пішов працювати на обчислювальний центр Будгіпротресту. Тамтешня черга на житло була значно реальніша від тієї, яку пропонував науковий сектор на кафедрі, де він був збирався працювати, доки у підворітті на Подолі не зустрів Вероніку. Що знала та перелякана неповнолітня дівчинка про його життєвий вибір тоді, незлі ченну кількість років тому, коли він уперше відчув: так, він мужчина, отож має жити й працювати, як глава родини.

Кажуть, утраченим називається покоління тих, хто повер нулися з війни й не знаходить собі місця в мирному житті.

Про них пишуть книги, знімають фільми. А хто розкаже про тих, що будували свій дім у великому місті, тих, що просто не могли повернутися в рідне місто чи село, бо їхній фах потрібен тільки тут, у столиці? А тут немає дому, тільки брудний гуртожиток, пародія на дім. Тепер усе по іншому.

Тепер дім можна купити. Невідомо як заробити гроші і купити. Це також нелегко, для цього теж доводиться пройти мало не всі кола

пекла. В кожної епохи своя дорога до раю і своя дорога до пекла. Він тоді сподівався: збудує кооперативну квартиру і повернеться до наукового сектору, куди вперто мало не два роки ходив на семінари. Але, щоб буду вати кооперативну квартиру, потрібно було не тільки бути у квартирній черзі, а й заробити гроші. Він не просив грошей у матері. Мати саме тоді допомагала будуватися старшому, Валерію. А ще матір дуже образив середульший, Володя.

Мати подарувала йому гроші на меблевий гарнітур у помеш кання, куди він прийшов зятем. Але Володина теща Майя Гаврилівна, Ларисина мати, повернула свасі гроші зі словами:

"Поставить у нас свої меблі, буде себе вважати хазяїном тут!"

А Дмитро сам будував свій дім. Брався за все, у вихідні будував дачні будиночки, складав копійку до копійки, щоб назбирати ті чотири з половиною тисячі радянських карбо ванців — перший внесок за трикімнатну кооперативну квар тиру на околиці. Він збирав ці гроші майже три роки, двічі поступався своєю чергою, бо не мав чим платити, бо заробляв тільки він. Вероніка вчилася на культосвітньому факультеті.

Хотіла бути акторкою або театральним режисером. Фанта зерка! Віта ходила до дитячого садочка. А коли він нарешті виплатив перший внесок, їхній дім будувався дуже повільно.

Бетонну коробку зібрали швидко, але інтер’єрні роботи йшли мало не три роки. А потім — куди вже було вертатися до тієї науки і до тих надскладних систем, якщо життя змоделювало таку систему, з якої вже не вийти, далі можна існувати тільки в її межах.

А коли збанкрутували мало не всі установи радянських часів, він не став нити: поверніть мені мою інтелектуальну працю. Пішов перебудовувати для нових багатіїв старі помешкання, робив усе, що їм хотілося, і по три клозети, і по дві сауни, міняв форми вікон,

надбудовував мансарди, навішував кімнати веранди для елітних собак, аби тільки в його БЕТОНЦІ був достаток. Тепер життя нібито стало набагато розкішнішим, ніж тоді, коли вони починали. На вулицях повно дорогих авт, на кожному кроці — спокусливі ресторани і крамниці, але більшість людей сидить у злиднях.

Ковтають слину біля шинок у вітринах, а вдома їдять вермі шель і ковбасу для собак. Та його дівчата і їли, і вдягалися добре, і на море їздили. Вероніка працювала по три чотири години на день, а не так, як робітниці в його бригаді з євроремонтів, нещасні, вічно втомлені жінки, що мали або п’яницю вдома, або були взагалі без мужика, і часом від життєвої туги віддавалися електрикам і сантехнікам просто на підлогах тих помешкань, де вони білили стіни й стелі.

Він і сам, бувало, розважався з тими жіночками — грубе життя будівельника диктувало свої грубі безжальні закони — і те, яким він був з ними, було земля і небо в порівнянні з тим, яким він був з Веронікою. Тих жінок він і кусав, і жма кав, щоб уночі вдома бути ніжним з Веронікою. А потім із них зосталася одна, Катерина Рачко, грім баба одного зросту з ним. Маляр першої категорії, в минулому, здається, худож ник реставратор. Вона також мешкала в бетонці на лівому березі, їм було по дорозі додому, і він, траплялось, підвозячи її, заходив до неї. Катерині подобався дикий брутальний стиль, а він виливав із тою жінкою всю свою лють на нездарне життя, де насправді нічого не збулось.

А всю свою ніжність він беріг для Вероніки. І їй подоба лось, він бачив, їй було добре з ним, вона не прикидалася, вона б ніколи не прикидалася. Коли їй не подобалося, вона відсувалась від нього якомога далі, але він знав, як цілувати, щоб вона не відсувалася. А в останні роки цього взагалі не було: вони вистраждали своє подружнє щастя. Він бачив, яким гарним було її обличчя, коли гасло світло, тільки м’яко блимав рожевий нічник. Ніколи вдень, вдягнена в найкращу сукню, в найкращому настрої, вона не бувала такою гарною. І як вона змогла зневажити все, що було між ними? Хто ж забрав її від нього, хто

запропонував їй щось краще у цьому божевільному світі? Вона не вісімнадцятилітня топ модель.

Але ж які квіти стояли біля її ліжка у лікарні! Хто заманив її у великий непривітний світ, з якого я її колись забрав, від якого завжди оберігав! А кажуть, ніби я її вбив! Я ні в чому не винен! І моя мати — теж. Як відвести ці страшні звинува чення, як?

Лариса таки зателефонувала ввечері. Сказала, що вона щойно від Віти, що та в жахливому стані, і краще б йому не з’являтися на похороні. бо мала може викинути бозна що.

Увесь цей рік вона лаяла свого батька, мовляв, той загубив мамин талант, — Вероніка могла б стати головним режисером якого небуть провідного театру, а не керівником студентського аматорського гуртка. Але вона, Лариса, не вважає його, Дмитра, прямим винуватцем смерті Вероніки.

— Спасибі тобі, Ларисо, — гірко прохрипів він. — Але чому ж усе таки померла Вероніка?

— Безпосередня причина смерті — набряк гортані. Якесь ускладнення після грипу.

— Коли я бачив її, вона не здавалася смертельно хворою.

Так, слаба, дуже бліда… Але… — він довго шукав слова, щоб передати свої враження від зустрічі з Веронікою в лікарні, — в неї не було печаті смерті на чолі! І… в нас не було неприєм ної розмови!

— Віті наговорив психоаналітик, що ти весь час пригні чував Вероніку, не давав їй виходу з приватної сфери до публічної, не підтримував її кар’єрних прагнень, обтинав шляхи її самореалізації, от її

організм і запрограмувався на самознищення, потрібен був елементарний грип, і… все сталося.

— Ларисо, як ка загублена самореалізація! Вона як жінка, мала все! Коли в неї двічі на тиждень бували вечірні заняття, я завжди зустрічав її! Як принцесу! На машині! Навіть у снігопад! Яка жінка може похвалитися таким ставленням до себе!?

— Ну, і дав у пику, що призвело до множинного перелому виличної кістки, кращі професори Києва не знали, як це заживити, щоб не різати щоку…

— Але ж вона сказала, що зрадила! Який мужик спокійно на це відреаґує?

— Дмитрику, котику, жінка на зламі тисячоліть має право на подружню зраду. Тобі ще цього не пояснили?

— Здається, таки пояснили… — І якщо вже тобі так хотілося погратися у Домострой, бив би долонею, а не кулаком! Або схопив би за коси! Але тепер це не має ніякого значення. Похорон післязавтра, об одинадцятій, але, я вже казала, Віта дуже зла на тебе, вважає, що ти мало не вбив Вероніку…

— Ларисо, а де Віка? І де вони живуть,.. жили… я ж нічого не знаю, і, може, я чимось можу допомогти, не думай, що я якийсь звір…

— То ти таки правда нічого не знаєш про них?

— Так само, як ти нічого не знала про смерть нашої з Володькою матері.

— Гаразд, давай зустрінемось завтра, тільки ввечері, бо я на роботі.

— Давай, тільки де? Можеш заїхати до мене, я сам…

— Ой, до твоєї бетонки, та ще й після роботи… — (знову "бетонка", гірко подумав він). — Давай зустрінемось у центрі, посидимо десь у барі з коньячком, пом’янемо і Вероніку, і твою матір, а також поміркуємо, як тобі бути з Вітою.

Домовились про зустріч. Бар "Відень". Він знає, де це.

Якраз перед Новим роком вони закінчили обладнувати помешкання з двома мансардами в будинку кінця минулого сторіччя. Цей самий "Відень" — там у напівпідвалі. Він недолюблював Ларису за її науковоподібний дискурс, яким вона сама здається, дуже пишалася. Хто мав щастя хоч доторкнутися правдивої науки, та ще й хоч трішки відчути свої сили, той завжди зневажатиме гуманітаріїв, ґеніїв словесного шумовиння, в якому нібито ховається неіснуюча думка. Мистецтвознавець! Саме мистецтво прийняти можна.

Але мистецтвознавство — мастурбація в чистому вигляді!

Втім, що те облудне мистецтвознавство у порівнінні з життям і смертю…

Але хоч би яка була та Лариса, а завтра він має почасту вати її в барі "Відень". Цей бар недешевий, треба мати при собі достатньо грошей. Він відчинив дверцята шафи у віталь ні, де завжди лежала готівка. Там мало бути шістсот гривень.

Але там нічого не було. Він узяв звідси чотириста гривень ще до Нового року, коли їхав до Блюхівки з дідом Василем.

Після повернення з Блюхівки не зазирав сюди. У Вероніки з Вітою лишався ключ від помешкання, звідки вони пішли, від цієї самої бетонки. Обручки і сережки покидали на стіл, а ключі від бетонки забрали з

собою! Його знову охопила зві ряча лють: треба було поміняти замок, щоб вони не змогли увійти сюди, коли захочуть! І не тих грошей було шкода.

Слава Богу, вони не останні. Але огидно ще раз пошитися в дурні. Є в стольному граді декілька великих сірих будинків. Цей, печерський, — мабуть, найшляхетніший з поміж них. Деякі помешкання в ньому поскуповували так звані "нові". Але дехто з давніх мешканців тримається так несхитно, що "нові" й не наважуються звернутися до них із пропозицією продати квартиру, переїхати кудись. В одному із саме таких помеш кань і горить світло зараз. Тихо, тільки зрідка шумлять авта і десь виють бездомні собаки. Надворі — та коротка й грізна година, коли засинають усі пізні птахи великого міста і ще не прокидаються ранні. І якби хтось зазирнув у жовте вікно на третьому поверсі, яке тривожно світить крізь морозну сизу каламуть, то побачив би жінку, що сидить на краєчку софи, і юнака, який лежить на цій софі й дивиться в стелю червоними очима. Нещодавно він лежав просто на підлозі вниз обличчям, і їй вартувало чималих зусиль змусити його перелягти на софу. А перед тим він кричав, що має когось вбити, щоб помститися цьому нездарному життю за її смерть. І тоді вона вклала йому в руку ніж і сказала: вбивай мене.

Це його зупинило. Він поранив свою руку, і кров закапала килим, і з червоної вже стала рудою. Трофейний килим, який його давно покійний дід, військовий лікар, привіз із Німеччини. Інші килими, що з’являлися в цьому домі по тому, протиралися й блякли, а цей десятиліттями зберігав свій первісний вигляд, ніби оберігаючи цей дім. І от на ньому, попри все, з’явилася іржа житейського лиха.

Тиша, яка запанувала після криків і ридань, була недоб рою. Жінка потихеньку сховала синові окуляри, бо знала, що без них він не шукатиме ножа. А ще вона добре знала: тепер не можна мовчати. Але про що заговорити? Вона вміла розмовляти зі смертельно хворими, і люди забували, що їм жити на світі тиждень чи два, починали згадувати дитинство чи юність, усміхалися. А тепер не знає, як заспокоїти влас

ного сина. Казати, що все минає, і це також мине? В такому стані ця мудра думка не сприймається. До того ж, аби все минулося, буває, потрібен чималий шмат життя. А втім, перевірено, коли треба когось заспокоїти, найкраще розпо вісти щось дуже тяжке зі свого власного життя. Зазвичай, це допомагає. Щоб людина, якій погано, відчула: їй довірили велику таємницю. Чужі таємниці, буває, рятують.

— Ти знаєш, Женику, коли в мене був найтяжчий день у житті? Тяжчого, мабуть, не буде… Це коли твої дід і бабуся вигнали мене зі свого дому вночі… о такій порі… і так само взимку з тобою маленьким на руках, і я пішки йшла від нового Ботанічного сюди.

Юнак мимоволі почав слухати цю оповідь. Він знав, що батьки розлучилися, коли він був немовлям. Знав, що це дуже травмувало його маму. Знав, що батькові батьки ставилися до невістки дуже погано, хоч вона була з їхнього кола, теж із родини київських лікарів. Обидва його діди були мало не фронтовими друзями. Однак мати розповідала такі подробиці, які перевищували усі мислимі й немислимі жахіття в стосунках між батьками чоловіка й невісткою.

Звичайно, мама в молоді роки не була вивчена добре господарювати — вона чудово навчалася в медінституті, коли там учитися пекти пироги? А в її родині загалом не надавали великого значення ні пирогам, ні огіркам домашнього засолу.

Важливіше було слухати улюблені платівки в родинному колі, не пропустити нових вистав і нових книжок. То тільки дурні кажуть, що в радянські часи не могло бути ніякого духовного життя. Треба було вміти його собі зорганізувати.

Здавалося, ті самі цінності були й у родині, куди мати прийшла невісткою. Там теж усі були лікарі. Вони мешкали в приватному будинку біля нового Ботанічного, в їхньому домі також були стелажі книжок до стелі, велика колекція платівок, старовинні світлини на стінах. Та коли

розпочало ся подружнє життя, виявилось, що від молодої дружини вимагалося передусім бути домашньою господаркою. І плита завжди в неї була брудна, і каструлі не так начищені, і бульйон ніколи не був таким прозорим, як вимагала свек руха. А ще до того свекри висували цілковито безглузді звинувачення в тому, ніби невістка була гулящою. Ще невідомо, хто батько дитини, яка має народитися!.. Це була нісенітниця. До того ж, говорили, що сувора свекруха сама була однією з коханок самотнього педіатра, відомого колекціонера.

Подружнє життя перетворилося на пекло, яке забувалось ненадовго, коли молоде подружжя зачиняло за собою двері спальні. А коли народився Женик, стало зовсім тяжко.

Невипрані пелюшки летіли невістці на голову, одного разу свекруха навіть вимазала їй обличчя брудною пелюшкою.

Високоосвічена інтеліґентна жінка, кандидат медичних наук, перевершила яку небудь бабу Мотрю. І от одного дня, коли втомлена молода мати і семимісячний Женик нарешті зас нули, свекруха встала вночі в туалет, а потім зайшла до кухні й побачила, що невістка не сховала в холодильник компоту із сухофруктів, як їй наказали звечора. Розлючена свекруха відразу влетіла до спальні молодої родини, вихлюпнула пря мо на голову невістці той узвар разом із сухофруктами і звеліла їй разом із її малим вилупком забиратися геть.

Просто зараз. Не чекаючи ранку. А надворі була така сама згубна година між пізнім вечором і раннім ранком.

— Ти скажеш, сину, моя ситуація не була така жахлива, як твоя, бо ти зустрівся зі смертю, а в моєму випадку всі були живі. Але мій тодішній чоловік, твій батько, не став на мій захист! Він тільки мовчки вибирав мокрі фрукти з нашого ліжка. Він так само помер для мене тієї ночі, як для тебе померла Вероніка… Ти мав не критися від мене, сказати мені, що означала для тебе ця жінка. Може, я змогла б знайти когось зі своїх

колег, хто взявся б лікувати її… Втім, грип — це така підступна хвороба, ніколи не знаєш, чого чекати від неї…

Женик підвівся на лікті, подивився на матір:

— А чого твоя свекруха так ненавиділа тебе?

— Свекрухи досить часто ненавидять невісток. Це життя.

— Але викидати на голову фрукти з узвару!..

— Так, а в нас же була валютна білизна, троянди на наволочках! Мої батьки подарували той комплект нам на весілля.

— Валютна білизна? — здивувався Женик.

— Були в радянські часи такі крамниці, де можна було купити речі за іноземну валюту.

— Магазини для багатих?

— Не зовсім. Там треба було пред’явити документи, що валюта в тебе леґальна. В Радянському Союзі було багато… м’яко кажучи… дивних речей.

— Це треба буде сказати Костикові.

— А хто це?

— Приятель Віки. Він досліджує радянський побут і звичаї. Хай пошукає документацію про радянські валютні магазини.

— Навіщо документація? Стільки є людей, хто все це добре пам’ятає. Хай розпитає в них.

— Це для тих, хто спеціалізується в усній історії, першо рядними є свідчення очевидців. А Костик, наскільки мені відомо, працює в галузі документальної історії, де свідчення людей є тільки орієнтиром для пошуку документів.

Вона таки змусила сина говорити про буденні речі. Але це ще не означає, що загрозу самогубства відсунено. Буває, люди, що пережили лихо, беруть участь у вечірках, сміються, розповідають анекдоти. А потім знаходять місце, де почепити зашморг, як це сьогодні робив Женик. Хотів задихнутися, так само, як і вона. Тепер його вдалося втягнути в розмову.

Це перший крок до виходу зі стресу. Син говорить байдужим безбарвним голосом. Так, це ще нічого не означає. Але його глибоко вразили сухофрукти з узвару у шлюбній постелі. Він весь час згадує про них, намагається уявити їх, шукає в них якийсь символ. Добре, що вона згадала про ті сухофрукти.

Щастя б не було, та нещастя допомогло. Можливо, давнє материне лихо допоможе синові подолати його власне.

Задзеленчав телефон. Хто це в такий час натискує кнопки чи крутить диск?.. Жінка встає, йде до передпокою, намагаю чись тримати сина в полі зору.

— У вас горить світло? Чого б це! А я, бідний, бездомний, їжджу по місту на машині… — голос у слухавці звучав дуже гучно, було чутно, навіть якщо не притуляти її до вуха.

— Ви помилилися, — відовіла вона. Кинула трубку і висмикнула вилку з телефонної розетки.

Дмитро Стебелько трішки спізнився на зустріч з Ларисою Лавриненко в барі "Відень". Але Лариса пройнялася ідеєю ґендерної рівності, отож не обурилася, мовляв, що це за мужик, спізнюється на зустріч із жінкою. Більше того, Ла риса вже зробила замовлення, як той, хто першим прийшов на зустріч двох осіб однієї статі. На нього вже чекає чарка коньяку, а Лариса цідить свою маленькими ковточками.

— Що ж, за упокій… — він робить жест чаркою, випиває коньяк до дна і ставить порожню чарку на стіл. Лариса робить такий самий жест і далі п’є собі крихітними ковточ ками. До їхнього столика вмить підлітає офіціант, забирає його порожню чарку, питає, чи не треба ще чогось. Він просить попільничку, а Лариса смакує бурштинову рідину.

— Бачу, для тебе цей рік був нелегким.

— Більше року. Мої біди розпочались наприкінці мину лого серпня.

— Я, звичайно, дуже перепрошую, але в тебе зараз така зовнішність, що люди, які тебе не знають і випадково опинилися поряд, мимоволі починають перевіряти, чи на місці їхній гаманець.

— Не треба перепрошувати, Ларисо, я вже давно помічаю, що до мене ставляться саме так, — гірко посміхнувся Дмитро.

— А коли ми бачилися востаннє, то я все дивилась на тебе і думала: і чого цей гарний мужчина не звертає на мене уваги!

— Але це було мало не два роки тому!

— Не два, я вже пригадала, коли це було, поки чекала на тебе… У липні позаминулого.

— Так, так! Володьки вже не було! Але Вероніка дуже захотіла до тебе!

Вероніка з Ларисою часто передзвонювалися, хоча й бачилися рідко. Так склалося, що Вероніку в гості водили, як дитину. Якщо Дмитро не мав наміру кудись іти, Вероніка мала просити його, мало не благати, і він врешті решт зда вався, але вона ніколи не йшла сама. Коли Володька поїхав за океан, Дмитрові не було причин ходити в той дім, не було!

Але Вероніка таки вблагала його. Так, це було в липні поза минулого року. Лариса тоді ще не працювала там, де працює нині, сиділа вдома, пишучи якісь заумні статті або керуючи по телефону організацією якихось нікчемних виставок. Йому неприємно було згадувати той день, оскільки Лариса і Вероніка тільки й говорили, що про смерть братової Марини. І якби ж то тільки вони, а то й шмаркачі — Вікторія і Ларисин Ярослав. І Ларисина матінка, зануда Майя Гаврилівна, також активно втручалася не в свою справу, обговорюючи передчасну й загадкову смерть розпутної красуні і участь його матері в тому темному ділі.

За столом між салатами і ковбасами, — а Лариса і Майя Гаврилівна завжди накривали стіл вкрай нездарно, — не соромлячись його присутності, переповідали сільські плітки, буцімто його мати вбила свою старшу невістку Марину. Не те що вбила, а не викликала швидкої допомоги, коли Марину схопив напад апендициту чи ще якоїсь хвороби живота.

Дивилась, як та конає, і казала: це тобі за те, що гуляла від Валерки. Марина і справді гуляла. Про це в Дубовому всі знали.

Валерчина Марина була гарна до непристойності. Дже рело краси й чуттєвості було в Мариниому єстві таким могутнім, що воно не всихало ні від поганого харчування, ні від тяжкої праці. Такі жінки повинні ставати професійними красунями і продавати себе на подіумах і на лискучих обкладинках. А на Марину не знайшлося спонсора, який би вивіз її з Дубового, і вона виявила свою неповторну жіночу сутність тим, що спочатку дуже молодою вийшла заміж за красеня Валерку — всі сини старої Марії були напрочуд гарні хлопці. Але шлюбу з Валерієм Стебельком було не досить для творчої самореалізації секс бомби з

Дубового. І вона по чала гуляти. І з водіями, і з учителями, і з лікарями. Вона була в близьких стосунках і з удвічі старшим за неї головою селищторгу, і з удвічі молодшим барменом з кафе "Дубо вецькі Зорі".

Всі в Дубовому засуджували її. Але коли вона померла молодою, то вмить стала місцевою великомученицею. А мати від людського суду була змушена кинути свій дім в рідному Дубовому і перебратися до зовсім глухої Блюхівки. Того літа Вероніка з Вітою були в Дубовому в гостях саме перед її переїздом. Він їх завіз туди на тиждень чи два, а вони повернулися на третій день.

— На мене дуже вплинула звістка про смерть Марії Степа нівни, — мовила Лариса, продовжуючи смоктати коньяк, оті нещасні п’ятдесят грамів, — а може, це якось пов’язано зі смертю Вероніки? Як померла твоя мати, Дмитре?

— Ми збиралися поговорити не про неї, — неохоче прохрипів Дмитро, запалюючи другу цигарку від недопалка.

— Про Вероніку і про малу я розповім тобі все, що знаю сама.

— А, між іншим, чому ти відмовилася розповісти мені, де вони, коли я звернувся до тебе рік тому?

— Ой, ну по перше, тому що небіжчиця Вероніка просила мене, якщо ти їх шукатимеш, не говорити, де вони. А по друге, я тоді боялася зурочити, в них була саме та епопея з дідовою квартирою, яка благополучно завершилася, але тоді ще не все було ясно.

— Яка дідова квартира, Ларисо?

— Ой, ну ти і правда нічого не знаєш! Як же ти жив увесь цей час?

— Сам не знаю. Я шукав їх, але мені ніхто не хотів до помогти. Всі, кому я телефонував, з ким зустрічався, казали, що нічого не знають. Навіть там, де вона працювала, у Будинку дитячої творчості, сказали, що абсолютно нічого не знають, а в мене не було ніяких правових підстав змусити їх говорити.

— А загальнолюдський ресурс ти вичерпав ще коли бив Вероніку по обличчю… Так, вона просила, щоб тобі не давали її координат. Вона боялася тебе. Дуже боялась! Не всі діти так бояться батьків. І ми їй знайшли психоаналітика, який допомагав їй позбутися всіх її фобій. І вона стала зовсім іншою! В неї буквально виросли крила, хоч це й дуже ба нальна метафора, а ти ж знаєш, я не люблю банальних слів…

З Будинку дитячої творчості вона перейшла керівником до студентського аматорського театру "Трясиспис". Вони разом написали п’єсу "Дорога Зради" і поставили її! І поставили так класно, що Асоціація аматорських театрів штату Вірджінія запросила їх до себе! Вони з Вітою минулого літа були у Сполучених Штатах! Віта склала іспити до університету ще в травні!

Отже, поки він пив, і лютував, і сотні разів називав їх маленькими нікчемами, які нічого не варті без нього, вони жили цікавим повнокровним життям і примудрилися багато чого досягти. Він запалив третю цигарку, тоскно глянув Ларисі у вічі.

— Мені шкода тебе, Дмитрику! У тебе була чітка орієн тація на те, щоб бути головою родини, на те, що ти все тягнеш на собі, а решта слухняно і вдячно йде за тобою. І тут раптом… катастрофа… — Лариса лагідно поклала руку на його лікоть, і він несподівано відчув вдячність до цієї жінки, з якою в нього ніколи не було теплих родинних стосунків і яка нібито так щиро співчуває йому нині.

— Давай ще по чарочці, Ларисо! Ти, я бачу, вже допиваєш, хоча й смокчеш по краплині.

— Так, так, я замовлю, облиш!

— Це ти облиш! Будь ласка, ще два по п’ятдесят! — гукнув він офіціанту, який замість чарок приніс їм цератову теку з меню.

— Чого саме вам по п’ятдесят? Знову "Арарат" п’ятизір ковий?

То, виходить, кожний мікроскопічний ковточок цього напою коштує мало не гривню, а він перехилив його, як останній алкоголік. Гаразд, він у студентські роки також умів смакувати коньяк по краплині…

— Тобі не заважає мій тютюновий дим?

— Аніскільки… — далі Лариса говорила йому речі, які можна було витлумачити як цілковито жахливі, але він не жахався, — Мені здається, Дмитре… ти зараз не в змозі осмислити й відчути смерть Вероніки. Ти ще й досі не ви брався з під уламків після катастрофи, коли завалився твій дім, твоє бетонне щастя. Тобі ще й досі зрада болить страш ніше, аніж смерть, і горе від житейської образи здається страшнішим, аніж горе від справді трагічної незворотності…

Чому померла твоя мати, Дмитре? Адже вона ще дуже міцно стояла на ногах. І потім, чому мені ніхто нічого не перека зував? Я ж усе таки родичка. Хоч ми з Володькою не бачи лися бозна скільки, але ми не розлучалися. Іншим разом він сказав би Ларисі, що, вочевидь, ніхто з родичів не зайшов до них сповістити про смерть старої Марії тому, що і вона, і її мати, Володина теща, були вкрай непри вітні до своїх сільських родичів. Майя Гаврилівна ніколи не пускала їх далі передпокою, навіть одного разу не пустила до туалету діда Василя, який привіз мішок картоплі з Дубового, тільки сказала йому, де туалет на Лук’янівському ринку, мовляв, ці селюки не вміють користуватися ватеркло зетом. Сама Майя Гаврилівна користуватися туалетом вміла.

Дмитро завжди згадував, як ще давно, в радянські часи, коли туалетний папір був дефіцитним, Володьчина теща збирала в гостей за столом зужиті паперові серветки, мовляв, ще стануть у пригоді в туалеті. А також згадував несамовитий шквал сміху, коли запитав Майю Гаврилівну, чи не робить вона й навпаки? Але сьогодні він уже відсміявся. Мабуть, ніколи не сміятиметься до кінця своїх днів, скільки ще йому відміряно.

— Тобі дуже цікаво, Ларисо, що говорять баби в селі про смерть моєї матері? — гірко запитав Дмитро, пригадавши, як на тому липневому обіді всі його учасники, навіть діти, жваво висловлювали свої думки про архаїчне мислення Марії Степанівни та її аґресивну цнотливість.

— Це пов’язане з Веронікою, Дмитре, і не тільки тою мірою, що все на світі пов’язане тисячами незримих таємних ниток, а ще й тим, що Вероніка їздила до твоєї матері у Блюхівку, перед тим днем, коли ви посварилися.

— А мені вона сказала, що їде зі своїм театриком до Сум на концерт до днів Незалежності, — вражено опустив свою чарку на стіл Дмитро, вихлюпнувши на стіл не менше п’ят надцяти гривень, — То навіщо її туди носило? І чому вона нічого не сказала мені?

— Вона саме тоді підходила до осмислення самого поняття зради в усій широті його семантичного поля. Вона хотіла поставити "Отелло" по новому, показати венеційського мавра рабовласником коханої жінки, а не щирим другом, якого ошукали. Адже друг, хоч би поряд було сто тисяч Яґо, ніколи не діяв би так, як отой чорний мерзотник, — схоже, Лариса під впливом Вероніки також зненавиділа Отелло. — А потім вона зрозуміла, що силами аматорського колективу великої п’єси не поставиш. Значно краще було б зробити сучасну п’єсу, де якомога всебічніше розкрити питання зради й вірності…

Вони просиділи з Ларисою у кафе "Відень" ще годину, і Лариса не дозволила йому заплатити за коньяк "Арарат", рішуче тицьнула офіціантові свою кредитну картку. А потім вони блукали по місту. А потім їли сосиски з кетчупом у дешевому бістро при гастрономі. А потім знову йшли пішки Великою Житомирською, але не самою вулицею, а под вір’ями понад Дитинцем, не помічаючи вбивчого холоду цієї тяжкої зими, коли в самому тільки Києві від грипу померло п’ятнадцять чоловік, серед них і його дружина Вероніка, яка насправді померла для нього за півтора року до того. Але донька! В нього ще є донька Вікторія. Що з нею буде?

У Лариси за пазухою задзеленчав мобільний телефон.

— Зараз, Віко, зараз сонечко! Іду вже! Не хвилюйся, скоро буду!

Вони почали прощатися, хоча збиралися дійти до Хреща тика і розпрощатися вже там.

— Це мої мене смикають, бо я сказала, що після роботи піду до Віки. Вони вже й туди дзвонили. Я поки що не скажу дитині, що бачилася з тобою, а далі побачимо. Щасти тобі, Дмитре! Тримайся! Якось воно буде!

Баба Зося легко знайшла потрібний будинок. Навкруги були величезні садиби за високими парканами. І тільки у Захара Івановича — невеличкий цегляний двоповерховий котедж із похилим дахом і аварійним балкончиком. Стара натисла на кнопку дзвоника біля воріт і довго чекала. Коли ніхто не відчинив, вона увійшла в подвір’я і постукала в двері будинку. Їй відчинив високий сивий лисуватий чоловік років п’ятдесяти шістдесяти.

— Ви Зося?.. Я не знаю, як по батькові.

— Баба Зося, не треба по батькові.

— Проходьте. Це всі ваші речі?

У баби Зосі не було ні валізи, ні сумки. Тільки великий клунок з казенної лікарняної ковдри.

— Всі. Більше нічого нема.

— За а арику, хто там? Хто там? — лунає голос, наче з діжки.

— Зараз, мамо, зачекай хвилину, — кричить Захар Іва нович, і тихіше до баби Зосі: — Може, щось лишилося у вас в лікарні? То я міг би підвезти на машині.

— Оце все.

— Гаразд. Зараз я проведу вас до вашої кімнати. Ви можете відпочити, перевдягтися. А потім я вас поведу до мами.

Захар Іванович повів її по коридору. За скляними зачи неними дверима блиснула розкішна вітальня з кріслами і статуетками у серванті. Решта в цьому домі — старе й занедбане. В коридорі — книжкові полиці зі старими пожовклими журналами, одна з полиць завалилася, і пожовклі журнали купою лежать на підлозі. Відчувалося, що господарі не можуть дати ради всьому, що мають. Їй відвели велику кімнату на першому поверсі. Поліро вана шафа, у якій висять старі поточені міллю жіночі речі.

Трюмо зі старими смердючими пляшечками парфумів і великим дзеркалом — саме те, що треба для моєї пики. І величезне шлюбне ліжко — це також саме те, що мені треба, сумно подумала баба Зося. А ще їй подумалось: стільки просторих брудних помешкань у цьому місті заповнено всіляким мотлохом, і скільки бездомних у цьому місті не знають уранці, де спатимуть увечері… Гаразд, тепер піти до матері цього дядечка, оце ж вони тільки вдвох тут і живуть.

Спальня хворої на другому поверсі. Поряд — спальня Захара Івановича. А ванна і туалет — унизу. Отже, все вино сити за нею треба буде по крутих дерев’яних сходах. Це важ че, ніж бігти з емальованими суднами через коридор лікарні.

Але тут окрема кімната. А в лікарні ніколи не знаєш уранці, де спатимеш увечері. А коли хворих дуже багато, траплялося спати сидячи.

У кімнаті — той паскудний і навіть трагічний запах лежачих хворих, яких у родичів немає сил добре доглядати.

Мати Захара Івановича, Єлизавета Володимирівна, напівси дить у ліжку. Це страхітливого вигляду цілковито знебар влена стара жінка. І волосся, брак якого відчувається понад чолом, в неї біле, і губи, і очі, райдужна оболонка яких зли лася з білком. Тільки горять провалля чорних зіниць, і на обличчі різко окреслені чорні плями. Старість нікого не при крашає, але з матір’ю Захара Івановича вона повелася безжально. До того ж поряд на стіні висить чорно білий фотопортрет довоєнної білозубої красуні з підмальованими рожевими щічками.

— То ви? — захоплено спитала баба Зося.

— Я! — з викликом відповіла хвора. Вона вже давно не встає, але пам’ять не втратила. — Я десь вас бачила, — звернулася вона до баби Зосі. — Це, часом, не ви працювали в хлібному магазині біля Бесарабки приблизно в той час, коли йшов двадцять шостий з’їзд партії?

— Було діло. Я працювала в хлібному на Бесарабці. А після того хлібного я перейшла до больниці на Бесарабці. Від того часу тільки по больницях.

— Мені дивно, що я не бачила вас по лікарнях, — відповіла мати Захара Івановича. — Я працювала лікарем до самої перебудови. Навіть

до путчу 1991 року… Гаразд, Зарику, ідіть обідайте, тільки швидко! Через півгодини ви обоє будете мені потрібні!

Кухня в цьому домі внизу, навпроти через коридор від кімнати, яку відвели бабі Зосі. Захар Іванович налив дві тарілки супу, і баба Зося вже з першої ложки відчула, що навіть в убогій лікарні, звідки вона прийшла сюди, готували краще.

— Я поснідала в лікарні, — сказала вона, відсуваючи тарілку, — якщо можна, тільки чаю. Я могла б і готувати для вас.

— Не знаю, чи зміг би я підняти вам платню.

— За ті самі гроші! Я бачу, як вам важко — і робота, і хвора мати!

— Може, я й знайду ще п’ятдесят гривень, як ви будете куховарити для мене. Для матері я все готую сам. Вона на дієті.

— А ви без дієти?

— Я на дієті обмежених коштів… Що щастить заробити, майже все йде матері на ліки. Дім розвалюється. Але, поки мати жива, я його не продам. Вона помре тут. А де помира тиму я — тільки Бог знає…

— Ніхто не знає своєї смерті… А де я помиратиму? Скоріш за все, під парканом, а я теж людина… А ви знаєте, я колись готувала їжу для ґенерала Раєвського! Він давав мені дуже небагато грошей. Але був дуже задоволений, як я готувала. — Ґенерал? Давав мало грошей на їжу для себе? Дивно…

— Ну, він був несправжній ґенерал, просто називав себе так. Він жив на Подолі в білому кам’яному будинку біля Дніпра. Я в нього довго жила. А пішла від нього тільки через його нову молоду жінку…

Захар Іванович і баба Зося сиділи біля столу на кухні одне навпроти одного. Кволе зимове сонце освітлювало простору захаращену кухню.

— Послухайте, Зосю, ви кажете, на Подолі… А ви не пра цювали біля діжки з пивом біля Житнього ринку? Тільки це було дуже давно…

— Працювала, аякже! Було й таке. Це ще до хлібного на Бесарабці, про який згадувала ваша матінка.

— Я саме тоді працював у поліклініці на Подолі, і іноді по дорозі додому випивав келих пива біля Житнього…

Хвора почала кликати, і син із санітаркою заквапились до неї. Захар Іванович мимоволі згадав ті давні часи, коли працював у поліклініці на Подолі, тоді в його житті не відбувалося нічого особливого, просто він був на двадцять років молодший. Перед Житнім базаром тоді встановили, а точніше — поклали скульптуру колгоспниці, що мала символізувати родючість української землі. А баба Зося, сама того не усвідомлюючи, була однією з прикмет цього дивного міста, так само, як потріскані каріатиди з відбитими носами і анфілади прохідних дворів з написами на стінах: ВО ДВОРЕ ТУАЛЕТА НЕТ. Як була його прикметою божевіль на бородата Людочка, що збирала по кафе на каву і назбиру вала дуже швидко. Або карлик Коля з дурнуватою доброю посмішкою, який жив при Центральному універмазі. Про нього розповідали, ніби його в дитинстві побив рідний бать ко, а до того він був відмінником з усіх шкільних предметів.

Потім казали, що Колю знайшли втопленим у річці Либідь.

Мабуть, ніхто й не шукав його убивць.

В метро по дорозі до себе, до свого бетонного масиву, Дмитро намагався систематизувати всю ту лавину інформа ції, яку так сумбурно вихлюпнула Лариса. Все те, що розповідала вона, з одного боку,

узгоджувалося з тим, що він самостійно довідався про своїх дівчат, з іншого боку — перевершувало всі його припущення про те, як вони існують без нього.

Отже, коли Вероніка в той фатальний день прошепотіла "Я зрадила тебе", за її недолугим сценарієм, він мав схопити її за горло і прокричати "Хто він?" Тоді б вона відповіла щось на зразок: Шекспір! Або: Отелло! Бо вона вже давно не думала про те, як краще зустріти після роботи втомленого тяжкою працею чоловіка, а напружено міркувала, або як висловлюється Лариса, р е ф л е к т у в а л а про сутність вірності й зради, а також про їхню мистецьку інтерпретацію.

От навіть їздила до далекої Блюхівки з’ясовувати, як могла стара Марія Стебелько взяти на душу гріх убивства і покарати за зраду гулящу невістку Марину. (Між іншим, нікого його мати не вбивала! Звідки вони це взяли?) А він, отой утомлений тяжкою працею чоловік, не загорлав: хто?

Просто зацідив ув око. А вона була тоді чиста перед ним.

Втім, у Лариси своє бачення того, що таке чиста жінка. Якщо мужики брудні за визначенням, то чому жінки мають бути чистими? У Лариси є причини так думати. Володька підгулював. Вони сиділи на кухні в його бетонці, бо в кам’яниці, куди Володька прийшов у прийми, не було місця, де можна було б сісти ввечері з братом, і він розповідав: було.

А ще розповідав: відчував особливу, екстатичну насолоду від того, що зраджував Майю Гаврилівну. Так, її, саме її!

Але зараз не про Майю Гаврилівну, а про його небіжчицю дружину Вероніку. Він не поїхав до матері, і так і не дізнався, що до неї зненацька приїхала молодша невістка розпитувати, як загинула старша. Значить, правильно він відчув в останній день свого подружнього життя, що в житті Вероніки з’явилися невідомі йому події. Чому вона не могла

поговорити з ним по людськи, навіщо було провокувати ту дику сцену з підбитим оком?..

— Ти ніколи не ставився серйозно до її захоплень, — обережно зауважила Лариса, — ти завжди вважав її нікчемою.

— Якби я вважав її нікчемою, я б не одружився з нею.

Отже, питання з подружньою зрадою нібито закрите.

Вероніка не мала нікого, крім нього. Чому ж йому не стає легше? Тому, що вона померла? Але Лариса права: він іще й досі не може осмислити смерті Вероніки, тому що не осмис лив її зради. Зради, якої нібито й не було. Але в неї були таємниці від нього. І не в тому справа, що вона думала, як поставити "Отелло" в дитячій студії. Він не такий ідіот, щоб забороняти жінці мати якісь захоплення, крім кулінарних рецептів і плетення светрів. Якщо їй вже так хочеться, хай собі. Вероніка і справді, було, щебетала йому про своїх гуртківців, а він, чесно кажучи, слухав неуважно, бо не вважав роботою те, за що платять дев’яносто гривень на місяць. От у неї й пропала охота йому розповідати. Це він може пережити. Важче пережити інше. Вероніка знала про Катерину Рачко. Господи, яким чином?

— Ти хіба не знаєш, Дмитрику, що Київ — це велике село? — говорила Лариса, — Моїм першим місцем роботи був журнал "Образотворче мистецтво", де Катя була, як тепер кажуть, дизайнером обкладинок. Коли мені для моєї фірми треба було замовити проспект, я знайшла її по телефону. А вона сказала, що давно вже зав’язала з журнальним дизайном, працює на євроремонтах у фірмі "На схилах Дніпра". Я розпитала її про всіх знайомих і родичів. Ми поговорили про все, як давні подруги. — І ти все передала Вероніці?

— Вона саме тоді бігала лікувала свою вилицю…

А він саме тоді випадково надибав папірець, списаний рукою Вероніки:

"Звичайний спогад дитинства: батько хапає маму за горло. Коли вони сварилися, він завжди ліз душити її. Весь час його тягло до горла, саме до горла. Він не доводив справи до кінця, бо завжди хтось хапав його за руку, бив ззаду, бив збоку. А він не міг відірватися від горла і душив її, душив, а вона не могла кричати, і крик її ставав хрипом.

Він душив не тільки маму, а й тих жінок, що приходили до нього по гроші. Пам’ятаю, як душив Юлю Поволокіну з лікеро горілчаного відділу. А коли я стала дівчиною, він іноді душив мене. Немає більшого жаху, ніж чиїсь руки на твоєму горлі. Смерть завжди БЕРЕ ЗА ГОРЛО, навіть якщо і вбиває по іншому.

Отелло задушив Дездемону. "Яка душа велична!" — це про нього. Так, так, про огидного ревнивця еґоїста, який вбиває безневинну жінку. А якби Дездемона і правда "тягалась із Кассіо"? То що тоді? Невже тоді венеційський мавр був би правий? Сотні, тисячі акторів виходили на сцену, вимазані чорним кремом, і ЖОДЕН не зіграв твариноподібного ревнивця, всі грали ображену честь і гідність.

Щоправда, в російській драматургії Отелло трансфор мувався в паскуду Арбеніна, якому вже не співчувають. Але і тут жінка не зраджувала, на неї зведено наклеп. А якщо одружена жінка таки була з кимось, окрім чоловіка? Тоді вона вже не людина? Її можна бити, топтати ногами і, най страшніше, задушити? Хто сказав, що так треба? Що це справедливо? Що так хоче Бог?.."

Чому він зберігав той папірець, і не губив його, і весь час намагався витлумачити?.. Він не вважав подружньою зрадою те, що траплялося в нього з Катериною Рачко та іншими будівельницями. Мужик, який працює так,як він, може собі дозволити таке! А до того ж усі зароблені

гроші тягне в родину! На своїх попередніх він взагалі не витрачався, а Катерині Рачко хіба що купував пляшку вина або пива.

— А що, як твоя Вероніка довідається про твої життєлюбні авантюрки на роботі? — запитувала його Катерина Рачко.

Вона не казала: довідається про нас з тобою. Вона казала так, як казала. І вела далі:

— Ти, звичайно, і не вважаєш, ніби зраджуєш. Ти просто знімаєш напругу після тяжкого робочого дня. А до неї, ма буть, в тебе зовсім інші вимоги.

Мужик, який працює так, як він, має право на жінок. А жінка, яка не працює, або майже не працює, прав на такі діла не має. Більше того, він цілком усвідомлював, що не хотів би мати дружину, яка б заробляла нарівні з ним, а то й біль ше. І не тому, що вже аж так цінував домашній затишок.

Занадто добре знав, куди дозволяють собі забігати ті, хто добре заробляє, по дорозі з однієї роботи на іншу. Від дружини, яка не працює або працює на якійсь дамській роботі, можна вимагати вірності. До дружини, що працює, як мужик, нібито й не висунеш отих вимог… Але навіть як маєш дружину, котра сидить удома і не думає, де взяти гроші на це життя, а міркує над тим, як поставити "Отелло" в драм гуртку, о т е в с е треба робити потихеньку. Це святе чоло віче право ніде не декларують. Якщо чоловічі грішки відкриваються, то у дружини на руках — козирний туз.

Катерина Рачко була висока білозуба молодиця. Сильна жінка, яка може й без мужика. Якій мужик потрібен тільки в койці, і то зрідка. Скільки разів він повторював собі: Веро ніка не така! Вона не може без сильного чоловіка поряд! Вона просто загине без нього!

Вероніка і Катерина були для нього двома боками однієї монети. Коли від нього пішла Вероніка, побачення з Кате риною припинилися. Він боявся почути від коханки погані слова про дружину. Але коли з Катериною заговорив про Вероніку, та рішуче стала на бік законної жінки. "Зміна соціокультурної парадигми", сумно подумав він, і йому стало бридко, що мимоволі й сам почав не до ладу вживати гуманітарні формули. Якийсь час Катерина допомагала йому шукати Вероніку.

— А чому б тобі не під’їхати до неї на роботу?

— Я здаватимусь ідіотом. Я мав би прийти туди ще у вересні, за кілька днів по тому, як вони пішли з дому. А тепер на кого я буду схожий?

— То ти шукаєш їх чи шукаєш способу не здаватися ідіотом?

Він промовчав. А Катерина вела далі:

— Куди вони могли піти? Ти кажеш, ніби знаєш усі х її знайомих.

— Були дві жіночки з її роботи, в яких ми бували. Але в них обох такі квартирні умови, що й однієї ночі не перено чуєш, не те що жити кілька місяців.

— А до батьків?

— В неї немає батьків. Тобто, формально, може, вони й існують, але це не варіант.

— Не варіант?

— Колись я вирвав її від тих батьків усю в синцях, з підбитим оком… — він згадав, що тоді, вісімнадцять років тому, око Вероніки було підбите не так страшно, як… і замовк. — Про що я говорив?

— Про підбите око.

— Так, так. То був якийсь жахливий притон на обліку в міліції! Чого мені було варто тоді прийти до них, забрати її документи! Вона боялася йти туди сама. Та я і не дав би! Їй було шістнадцять років, стільки, скільки Вікторії зараз. А вигляд мала на дванадцять.

— Одначе ти відразу поклав її в койку і зробив їй дитину.

— Я одружився з нею! — І вона від того подорослішала!

— Вона вже була не дівчина! Я ніколи не питав її: хто?

Бо відчував: це сталося якось страшно!

— Ах, який тактовний чоловік!

— Вона жила зі мною, як принцеса!

— Як королева чи як принцеса?

— А… яка різниця?

— Різниця є. Якщо ти її не відчуваєш, не будемо про це.

— Я розумію, що не всесильний і не всевладний. Я не дарував їй діамантів, і палацу для неї не збудував. Але як для нашої дурної країни і як для нашої дурної епохи, вона зі мною мала все! — І свободу?

Це було якесь підступне питання з боку Катерини Рачко.

Але він зумів гідно відповісти на нього:

— Звичайно! Вона ж працювала по три чотири години, і то не щодня. Правда, далеко їздила на роботу. Але я її підвозив… Двічі на тиждень у неї були вечірні заняття, то я її завжди зустрічав! Не було такого дня, щоб я не дзвонив додому з роботи, дізнатись, як там вона, як Віта, і вона завжди бувала вдома, якщо не на роботі!

— Тобто ти контролював її?

— То був не контроль, а нормальні родинні стосунки!

— А може, їй це набридло?

— Як може жінці набриднути турбота чоловіка? Та я їй дав усе! Якби я вчасно не з’явився у її житті, вона б стала дешевою повією і дрібною крадійкою!

— Але ти взяв її за дружину, а не за прислугу! Отже — за рівну собі! Вона така сама людина, як і ти!

— Ні, не така сама! Не така сама! Вона з тих, кого охороняють! А я з тих, хто охороняє! Це зовсім різні речі!

Вони з Катериною Рачко, шукаючи сліди Вероніки, одного вихідного дня ходили Подолом і заходили в те під воріття і в те подвір’я, де колись, вісімнадцять років тому, він відбив нещасну дівчину у її вічно п’яних родичів. На підвороття, що вело до колишніх радянських нетрищ, було навішено коштовні чорні ґрати. Вони увійшли в металеву хвіртку і побачили в глибині подвір’я, що біля вікон колиш нього помешкання Раєвських установлюють кондиціонери.

Отже, як вирішили тоді вони з Катериною, приміщення, де пройшло дитинство його дружини, викупили "нові". А діда Раєвського, якщо він іще живий, відселили в однокімнатну "бетонку" на околицю.

А насправді все було інакше. Приміщення недавнього притону і справді купили "нові". Зручне місце для магазину чи бару. А для колишнього господаря цього обідраного і смердючого, проте просторого приміщення в давньому районі Києва купили не однокімнатну на масиві, а трикім натну в середмісті. Те помешкання пощастило оформити на ім’я Вероніки. То була боротьба не на життя, а на смерть і з дідом, і з "новими" покупцями. Але його дівчата виграли ту життєву битву! Напівбожевільний дід невдовзі помер. І Вероніка з Вікторією стали власницями квартири, ціна якої чи не вдесятеро більша за ціну квартири, на яку він поклав кращі роки життя.

Вероніка спілкувалася зі своїм пропащим батьком давно, ще коли жила з ним, зі своїм чоловіком Дмитром. У неї навіть був спеціальний день для цього, який вона "оформила" як робочий. Сказала чоловікові, що в неї чотори робочі дні, а насправді мала тільки три. Вікторія теж іноді бувала в діда. І в неї давно виник план: продати дідову хату якнайдорожче і з того щось мати собі. — Молодець! Перспективна дівчина!

У сімнадцять років — така життєва орієнтація! Ти маєш пишатися такою дочкою! — похвалила племіницю братова Лариса. — Якби мій Ярослав був би хоч на третину такий!

Останній рік у школі, планів на майбутнє ніяких, усі спо дівання на те, що мама все купить! А Вікторія вступила у приватну Гуманітарну Академію і потрапила в першу безкоштовну десятку на факультет соціальної діагностики! І вже опанувала дискурс! Знає такі слова, яких навіть я не чула! І раптом таке лихо, смерть мами!

— Ти б їй допоміг, Дімо! У дитини зараз важкий перод!

За навчання платити не треба, але ж треба на щось жити!

Вона проситься працювати до моєї організації, мій шеф любить молодих та ранніх, але я бережу це місце для Ярослава. Вікторія, звичайно, не пропаде. Але тепер у неї важкий час! З грошима погано, розумієш, Дмитре…

Дмитро згадав ті шістсот гривень, що зникли із секретера у "бетонці". У дочки зараз погано з грошима і є ключ від батькової квартири. Він переживе цю втрату. Але прикро, прикро, що так складаються стосунки з єдиною дочкою.

Дмитро запам’ятав номер жалобного автобуса і їхав за ним сірими вулицями крізь холодний зимовий туман. Коли виїхали на Червоноармійську, він подумав: куди далі? На Байкове? Для Вероніки знайшлося місце на престижному київському цвинтарі? Втім, там поряд крематорій, де обслуговують усіх киян, навіть декласованих. А коли декіль ка хвилин стояли у пробці біля стадіону, він пригадав, що братову Марину везли на вантажівці з відкинутими бортами.

Цвинтар був далеко, вантажівка зі швидкістю п’ять кіло метрів на годину повзла через усе Дубове, а люди за труною сунули пішки. Вітер ворушив розкішне медове волосся покійної, а люди, які ще вчора засуджували гулящу красуню, плакали, як це можна таку красу закопувати в землю. А матір в останню путь везла коняка на старій підводі. Після стадіону поїхали швидше, але не повернули на Байкову гору, поїхали далі до Либідської. Об’їхали автовокзал, поїхали на Лису гору. Він здивувався: невже там також є цвинтар? Але цвинтарів у Києві багато. І закинутих, і діючих. Нерідко у найнесподіваніших місцях. Як оцей, де з якихось дивних причин ховають Вероніку. Очевидно, тут поховано її хулі гана батька.

Дмитро припаркувався поряд з автобусом. Люди почали виходити, а він сидів у машині і дивився на них. Побачив Ларису. Побачив хлопця,

що грав Філософа в аматорській виставі "Дорога Зради". І другого хлопця, того, що грав Зрадженого Зануду, також побачив. А це, мабуть, дочка Вікторія. На ній чорна хустка і шубка — ще краща за ту, яка вже другий сезон висить, нікому не потрібна, у його "бетон ці". Він відчув неймовірний дрож, серце в горлі, пекучу вологу на очах. Йому захотілося втекти, він мимоволі опус тив обличчя на кермо, а потім подумав, що ніде не сховає свою "Ладу", яку дочка неодмінно впізнає.

Втім, ніхто не звертає уваги на темно синю стару ЛАДУ, що стоїть біля похоронного автобуса. Відкрили дверцята ззаду, почали витягати труну. Дмитро зняв шапку, вийшов з машини. Молода незнайома дівчина тримала невідомий йому портрет Вероніки. Вона очолила процесію. За нею шість хлопців акторів рушили з труною на плечах, а за ними — всі інші. Ні оркестру, ні священика не було. Тільки хтось, кого він не бачив, тужно грав на сопілці.

Дмитро дочекався, поки вся процесія увійшла у браму цвинтаря, а потім пішов за ними, тримаючись на відстані.

Кажуть, Вероніка задихнулася. А її лице в труні ніби й не було синім. Він так і не постояв коло неї, не попрощався, і зараз не наважиться підійти до розритої могили… Сопілка плаче, і в тихому сірому повітрі чутно, як плачуть жінки. А хтось розридався. Він досить далеко від них, але в мертвій тиші цвинтаря плачі чутно здалеку.

Процесія спинилася. І він зупинився поміж старих могил за декілька кроків від того місця, де ховають Вероніку. Людей багато. Він не бачить, що діється там, не чує, що там говорять.

Тільки чує тоскну сопілку і чийсь плач. І от церемонію завершено. Люди поволі рушають до виходу. Назад він за ними не їхатиме. Але все таки він провів свою дивну дружину в останню путь… Останніми йдуть троє: хлопець, який ридає жіночим голосом, і двоє жінок, що ведуть його під руки. Коли на місці поховання більше не зосталось нікого,

Дмитро витягає з за пазухи гілку мімози, йде ближче до свіжої могили. Вероніко, люба, чого ти шукала в цьому житті? А знайшла ранню смерть. Невже аж так погано тобі було зі мною?..

На свіжому пагорбі — металева табличка: "Вероніка Стебелько. Померла на 36 у році життя". В огорожі ще одна могила. На невеличкій гранітній плиті, як шкіц на папері, вирізьблено легкий силует хлопця й дівчини, що цілуються під ліхтарем. І напис на граніті: Віктор Манулін. А могили батька Вероніки Івана Раєвського і близько нема. Хто такий Вітя Манулін? Чому Вероніку поховано поряд із ним? А йому, її законному чоловікові, батькові її дитини, відмовлено в місці поряд і на тому світі! То хтось у неї таки був! Не тільки Отелло! А ще й Вітя Манулін! Гос споди, він мало не все життя поклав на те, щоб у родині були надійність і спокій.

А потрапив у якісь богемні напасті. Вітя Манулін народився 15 серпня 1964 року, а помер, Господи, він помер 23 жовтня 1979 року! У віці шістнадцяти років! За півроку до того, як вони зустрілися з Веронікою! Цей хлопчик із того її життя, з якого він її тягнув із усіх сил, і яке вона була не в змозі забути! Вочевидь, вона заповіла поховати себе тут, і її богемні колеги виконали цей заповіт.

А йому вона ніколи не розповідала ні про якого Вітю Мануліна. А точніше, він ніколи не слухав, коли вона бралася розповідати про своє життя до зустрічі з ним. Завжди рішуче міняв тему розмови. Тобі потрібне зимове пальто! В цю суботу йдемо купувати! Немає грошей? Для тебе знайду, хоч і під землею! А Вероніка, виходить, так любила своє босяцьке минуле, що й із ніжним сильним чоловіком ніяк не хотіла забувати його. І до батька алкоголіка бігала, і до Віті Ману ліна на могилу! І, швидше за все, те босяцьке минуле і вбило її! Тут, на холодному цвинтарі під дрібним січневим снігом, йому стало аж жарко від несподіваного осяяння! Так, при чина її смерті — в її зв’язках із минулим! Недарма він беріг дружину від найменших контактів з її кримінальною родиною! Він нарешті згадав, чому саме його охопило відчут тя давно приспаної тривоги, коли він ішов з лікарні від Вероніки.

Санітарка! Потворна лупоока санітарка із совини ми бровами і синіми вивернутими губами совала шваброю у Вероніки під ліжком! Її, саме її він бачив у старого Раєвсь кого, коли декілька разів приходив до них по документи Вероніки! А вони вважають його мало не винним у всьому!

Він був правий, сто разів правий, коли оберігав Вероніку від тої босоти!

Коли Дмитро зібрався йти від могили своєї дружини Вероніки і могили Віті Мануліна, то побачив поблизу жінку.

Вона стояла осторонь, а коли побачила, що він її помітив, почала уважно читати написи на сусідніх надгробках. Він відразу впізнав її. То була та сама жінка, з якою вони разом стояли на порозі залу на виставі "Дорога Зради".

На дев’ятини за традицією збираються тільки родичі.

Друзі й колеґи прийдуть на сорок днів. А поки що — тільки кревні. Прийдуть тьотя Лариса з Ярославом. Вони найближчі родичі, якщо не брати до уваги батька. У Ярослава те саме прізвище, що й у Вікторії. В різних районах стольного града проживає чимало Раєвських, дітей Івана Раєвського від різних шлюбів. І хоча всі вони давно пішли з кам’яниці на Подолі, але ніхто з них, крім Вероніки, не вибрався з того темного світу, в який пустив Іван Раєвський своїх числених дітей. Хтось працює вантажником в овочевому магазині, хтось розливає пиво у вуличному кіоску, і всі вони мають сизо багрянисті пики міських алкоголіків з великим стажем.

Декого з тих своїх марґінальних тіток і дядьок Вікторія бачила на похороні діда. Тільки їх не вистачало тут. Але про них не йдеться. Йдеться про батька. Тьотя Лариса переконує, що з батьком треба помиритися. Не обов’язково переїжджати до нього у бетонку. Але в тебе

вже закінчилися гроші, які ви з мамою привезли з Америки, чи не так? І ті, які пощастило витягти з покупців дідової хати, також?

— О, тих уже давно нема! — І я про те саме. Ти, я думаю, морально не готова вдень вчитися, а ввечері стояти біля шинквасу, наливати пиво? Ще спробуй, знайди порядний бар!

— А у вашій фірмі якимось секретарем? Ви ж казали, ваші референтки народжують одна за одною, нема кому працю вати…

— Доберешся хоча б до третього року навчання, я тебе порекомендую, якщо сама втримаюся до тих пір. А поки що налагоджуй дипломатичні стосунки з рідним батьком. Мами він не вбивав, затям це нарешті.

— Але ж він був у неї перед її смертю!

— Це або фатальна випадковість, або його хотіли підста вити.

— Хто?

— Той, кому твоя мама заважала. І батько міг би допомог ти з’ясувати: хто? Хоча б для того, щоб виправдатися самому.

— Я вже так звикла без чоловічого диктату! Я за ним зовсім не сумувала!

— Віто, я така сама феміністка, як і ти, але в мене дещо більший життєвий досвід! З чоловіків теж буває користь.

У Вікторії на порозі вісімнадцятиліття також був певний досвід, щоправда, не власний. Перші місяці, коли вони з мамою пішли від батька, вони прожили в домі старої акторки, в якої мама іноді брала

приватні уроки режисури за симво лічну платню. Мамі було дуже незатишно в тому просторому помешканні з антикварними меблями та іконостасами старих фотографій. Вона весь час думала: тут не можна залишатися довго, куди далі? Зняти навіть дешеву однокімнатну на околиці — немає грошей. Поневірятися по чужих людях не хочеться. До батька на Поділ — страшно, хоч він уже давно не той. Але там дуже холодно, і пацюків стало ще більше, ніж було. А школярка Вікторія ще не переймалася тими пробле мами, їй було добре і в старої акторки, і в новій школі. Вона пила чай зі старою пані, яка все ще плекала нездійсненну мрію створити суто жіночий театр, де жінки грали б і жіночі, і чоловічі ролі. Бо саме жінки найліпше бачать тих мерзотників збоку. То був би акт справедливості у театральній галактиці, де стільки чоловіків грало жіночі ролі! Грало невиразно, однобічно, безлико… Тоді як внутрішній світ жінки незрів нянно багатогранніший за чоловічий!

— Запам’ятай, руку допомоги в цьому житті тобі реально подадуть тільки жінки.. А чоловіки завжди підведуть, ошу кають і зрадять. Ти можеш зійтися з чоловіком, це твоє жіноче право. Але якщо це станеться, ти маєш бути готова до будь якої зради. Жінки теж можуть зрадити, але то неод мінно буде через чоловіка. Через пристрасть до чоловіка жінка може втратити все: усю свою порядність, усі свої гроші.

Тому треба спочатку виховати в собі моральну незалежність, досягти незалежності матеріальної, а потім можна собі дозво лити фізіологічну або емоційну залежність від чоловіка. Не раніше.

Сімнадцятилітня Вікторія як дівчина з порядної родини ще не дуже розуміла, що таке фізіологічна залежність від чоловіка, одначе слова старої акторки падали на вдячний ґрунт. Постать бізнес леді у строгому костюмі спокушала юну розумницю значно з більшою силою, ніж звабливі ресторанно курортні красуні у вечірніх сукнях чи — боронь Боже! — чепурні дружини господарочки у мережаних фартушках.

— Так можна залишитися й без любові, — говорили Вікторії жінки й дівчата, з якими вона ділилася своїми упо добаннями. Це не лякало її.

Тільки сильна незалежна жінка може дозволити собі кохання. А як жінка не така, то її ота сама любов неодмінно перетворить на статеву ганчірку, як дотепно пропонує дослівний переклад з російського "поло вая тряпка".

А тепер тьотя Лариса, яка завжди розуміла племінницю, пропонує їй поновити стосунки з батьком. Ти бачиш, як вдало вийшло, коли ви з мамою, за моєю ж таки порадою, почали шукати покупців на дідові апартаменти? Звичайно, погано, що мами нема. Але тобі жити, і добре, що є де. І крім того, ми тепер маємо з’ясувати, чому все таки мама не ви жила після того грипу. Я певна, твій батько до цього непри четний.

— А хто ж тоді?

— Якби то знати. Але ми все дізнаємося. Якщо це й справді було вбивство, а не грип.

— Це було вбивство, тьотю Ларисо! Чому вона не померла за ті кілька днів, коли була температура сорок і марення?

Тому що ми з Женіком сиділи біля неї вночі!

— Теж мені, той Женик! Напівхерувимчик — напіводо робло! Він міг і недогледіти!

— Так, він потім сам захворів. Тільки я все витримала, — схлипнула Вікторія, — ще і його відвозила додому на Пе черськ. Але поки він сидів біля мами, з нею нічого не було. А як прийшов батько…

— Віко, дитино, та що ж той батько міг зробити? Невже ти думаєш, ніби він її отруїв?

— Ні, я так не думаю. Але мама дуже розхвилювалася, коли побачила його, і їй стало гірше, а в цій клятій лікарні нікого не було поряд, щоб вивести її з того стану…

— Якщо мамі й справді стало аж так погано від вигляду твого тата, що вона померла, це ще не означає, що він несе кримінальну відповідальність.

— Але ж є моральна відповідальність!

— Ну то ти забагато хочеш від звичайного мужика!.. Але, я гадаю, у випадку з Веронікою все складніше. Мій лікар — наш шеф прикріпив до нас лікарів зі служби святого Петра — сказав, що набряк гортані — це алергійна реакція на щось конкретне.

— Правильно! У мами була алергія на тата!

— Послухай мене, Віко. По перше, мого лікаря цілком можна вважати незалежним експертом. По друге, грип — це така напасть, від якої можна чекати всього. Від нього люди і сліпнуть, і глухнуть, і помирають. Мій Ярослав був золотою дитиною до шостого класу, поки не перехворів на грип і не став негідником. Грип — це як щури або комп’ютери, які завжди можуть викинути невідомо що.

— Так, мама мені розповідала про щурів у дідовому домі.

Вона для них ставила блюдечка з горілкою, щоб вони п’яніли й не стрибали в ліжко… Але ж мамі вже ставало краще! Я була в неї вранці того дня, коли ввечері був батько.

— Грип міг повернутися, я ж тобі кажу, це річ підступна, але мене насторожує не те. Я розмовляла з Дмитром. Він не міг прийти в лікарню без якогось запрошення! Він не знає вашої адреси, ви й досі на обліку в

адресному бюро в його бетонці. Хто міг дзвонити йому? Якби мама захотіла поба чити його, вона б попросила тебе з ним зв’язатися.

— Вона б ніколи не схотіла його бачити! Навіщо він їй був потрібен?

— Ну, наприклад, вона могла захотіти взяти другий шлюб.

Для цього їй треба було б розлучитися з батьком. Адже вони були офіційно одружені.

— Мамі не треба було другого шлюбу! Щоб якийсь Женик прийшов у нашу квартиру, яку ми здобули такою кров’ю!

— Віко, то міг бути зовсім не Женик! Вероніка потроху здобувала професійний творчий рівень! А це кладе на жінку печатку обраності, робить її в якомусь сенсі особливо привабливою. Зростає ймовірність привабити цікавого й заможного мужчину.

— А вона весь час, поки ми були в Америці, замість того, щоб знайомитись із тамтешніми викладачами, перекидалася мейлами із Жеником.

— А між іншим, як там той Женик зараз? Чи дзвонив він після похорону? Може, його теж покликати на дев’ять днів?

— Тьотю Ларисо, якщо ви наполягаєте, щоб кликати батька…

— А це було б навіть ориґінально… Гаразд, із Жеником ми побалакаємо потім. Але з ним теж варто поговорити.

— Ви гадаєте, Женик щось міг заподіяти мамі? Та він саме лежав хворий вдома і не ходив до лікарні.

— Женик навряд чи міг щось заподіяти. Але він би міг дати деяку інформацію…

— Яку інформацію, тьотю Ларисо?

— Можливо, дуже цінну. Вчора мені дзвонив твій батько. І ти знаєш, що він мені сказав?

— Поняття не маю!

— Він сказав, що в тій триклятій лікарні працювала сані таркою жінка, яку він бачив у домі батька Вероніки.

— Яка санітарка? Ота страшненька, що мила підлогу в маминій палаті? Баба Зося?

— Я не знаю, як її звуть, але я була у мами в лікарні тільки один раз і запам’ятала одне обличчя. Його не забудеш.

— Баба Зося і правда була дуже страшна зовні. Я не знаю, чому в неї було таке сизо чорне лице. Вона, здається, п’яни цею не була. Я її ніколи не бачила напідпитку. Але вона була непогана тітка. І проводила у відділення за гривню, а не за три сорок, як у комерційному віконечку.

— Я певна, що Дмитро не брехав, коли розповів про… як її? бабу Зосю. І взагалі, він не брехав.

— Тільки бив по обличчю, коли щось не так…

— Віко, він часто бив маму?

— Тільки один раз. Тоді, коли ми пішли. Хіба мало?

— Ну то це не називається "бив", це називається "вдарив".

— Хоч би як воно називалося, але я не хочу такого у своєму домі.

— Хто такого може хотіти? Але Дмитро дуже дорого заплатив за свою… нестриманість. Ти подивилась би на нього зараз! Він страшенно постарів, спав з лиця, згорбився. а був же як породистий кінь! З тих, що в зрілому віці стають ще вродливішими, ніж замолоду. Він вродливіший за Яросла вового тата. Я на мужиках розуміюсь!

— Ну, то батько й помстився мамі за те, що вона пішла від нього. Прийшов до неї, коли вона була хвора. Наговорив їй якихось жахливих речей… А тут іще його мати…

— Віко, ми з тобою йдемо якимись хибними шляхами! Я тобі вже казала: баба Марія померла у червні минулого року!

Ти ж розумна дівчина! То не будь тупуватою, як твій батько!

— Ну спасибі вам, тьотю Ларисо!

— Віко, твій батько й досі тільки те й повторює: Вероніка мала зі мною все! — І по обличчю також.

— Віко, мама позбулася комплексів, пов’язаних з твоїм батьком! Вона не могла померти від того, що він прийшов до неї і щось їй сказав.

— Але вона була хвора!

— Ти ж сама кажеш, ніби їй уже тоді стало краще! І до того ж, коли їй і справді було дуже погано, коли вона марила, то згадувала про твого батька?

— Ні… Ні, не згадувала!

— Бачиш! Його не було в маминій підсвідомості! Це те, про що я тобі говорю. А про що вона говорила? Ти можеш пригадати?

— Вона говорила про театр… Плутала фрази, просто я розуміла, що то було про театр… Але дві фрази вона повто рила кілька разів до кінця, і я їх запам’ятала. Вона казала: у цієї п’єси має бути інший фінал! Віко, передай йому: у вистави має бути зовсім інший фінал! Я її заспокоювала, казала: мамо, ти одужаєш і скажеш сама все, що думаєш про п’єсу і про виставу. Ось. А ще одного разу вона сказала, і мені стало зовсім страшно, бо вона мене не впізнала, а говорила, ніби не до мене: облиште його, він же дорослий! Він сам знає, що йому робити! Потім їй стало краще, вона вже не марила, і я забула про ці слова. А вона, мабуть, подумки розмовляла з бабусею Марією — не знала, що її нема.

— Я гадаю, Вероніка подумки розмовляла з кимось іншим.

— Але як же тоді зрозуміти дзвоники з Блюхівки за кілька днів до… до… — Вікторії важко було вимовити "до маминої смерті".

— А ти мені не розповідала! Які дзвоники?

— Ну, то я розповідала Костику і Люсі. За кілька днів до…

— Але мама вже була в лікарні?

— Так. Дзвонили сюди… Було дуже погано чутно…

— А чому ти вирішила, що то було з тих місць?

— Мені здалося, то був бабусин голос. Вона питала, чому мама забула її і не приїздила на Різдво. А потім зв’язок урвався.

— Яке Різдво? Твоя бабуся померла у червні минулого року. А на це Різдво твій батько був у Блюхівці, поставив над нею хрест. Бо односельці скаржилися, що бабуся не мала спокою і їм не давала.

— Ну от вона й покликала маму до себе! — вжахнулася Вікторія. — Все сходиться, тьотю Ларисо!

— Ві і ко! Ві і ко! — застогнала Лариса, — Ти доросла розумна дівчина! Ти вивчаєш соціальну діагностику! Ти з тих, ХТО ставить діагноз! Чого ж ти стаєш на рівень тих, КОМУ його ставлять!

Після похорону Вероніки Раєвської Женик Мурченко лежав у ліжку три дні, вставав тільки в туалет. Статус вільного художника і літератора дозволяв йому у випадку душевних травм проводити час у такий спосіб без найменших професійно кар’єрних збоїв. Мама залишила йому на плиті його улюблені биточки під майонезом і підсоложений рис на гарнір. Залишила йому на столі миску з огірочками, бо двад цятисемирічна дитина могла не додуматись витягти їх зі слоїка. А сама пішла на роботу до своєї лікарні. Бо немає кому працювати, і хворим нема ніякого діла, що лікарі також хворі.

А Женик протер окуляри й поринув у спогади про те, що наснилося цієї ночі. Точніше, сон був уже вранці. Він прокидався вночі і довго не міг заснути. Нарешті ввімкнув світло, вирішив почитати Жака Деріду. Перебуваючи в жит тєвому тупику, він завжди читав "Граматологію". Відкривав грубий том на будь який сторінці і читав, читав… Чи є у світі більше десятка чоловік, здатних зрозуміти цю писанину? Чи розумів перекладач цього тексту хоча б його десяту частину?

Женик любив "Граматологію". То були сильнодіючі ліки від будь яких життєвих ран. Мама подарувала йому цю книжку, дізнавшись, що він годинами читає її біля прилавку в кни гарні. Не вагаючись, заплатила сорок гривень. Тепер він має "Граматологію". Коли ставав неспроможним читати сам текст, розглядав гарне обличчя інтелектуала

номер один на звороті книги. І поступово стає краще. Аби тільки безсонної ночі між гір книжок вчасно знайти "Граматологію".

Цієї ночі "Граматологія" знайшлася напрочуд швидко — мама завбачливо поклала її на видноті. Але не знаходились окуляри. І так і не знайшлися до ранку. Він заснув після п’ятої зі світлом і з "Граматологією" на грудях. І наснилося йому — сон був дуже виразний: не каламутний, не дис пропорційний, як воно часто буває у снах, — снилося йому русяве волосся жінки на його подушці. Він іще подумав уві сні: схоже на волосся Вероніки, але подумав це спокійно, без надриву, як наяву. А потім хтось вилив на його голову і на те волосся узвар, і сушені груші, яблука і вишні попадали на постіль. Він прокинувся і довго обмацував подушки й прос тирадло, ніяк не міг повірити, що насправді вони сухі.

Вранці окуляри знайшлися легко. Не те що в очманінні безсоння. Женик протер окуляри й поринув у меланхолію.

Вероніки нема. Він міг взагалі не зустріти її. Але зустрів і втратив. Як жити далі? Невже то він накликав на неї лихо, коли з її слів писав: "Поховайте мене поряд з Вітькою, із моїм незабутнім другом, покладіть мені жовту квітку в руку".

Вероніка розповідала про свого першого хлопця Вітьку.

Це було ще до її одруження з цим… Дмитром. Вона була дитиною і була дитиною дна, дитям безодні. Її батько зай мався якимись дрібними й темними справами. Вони жили в цоколі, в кам’яниці на Подолі біля самого Дніпра. У неї була малесенька окрема кімнатка, що замикалася ізсередини, а віконце виходило на вулицю, до Дніпра. В це вікно залазив до неї Вітька. Вероніка показувала йому те вікно. Тепер на ньому жалюзі й кручені ґрати — колишній притон Івана Раєвського купив якийсь новий багатій. А тоді на тому вікні висіла вбога штора, що ховала від цікавих очей їхню з Вітькою любов. Мама Вітьки тьотя Ліда була прибираль

ницею в школі, де вчилася Вероніка. Вона була хороша жінка, добра і лагідна, але Вітька народився в неї, коли вона вже була стара. Він помер від білокрів’я. Згас за один місяць.

Вони з тьотею Лідою сиділи біля його ліжка і плакали. За вікном була золота осінь, прозоре бабине літо. А Вітька помирав. Тьотя Ліда на хвилинку вийшла, бо відчула, що Вітька хоче сказати Вероніці щось дуже важливе. Він попросив її забрати пасмо в нього з чола, поцілувати його і сказав, щоб вона ходила до нього на могилу і носила йому восени жовті квіти.

Женика надзвичайно схвилювала історія кохання Веро ніки та Вітьки. Нерідко він уявляв крихітну кімнатку з вікном на набережну, де на підлозі стояли блюдечка з горіл кою для пацюків, а дірку в стіні було закладено дошкою з розкладом руху річкових трамваїв від причалу № 7. Він уявляв, як цілувалися ті діти на нікельованому ліжку, поки в інших кімнатах того колоритного помешкання дорослі пили горілку і співали непристойних пісень. Цієї осені вони їздили на Корчуватський цвинтар до Вітьки і поклали на чорний граніт жовті хризантеми. Вероніка, продавши батькове житло, найперше поставила пам’ятник у Вітьки на могилі. Вона шукала тьотю Ліду, але, мабуть, та лежить в іншому місці. А може, вона ще жива, але Вероніка жодного разу не бачила її у Вітьки на могилі. Може, вона поїхала назад на село? …А тоді була золота осінь, сяяло сонце, на чорному граніті лежали жовті квіти. І Вероніка сказала, що хотіла б одного дня спочити тут, поряд із Вітькою. Тоді він написав рядки, які накликали лихо.

Поховайте мене поряд з Вітькою,

Проженіть мою давню муку.

Покладіть мені жовту квітку В руку.

Не питайте, чому так сталось.

Наші душі у кров роздерті.

Як ми в холоді цілувались І хотіли померти!

Розпитайте холодний вітер,

А мене ні про що не питайте.

Поховайте мене поряд з Вітькою,

Поряд з Вітькою поховайте!

А взагалі він написав багато віршів з голосу Вероніки.

Ніби їх писала вона. У тих рядках був її досвід, її слова, її надривне бачення світу. Тільки записував він. Бо в неї не було часу прислухатись до трему свого єства, і замість неї те робив він. Як же він не вберіг її? Він сидів біля її ліжка вночі, відганяючи смерть, а на ранок сам звалився. Та потворна сані тарка баба Зося поклала його до ранку в ліжко в тій самій палаті. А вранці прийшла Вікторія, дочка Вероніки, і відвезла додому на таксі. Ще незручно вийшло, домовились, ніби в нього є гроші, але як довелося платити, то грошей у нього не виявилося, і Вікторія віддала таксисту свої. Він бачив її на похороні, але там було не до того. Треба буде зателефонувати їй, сказати, що він пам’ятає про ті гроші.

Женик поміняв піжамні штани на джинсові. Сьогодні він вирішив усе таки прибрати постіль, і йому весь час здава лося, ніби разом з подушками він пхає до тумби в головах ліжка сухофрукти з узвару. Як це так? Вилити на голову каструлю з компотом! І разом з сушеними яблуками й гру шами! Сцена вигнання матері з дому свекрухи бентежить вразливого Женика майже так само, як і рання смерть Вероніки. Свекрухи часто ненавидять невісток. Але виливати узвар прямо на голову — до такого, погодьтесь, не кожна додумається!

Задзвонив телефон. Він узяв слухавку, але там мовчання.

Між іншим, це вже не вперше.

— Алло! Говоріть! Вас слухають!

Мовчання. А потім кладуть трубку. Завжди хтось може не туди потрапити. Або завжди може не спрацювати зв’язок.

Але коли мовчазні дзвоники повторюються часто, це викликає бозна які думки. Мама також скаржилась на те, що вже кілька днів хтось телефонує, уважно прислухається до "Алло! Слухаю вас!" і кидає трубку. Хто б це міг бути?

Містика якась! Чи то грип, на який зараз хворіють не тільки люди? Хворіє все місто, хворіє його транспорт і його зв’язок, бо ж ні від кого не секрет, що саме в епідемію найчастіше потрапляєш не туди, куди телефонуєш.

Минулої зими грип обминув їх. Але він написав вірш про грипозний туман, і вона тоді сказала йому: як важко, мабуть, тобі дався цей вірш, і він був вражений, як вона точно все відчуває.

Минулої зими в них усе почалось. У мами було нічне чергування, і він запросив Вероніку повечеряти з ним. Купив шампанське, витяг з антресолей фамільні свічники. Колись покійна бабуся, мамина мати, казала йому: запалиш свічки у цих свічниках у ніч свого весілля. Він до блиску начистив ті мідні свічники шматком цеглини. Вони довго говорили про п’єсу, про трансформацію понять вірності й зради в сучас ному розумінні. Вона розповідала, як у дитинстві мала ідею фікс розшукати фронтових друзів свого жахливого батька, бо мала дві мети: по перше вона шукала методів впливу на хулігана фронтовика. А по друге, їй здавалося, що відкриє таємницю, ніби батько насправді не був ніяким фронто виком, а був зрадником. Бо тільки зрадник може бити

жінку і дітей, напившись, виганяти їх із дому, і на те не було ніякої управи, бо в міліції казали: він герой війни, ми не можемо поводитися з ним, як із простим злочинцем.

А ще того вечора Вероніка повторювала рядки з його пое зії "Ми захищаємо високу вежу, з якої вже давно зняли облогу", в яких бачила глибокий сенс. А він намагався їй пояснити, ніби хотів у цю поезію вкласти рядки про те, що висока вежа, яку варто захищати, все одно існує, тільки в нього не вийшло сказати про те надривно, але без пафосу.

— Про те буде інша поезія, — сказала Вероніка. Свічки танули у фамільних свічниках. Вероніка згадала, що в її кім натці в батьковому домі не було світильника на стелі, і коли перегоряла лампочка в настільній лампі, вона гасила недо палки прямо в емальованій кружці. Але не згадувала Вітьку, відчула, що зараз не треба. А він сказав їй, що прочитав її думки. Вероніка здивовано глянула на нього, а він сказав:

— Ти думаєш: нам так добре розмовляється про все. І не хочеться переходити до того, заради чого лишаються наодин ці. Але свічки догоряють… А тепер ти думаєш: навіщо мені поряд чоловік, який контролює мої думки? Ні, взагалі я не читаю думок жінки. Такі хвилини виникають дуже рідко…

То була правда. Вони з Веронікою багато разів згадували свій перший вечір, і вона саме так подумала. І вперше, і вдруге. А далі він сказав:

— Нехай те, що станеться зараз, буде ще краще, ніж наші довірливі розмови…

Висока вежа висіла над містом, І ясно зазирала у вікно.

Зітхала ніжність, клекотіла пристрасть, І зрада каламутила вино.

Мама говорила йому:

— Женику, навіщо ти дуриш голову цій милій жінці?

Адже за великим рахунком жінці треба не вірші читати, а полегшувати її життя. Ти здатний взяти на себе відповідаль ність за неї, розв’язувати її проблеми, заробляти для неї гроші, врешті решт? Женику, не думай про себе, подумай про неї! Що ти можеш запропонувати їй, крім пристрасті й ніжності?

— Це не так уже й мало! В неї вже був чоловік, що зароб ляв гроші! І вона від нього пішла! І це було ще ДО зустрічі зі мною!

— Я думаю не про тебе, а про неї! Для тебе це чудовий варіант! На сім років старша, з дорослою донькою! Ніколи не постане питання про одруження! Я тобі говорю як жінка, яка була в її стані! Скільки чоловіків хотіло проводити час зі мною отак при свічках, коли нікого немає вдома. А мені якщо й хотілося, то чоловіка собі, батька тобі. Я не піддава лась на спокуси вечорів при свічах, але не в усіх жінок є моя сила!

Ці розмови виникали нечасто, але періодично. І одного разу він сказав:

— Замовкни! Більше я не слухаю твоїх розмов на цю тему! І вона замовкла, і розмови на цю тему більше не виникали, і він пишався, що зумів усунути матір від свого особистого життя. Але сумніви "що я можу дати коханій жінці?" зать марювали ті години високого щастя, заради яких тільки й варто жити на світі.

А тепер Вероніки нема. І мати сказала:

— Скільки житимемо, стільки будемо дивуватися жахли вій несправедливості світобудови. Молода жінка, гарна, талановита, на

злеті життя. І померла такою молодою. А моя свекруха ще й досі десь смердить. Уже шість років не встає з ліжка.

Знову задзвонив телефон. Цього разу заговорили. Але Женикові здалося, що то був той самий абонент, який раніше мовчав. Чоловічий голос запитав:

— Чи можна попросити до телефону Тетяну Вікторівну?

— Віталіївну. Її зараз нема. Вона буде після сьомої. Я можу дати її робочий телефон.

— Дякую, не варто. Я перепрошую, а з ким я розмовляю?

— Це її син Євген.

— А ви… живете з мамою, чи приходите до неї в гості?

— Живу. А з ким я розмовляю?

— Колись ми з Тетяною дуже дружили, а розійшлися не найкращим чином. Але час іде, треба забувати старі образи.

А вона нібито була готова на примирення, а тепер поводить ся зі мною так брутально, так негарно. Кидає трубку, коли я дзвоню…

— Якщо ви щось маєте проти моєї матері, — різко перебив його Женик, — то скажіть це їй у вічі! А я не збираюся слухати вас!

— А ви подумайте, поміркуйте на самоті, я гадаю, вам варто зустрітися зі мною.

— А я гадаю, не варто! — І все таки запишіть мій контактний телефон. Я вас прошу. І прошу не переповідати вашій матінці про мій дзвінок.

— Я нічого не скажу мамі, але не тому, що шаную вас, пане анонімнику, а тому що не хочу неприємних вражень для неї!

— Може, у вас є службовий телефон?

— Нема. Я працюю вдома.

— Вільний художник?

— Так...

— Ну то ми з вами колеґи! На все добре! Щасти вам, Євгене! Чекатиму вашого дзвінка!

— Чекати не варто! Не дочекаєтесь!

— Ми так не можемо йти далі, Дмитре. Ти весь час повто рюєш те саме: Вероніка зі мною мала все, жила, як у Бога за пазухою. Ах, який я чудовий мужик, а від мене пішла підла жінка.

— Не підла, а дурна.

— Як ти можеш так говорити про жінку, яка лежить в землі!

— Тому й лежить в землі, що дурна! Не влаштовула б цього спектаклю зі зрадою, то й була б жива і здорова.

Ставила б своє "Отелло" і горя б не знала!

Сьогодні Дмитро дратує Ларису. Вона ледь стримує себе, щоб не вилити йому в обличчя той чай, яким він її частує біля журнального столика у своїй вітальні. Але треба стриматися. Від скандалів користі не буває. Точніше, це не той випадок, коли від скандалу може бути користь.

— Ти гадаєш, ти такий класний мужик, а вона від тебе пішла? Від класних мужиків жінки не йдуть. А як зраджують їх, то потихеньку. І не каються в тому. І Дмитро вперше подумав, що у Вероніки були всі умови для подружньої зради, якщо вже їй так хотілося. Вона могла робити, що заманеться, і ні в чому не зізнаватися. Втім, вона і не зізнавалася, вона щось наговорила таке, чого не було.

Навіщо? Їй треба було грати на сцені… грати на сцені… то хто не пускав її на ту сцену? Ну то й грала б собі…

Сьогодні субота. В понеділок — дев’ять днів. Звичайно, він хотів би прийти. І з Вікторією хотів би спілкуватися як батько з донькою. Але донька ставить умову: вона прий матиме батька у себе (вона прийматиме, шма а аркачка!), якщо той щиро покається за той свій огидний вчинок, який призвів до розриву між ним і мамою. І Лариса не полінува лася, у свій вихідний день приїхала на околицю до його "бетонки", щоб обговорити з ним цю вимогу Вікторії. Зви чайно, у Лариси свої причини так зробити. Якщо Дмитро не опікується донькою, то Лариса як найближча родичка молодої дівчини має допомагати їй, — того вимагає мораль ний обов’язок. Лариса цього не хоче. В неї немає на це часу.

Та й грошей шкода. Краще пропити в ресторані — живемо один раз. А зв’язки береже для свого Ярослава. Тому й хоче помирити батька й доньку, вкладаючи в те дійство усі свої душевні сили.

— Ти мені можеш пояснити, Ларисо, навіщо ти переповіла Вероніці про мої стосунки з Катериною Рачко, якщо вже тобі про них стало відомо?

— Я була неправа, каюсь, — бадьоро прореаґувала на його звинувачення Лариса.

— Ти ж розумієш, це ніяк не позначалось на нашому подружньому житті.

— Позначалося, і в позитивний бік, — хитро посміхнулася Лариса, демонструючи великий досвід шлюбної та позашлюб ної практики. Дмитро мимоволі також посміхнувся, згадавши, добрі часи, коли його життя було збалансоване між цими двома жінками. Дикі зустрічі з Катериною дозволяли йому бути таким терплячим з Веронікою. Ця сучка Лариса обізнана з такими таємницями. Але цей грішний світ стоїть і ще не завалився, мабуть, тільки тому, що існують іще жінки, які просто щиро кохають своїх чоловіків і не заглиблюються в темні підвалини чоловічо жіночої каламуті. Йому дуже хотілося, щоб для Вероніки все було саме так… Втім, що вже про це говорити, як вона лежить на далекому Корчуватському цвинтарі в одній огорожі з якимось Вітею Манулінім.

— Ларисо, а чому Вероніку поховали саме на тому цвин тарі? Там десь її батько?

— Ні. Дід десь в іншому місці. Його спалили, а куди далі — не знаю.

— А чому ж Вероніка там?

— А ти був там на кладовищі? Я тебе не бачила.

— Я їхав машиною за жалобним автобусом… А потім, коли ви всі пішли назад, постояв біля могили. Чому Вероніку поховали біля якогось хлопця, що помер бозна коли? То якийсь її родич?

— Де змогли, там і поховали, — відрубала Лариса, — ти ж не займався пошуком місця для поховання дружини!

— Мене ні про що не просили. Більш того, натякнули, що обійдуться й без мене.

— Ти півтора року не цікавився, як твоя родина. Ти їх вигнав з дому, і вони навчилися обходитися без тебе!

— Ларисо, ти чудово знаєш, що все це неправда. По перше, я їх не виганяв, вони самі пішли. А по друге, я їх шукав, а мені ніхто не хотів допомогти в цьому. Ти й сама мені більше року тому сказала, що не знаєш, де вони, хоч добре знала. Це правда чи неправда?

— Правда. Але тоді була інша реальність. У Вікторії була мама, яка, як могла, дбала про неї. — І тато був не потрібен…

— Не те що не потрібен, але можна було й без нього. А тепер мами немає… — І згадали про тата.

— Погодься, Дімо, — Лариса глянула йому у вічі, — ти міг би знайти Вероніку з Вікторією, це неправда, що то було неможливо!

— Як я міг? Усі знайомі й родичі, кому я телефонував, і ти зокрема, всі відповідали, що не знають, де вони! Місце роботи Вероніка змінила, і мені не сказали, куди вона перей шла! Вікторія поміняла школу, і мені також не сказали, де вона вчиться далі! Я правду кажу чи ні?

— Правду, але не всю. І кажеш ти її собі, а не мені! Ти бачив у Будинку дитячої творчості афішу про виставу "Дорога Зради", де, як

було вказано на тій же афіші, режисером була Вероніка Раєвська. І місце, де мала відбути ся вистава, теж було вказано. Я правду кажу чи ні?

— Я був на тому спектаклі, — глухо відповів Дмитро, — щоправда, не дочекався кінця.

— То що тобі заважало кінця дочекатися і переговорити з Веронікою?

— Там було дуже багато людей… Не та ситуація, щоб з’ясовувати стосунки, — похмуро відповів Дмитро.

— Але принаймні ти її знайшов! Міг подарувати квіти, поцілувати руку, домовитись про зустріч на потім. Ніби ти в сорок років не знаєш, як налагоджувати стосунки з жінками.

— Я не можу пояснити, що мені заважало.

— А я можу. Якби ти розшукав Вероніку, — і не треба удавати, ніби то було неможливо у місті, яке насправді є великим селом, — отже, якби ти її розшукав і захотів би налагодити стосунки, то мав би почати з того, що попросити вибачення за свій аморальний вчинок, після якого Вероніка від тебе пішла, а тобі цього ой як не хотілося!

— А чи є моральним зраджувати!.. — крикнув він і не завершив фрази…

— Говорили, балакали!.. — роздратовано допила чай Лариса.

Дмитро вкотре згадав, як у їхній ремонтній бригаді одна жінка весело розповідала під час обідньої перерви, як її побив чоловік через те, що вона одного разу, за її ж словами, напилася як свиня. Тоді її чоловік, з яким вона загалом мирно ділила життєві радощі й горе, мало

не переламав їй хребта. Але по тому вони досить швидко помирилися і стали жити ще краще, ніж раніше, бо коли чоловік і жінка люблять одне одного, їх ніщо не розсварить. Значить, не любила, — гірко думав Дмитро про Вероніку.

— Чоловік скоріше зіп’ється, здеґрадує і здохне під парканом, ніж визнає, що був неправим, особливо з жінкою.

— Якщо чоловік оберігає жінку від усіх помийниць нашого страшного життя, то в нього теж іноді здають нерви… він може зірватися… я не кажу, що це добре…

— Але ж ти перестав їх оберігати, і вони не пішли під паркан, а радше навпаки. Деґрадував хтось інший… Те оберігання тобі було потрібніше, ніж їм.

— Ти знаєш, Ларисо, я якимось дев’ятим почуттям від чував, що не потрібен їм, і може, тому й не те що не шукав їх, але шукав не так наполегливо. Я думав: а може, у Вероніки хтось є, і вони з дочкою живуть у нього, а з мене сміються. І думав: чого я попруся туди? От же ж не прийшли навіть по свої дублянки, хоча настала зима…

— Щодо зимового одягу, то я тобі скажу, що віддала Вероніці свою шубу, а собі купила нову, коли стала працю вати у фундації. Оцю, в якій приїхала зараз до тебе. А мою стару шубу Вероніка носила минулого року, тому що боялася йти до тебе, хоча Віка пропонувала з’їздити в цю квартиру, поки ти на роботі…

"І взяла гроші в ненависного тата, поки той лежав хворий у селі…" — гірко подумав Дмитро, але не сказав того вголос.

— Але потім вона ходила до психоаналітика і поступово позбулася страхів стосовно тебе. Ти хоч і оберігав її, але й пригнічував.

— Ларисо, а що то за психоаналітик? Вже декілька разів я чую від тебе, ніби психоаналітик навчив Вероніку не боятися мене. Вона мене не боялася! Вона могла тижнями не підпускати мене до себе! Вона могла не приготувати обід, бо в неї боліла голова, і я ніколи не дорікнув. Пригнічена! Залякана!

— Якщо ти хочеш зустрітися з цією жінкою, то будь ласка!

Вона володіє трьома мовами, до неї ходять іноземці!

— А по нашому вона говорить?

— Ой, ну звичайно, говорить! Вона обслуговує нашу фундацію на предмет стресів. Тепер наш колективчик працює значно продуктивніше, ніж до того, як Наталя Никонівна зайняла зручну екологічну нішу в нашій славній установі. Ми забули про конфліктні ситуації і щодня, прийшовши на роботу, славимо одне одного і нашого боса.

— Може, ти могла б познайомити мене з нею, поки я ще у відпустці? Цікаво, як вона витлумачила мою роль для Вероніки?

— Оце вже той крок назустріч реальності, який я вітаю! — зраділа Лариса. — Наталя Никонівна, як ніхто, допоможе тобі розібратися в ближніх і в собі!

— В собі я якось розберуся й сам, а щодо ближніх, які чомусь, на лихо самим собі… чомусь вирішили триматися далеко…

Лариса вирішила клепати, поки тепле, і миттю розшукала в записнику телефон Наталі Никонівни.

— Тільки з понеділка мені на роботу, якби на завтра.

— Ой, не знаю, в неї дуже напружений графік…

Але у Наталі Никонівни виявився вільний час у неділю між дванадцятою й першою. Вона погодилася прийняти Дмитра у себе вдома в цей час.

Цікаво, чи пояснив би якийсь психоаналітик мотиви моєї нинішньої поведінки? Мете завірюха, доймають хрещенські морози, а ми йдемо до чужої оселі, де уперто не відповідає телефон, а отже, там нікого немає. Я вже не в тому віці, влаштовувати побачення в авто, а життя вимагає цього саме зараз. Бо інакше НІЧОГО НЕ БУДЕ, а по старому жити неможливо. Дитину треба рятувати, дитину засмоктує безнадійна багнюка залежності. І, якщо не працюють консервативні методи лікування, як традиційні, так і нетрадиційні, значить, треба вдаватися до хірургії.

І перший крок до ефективного лікування — цей авантюр ний візит до чужої оселі. Ключ у мене в кишені, адресу й телефон дало довідкове бюро. Кажуть, неможливо двічі увійти в ту саму ріку. І не треба. Я знову з ним, як і бозна скільки років тому. Але цього разу доля не підведе! Збоїв не буде!

Старий ліфт підняв його на останній поверх, і він натис нув дзвоник. У цієї жінки в домі був елітний пес, привітний чорний коллі, — порода, що зустрічається значно рідше, ніж руді. А ще в неї був величезний білий пухнастий персидський кіт з фіалковими очима і печаттю презирства до всього світу на пещеному безносому обличчі. В її мешканні було дві просторі кімнати, де у великі вікна, напівкруглі угорі, входило небо. А в самої жінки було миле обличчя, і вона була не стара й не молода. Таких не хочеться цілувати, таким не тягне зазирати за виріз сукні. З такими хочеться розмовляти, і розмовляти годинами… Вона провела його до кабінету, пояснивши, що все побачене — зовсім не прикмети великого достатку: елітний пес приблудився до неї на вулиці, валют ний кіт — дістався у спадок від померлої подруги. А помеш кання… це також спадок. Колись тут жило дуже багато людей.

Це тепер тут так порожньо. "До того ж потребує ремонту", — подумав Дмитро.

— Що ви бажаєте? Чаю? Кави?

— Те, що й вам, — відповів Дмитро.

— Як ви не заперечуєте, я приготую чай з мелісою. — Із задоволенням.

Жінка приготувала чай не з чайних торбинок, вона запарила траву у великому керамічному чайнику. По ніжно зеленій поверхні чайника було намальовано розкішні звабливі полуниці. Жінка поставила дві чашки з такими самими полуницями, налила в них пахучого чаю з травами.

Він любив такий чай. Один із його сусідів по гуртожитку в студентські роки умів чудово заварювати такий чай. Відтоді Дмитро не пив чаю з трав. Вони з Веронікою просто запарювали індійський або цейлонський чорний чай у скля ному чайничку. Пару разів Вероніка ще на початку їхнього подружнього життя пропонувала йому чай, який варився прямо у великому металевому чайнику для води, як те робили її батьки.

— Ти скуштуй! Скуштуй! Горілки не треба!

— Я краще вип’ю горілки, ніж такий чай! І не вари його більше, — відповідав він. А такого запашного чаю з травами не пив від часів студентського гуртожитку. Хоча б заради цього чаю варто було прийти сюди, до цієї жінки.

— Я вас слухаю, Дмитре Миколайовичу. Чим би я могла допомогти вам?

— Я втратив дружину, а жити якось треба. У нас є дочка.

Дочка вважає, що я винен у смерті матері. Я так не вважаю.

Несподівано для себе він розповів цій жінці і про бійку в підворітті на Подолі, і про те, як будував квартиру на око лиці, і як став будівельником, і як Вероніка пішла від нього.

— Скажіть, будь ласка, ви можете пригадати, коли ви вперше відчули закоханість до вашої дружини? Це було ще тоді, коли ви побачили, як її ображають?

— Ні! Тоді я взяв її до нас в гуртожиток, як підбирав песиків або пташок. Нас було троє в кімнаті, і з нами завжди жило якесь створіння, яким ми опікувались. То кіт Фелікс, то песик Шарко, то горобчик — той, правда, помер ще до того, як ми йому дали ім’я. Ну, а потім Вероніка з Подолу, з якою я потім одружився.

— Отже, ви привели її до себе тому, що пожаліли її, а не тому, що виникла закоханість?

— Саме так! Якби ті люди били в підворітті пацана, я б так само забрав його від них, привів би його до себе…

— Але ви одружилися з Веронікою не тому, що продов жували жаліти її, чи не так?

— Ні! Мене вразило, що вона значно розумніша, ніж можна було подумати про дитя з пияцької родини.

Вона вперше стала для Дмитра людською істотою, а не просто переляканим горобчиком, коли раптом у конспекті сусіда по кімнаті виправила ln на lg. Він пояснив їй, що в конспекті було все правильно, у вищій математиці переважно користуються натуральними логарифмами, а не десятко вими, але дуже здивувався, що вона взагалі знала про існу вання логарифмів.

— Я добре вчилася в школі. І в дев’ятому класі вчилася, — відповіла дівчинка, — а потім батько забрав мої документи, сказав, щоб я йшла працювати до винного магазину, але мене не взяли.

А також вона — сказитися можна! — знала напам’ять чимало віршів. І зі шкільної програми, і те, що не проходять у школі. Знала "Титарівну" Шевченка. Не можна було слу хати без трепету, як маленька дівчинка читала про вбивство і зраду. Напевне, сюжет із убивством дитини був чимось близьким до буденних сюжетів того світу, де вона жила досі. І тоді він уперше обійняв її і сказав: не треба, люба, думай про інше, в тебе буде інше життя, я тобі обіцяю…

— Отже, у вашої дружини виникало бажання естетично осмислити свій досвід?

— Та яка там естетика! Ви б побачили ті обличчя, якщо можна назвати обличчями пики мешканців того "естетич ного" світу!

— Життєве дно нерідко ставало об’єктом естетичного осмислення, хоча в ньому нібито немає ніякої естетики. Але ми говоримо не про естетику. Ми говоримо про вашу дру жину і про вас. Ви кажете, вам не подобалось, коли Вероніка розповідала про своє життя в батьківському домі, і ви завжди намагалися змінити тему розмови. Вас так травмувало те, що вона розповідала?

— Я передусім був переконаний, що ті спогади травмують її…

— А ви любите іноді згадати своє минуле — дитинство, наприклад?..

— Як і всі люди, часом згадую. Але дещо не люблю обговорювати. Ми навіть з братом про це намагалися не говорити. Говорили про інше.

— Це стосується якихось подій, коли ви вважали себе винним?

— Ні! Я завжди довго думаю, перш ніж зробити щось важливе. Думаю, чи не буду жалкувати. Чи не чиню проти совісті. Тому рідко відчуваю себе винним у чомусь. Але інколи не можу оцінити, чи добре вчинив хтось із моїх близь ких. Тому найкраще для мене — не думати про це і жити далі.

— Тобто у вас не виникає бажання розібратися у мотивах поведінки ваших близьких?

— На це пішло б дуже багато часу і багато… душевних зу силь… І потім я думаю: що сталось, те сталось. Я цього змінити не зможу. Зі мною не радились, коли чинили саме так… Ну, коли старший брат Валерій закінчував школу, середульший, Володя, вчився у восьмому класі, я — в шостому. Це було не в Києві, а в Дубовому, де я народився… Тоді батько пішов від нас. Я пам’ятаю його похмурий вигляд, коли ми сідали за стіл — матері ніколи не було, вона завжди була на роботі…

Батько теж працював, але мати працювала зранку й до ночі.

В неділю варила нам їсти на цілий тиждень. Ми самі гріли собі обід і вечерю. Ми багато чого робили собі самі. А потім батько пішов від нас. Пішов жити в недобудований літній будиночок на протилежному боці селища, я бував там у нього. Потім він прибудував там пічку. І баби сусідки гово рили, що мама прокляла батька і що скоро він помре. Вони ніби й просили її: зніми прокляття. А вона відповідала: не зніму! Хто кинув жінку з трьома дітьми, тому нема прощен ня. Я жодного разу не чув, щоб мати таке говорила. Але сусідки нам казали: нехає мати зніме прокляття з батька… — І ви зверталися до матері з таким проханням?

— Я не вірив у прокляття і зараз не вірю… І мати мені так і сказала: нікого я не проклинала. А через рік батько розбився на мотоциклі. Я не люблю говорити про це! Мої дружина і дочка дізналися все те не від мене, а від сусідок, коли їздили в Дубове до матері. — І вас не тягло більше дізнатися про ці події?

— Ні! Я б ніколи не зміг розпитувати матір про це!

— А як складалися ваші стосунки з матір’ю після того?

— Загалом нормально! Значно краще, ніж у братової родини. І в дружини з дочкою з нею також були непогані стосунки. Конфліктів свекрухи з невісткою в них не було! І тому мені так дивно, що мою матір звинувачують, ніби вона наслала смерть на дружину.

Він розповів про гулящу братову Марину, дружину Валерки, і про знов таки абсурдне звинувачення проти його матері, яка нібито звела Марину. Почав розповідати про останній візит Вероніки до його матері напередодні розриву…

Жінка перебила його:

— Якщо одна людина вбила іншу, і всі про це знають, то відкривають кримінальну справу, ведеться слідство… А якщо немає офіційного звинувачення, то чого це вважати людину вбивцею? — І я те саме говорив людям! А мені у відповідь: доказів немає, міліція зв’язуватись не хоче, особливо там, де прок ляття, лихе око.

— Що ви думаєте про світ, у якому ми живемо?

— Я завжди думаю так: хоч би який був цей світ, треба жити і в ньому. Треба шукати свою дорогу, дбати про родину.

Завжди можна не приєднуватись до божевільних, шукати свій шлях.

— А якщо збожеволів хтось із твоєї родини, як тоді?

— На це вже немає ради.

— Тобто по вашому, усі божевілля можна пережити, аби їх не було у нас вдома?

— Я так не кажу…

— Гаразд, облишимо це… Ви казали, що вас дуже обурило, коли ваша дружина сказала, що зрадила вас. Що для вас є зрада?

— Зрада — це найстрашніший гріх. Такий самий, як і вбивство.

— Ви християнин?

— Мабуть… Хоч нас і виховували як атеїстів.

— А ваша донька? Ви їй дали релігійне виховання?

— Ні. Вона народилася ще тоді… А потім… потім, мабуть, уже було пізно. І я був увесь час на роботі. А чому ви питаєте про релігійне виховання?

— Тому, що ви пояснюєте зраду з позицій християнської системи цінностей, хоч самі не маєте християнського ви хування. От якщо я вас спитаю, де в Євангелії або в Біблії пишеться про зраду, ви мені не скажете.

— Не скажу. — І я не скажу. А якщо без християнства, до якого і ви, і я прилучилися дуже поверхово… Чому зрада — така жахлива річ?

— Традиційно зрада є найтяжчим гріхом.

— А може, традиція вичерпалася? Часи помінялися, і зрада не є вже таким страшним переступом?

— Навіть і без християнства — немає нічого гіршого від зради. Ще й до християнства ніхто не шанував зрадників і зрадниць.

— Я дозволю собі не погодитися з вами. Античні боги мали багато дружин і багато дітей від них.

— Боги, але не богині.

— Щодо богинь я зараз не пригадаю, я не фахівець з античної міфології… але от, наприклад, Єлена Прекрасна, через яку була Троянська війна. Вона пішла з Парисом від Менелая і жила з ним протягом усієї війни. А коли війна закінчилася, вона повернулася до першого чоловіка, і той із вдячністю прийняв її назад…

— Я знаю цей міф, і, чесно кажучи, мені ніколи не подо балась Єлена і я не розумів її чоловіків. І тих, хто через неї воював.

— Я теж. Але я згадала її як приклад того, що не всі так радикально ставляться до зради… Скажіть, а чи були у вас тяжкі моменти, пов’язані зі зрадою? Не обов’язково з подружньою чи взагалі з жіночою.

— Так, я весь час пам’ятаю один момент мого життя. Це було ще до Вероніки. У мене в Політехнічному інституті був друг. Ближчого друга в мене потім не було. Він поїхав… ну, ви розумієте, еміґрували його батьки, і він поїхав з ними. Але справа була власне не в його від’їзді. Справа була в тому, що він до останньої миті не казав мені, що їде. Він пішов з третього курсу, а розповідав мені, що чимось захворів і взяв академвідпустку. Він сказав мені, що їде, тільки в день свого від’їзду. А я вже домовився з матір’ю, що ми приїдемо на Новий рік до Дубового… І він казав до останнього: так, поїдемо. А сам пакував валізи. І в мене було таке враження, що він зрадив не тільки мене, він зрадив усе, що було між нами, і вірші, які ми читали, п’ючи каву біля Оперного, і московські спектаклі, на які ми дивом діставали квитки. Він приїздив уже нині, і ми бачились. Він казав, що боявся зізнатися мені, що їде.

Боявся зізнатись, що покидає мене самого в радянському кошмарі. Я в душі не прийняв його вибачень, але відчував, що насолоджуюся життям, коли ми сиділи в шикарному ресторані за його гроші. І коли все це скінчилося, я відчув, що зрадив сам себе і свою юність. Мені й досі неприємно згадувати той вечір, хоча було б тільки того горя…

— А у випадку з вашою дружиною?..

— Знаєте, я бачу, як тяжко живе більшість наших жінок! І я бачу, що їм так тяжко, бо чоловіки покинули їх наприз воляще! І я робив усе, щоб самому не бути таким чоловіком! І мені здавалося, що маю право… що мав право на вдячність від своєї дружини…

— А скажіть мені, якщо вам не важко, коли ви востаннє відчували вдячність до когось. Глибоку вдячність.

— Я вам скажу, коли це було. Це було десь два роки тому, ще до розриву з Веронікою. До нас у диспетчерську прийшов мій давній професор, колишній керівник моєї наукової роботи, яка не відбулася. Він хотів дізнатися про ціни на ремонт, а в нашій фірмі все дуже дорого, ми робимо ремонти для дуже заможних клієнтів. Йому було не по кишені, він вибачився і пішов. А я саме зайшов до диспетчерської по нові замовлення, впізнав його, вийшов за ним на вулицю. Я запропонував, що міг би щось зробити для нього значно дешевше, ніж через замовлення. Я був би й справді дуже радий щось зробити для нього. Колись я був його улюбленим учнем на кафедрі моделювання надскладних систем. Він відмовився від моєї пропозиції. Але він сказав мені, що хоча я й не відбувся як науковець, та мої студентські заняття не минули даремно, адже я зумів давати раду надскладним системам у житті. Він сказав: ніщо не минає даремно, і невідомо, що важливіше — відбутися у великому світі чи збудувати і зберегти свій малий світ. Я був надзвичайно вдячний тому старому чоловікові.

— Я вас розумію. Я б теж була дуже вдячна, аби мені хтось, кого я шаную, сказав би, що я, незважаючи ні на що, живу на світі недаремно… Скажіть, а ви любили свою дружину? І він згадав їхні найкращі дні, найкращі години, найкращі хвилини, найкращі слова. В нього на обличчі з’явилась особлива легка посмішка, але він не знаходив слів для тих картин, що промайнули в його пам’яті. І вона сказала йому:

— Дуже прикро, що між вами й вашою дружиною виникли такі непоправні непорозуміння. Ви дуже любили її.

Вона була незвичайна жінка і заслуговувала такої любові.

Мене дуже вразило, що ця дівчинка, буквально з життєвого дна, ідентифікувала математичні символи і знала напам’ять "Титарівну".

— Я дуже дякую вам за чай. Я дякую вам за розмову. Я й не знаю, про що, власне, ми говорили, але спасибі вам. І… я хотів вам сказати… на початку березня буде вистава "Дорога Зради", який поставила Вероніка. Вистава в аматорському театрі, але, як на мене, досить цікавий. Чи не хотіли б ви подивитись його?

— З величезним задоволенням! Обов’язково подзвоніть мені напередодні! Я неодмінно знайду час! Мені так цікаве було все те, що ви розповіли про Вероніку! Яка незвичайна доля! Дитина з радянського дна досягла професійного рівня, якого досягають далеко не всі, народжені в елітних родинах! І в тому винятково ваша заслуга!

Весь вечір Дмитро просидів у вітальні, гортаючи сторінки альбомів з давніми, ще чорно білими фотокартками.

Згадував до дрібниць їхню з Веронікою першу поїздку на море, коли у Гіпробудтресті якось несподівано їм дали пільгову путівку до Лівадії. Був червень, курортників було не дуже багато, отож вони

насолоджувались морем, пальмами і одне одним. Вони вже були одружені п’ять років, але саме тоді був їхній спражній медовий місяць.

— Частіше повертайтесь у ті дні, коли вам було особливо добре, — сказала йому Наталя Никонівна, — повторюйте ті слова, які казали тоді, спробуйте додумати думки, які думались тоді. Щоб іти вперед, треба іноді вертатися назад.

Чому ж ця жінка самотня, якщо вона так добре все розуміє, так добре знає, що треба робити, щоб бути щасли вим? А якщо не щасливим, то принаймні… фраза не додумалась йому, але все одно… все одно… то було його перше світле сум’яття після мороку довгих місяців. Треба жити, треба жити. Завтра на роботу. А по тому — дев’ять днів. Він зуміє переконати доньку, що, хоча на ньому й чимало тяжких гріхів, але у смерті Вероніки його вини немає. І вони разом подумають, як зустрітися з санітаркою бабою Зосею, яка неодмінно щось знає про останні хвилини його нещасної дружини. А швидше за все — причетна до них особисто.

Вранці Дмитро прийшов на роботу, і шеф, директор їхньої ремонтної аґенції, несподівано особисто висловив йому глибоке співчуття з приводу тяжкої втрати — передчасної кончини коханої дружини… цей годований кнур із зачіскою "я тут хазяїн", виявляється, володіє мелодраматичною лексикою некрологів… У диспетчерській Дмитрові передали нові замовлення, але не термінові. А також передали телефонограму від Катерини Рачко. Вона дзвонила двічі, і, довідавшись про смерть Вероніки, подзвонила ще раз.

Катерина пішла з їхньої бригади ще навесні минулого року. Вона поїхала чи то до Штатів, чи то до Канади, бо одер жала ґрант для вивчення чогось на кшталт специфіки ментальності жінок трудівниць посттоталітарної доби.

Молодець, усе таки зуміла після грубого будівельницького життя повернутися до інтелектуального.

Дмитро завжди просив, щоб йому телефонували на диспетчерську — багато його знайомих не знали його домашнього телефону. Прямо з диспетчерської подзвонив Катерині. Вона була вдома, і вони домовились про зустріч.

Надворі падав зрадливий млявий сніг, який принесе не білу красу на деревах і дахах, яку нібито обіцяє, а чорну грязюку на асфальті, заляпані ноги, огидну вологу всюди.

Але поки що мерехтіння дрібного снігу заворожує і зваблює шукати якийсь додатковий вимір у сірому просторі знайо мих вулиць. Дмитро повільно рушив у бік кав’ярні, де призначено зустріч. Він прийде раніше, їй іще треба доїхати з лівого берега, можна не поспішати. Кав’ярня тільки почала працювати. Він сів біля вікна з чашечкою кави, насолоджую чись ранковим спокоєм, вдивляючись у безглузду метушню дурних лютневих сніжинок. До замовників він загляне потім.

Терміновими замовленнями його поки що не завантажують.

Дуже людяно. Раніше саме він мав розбиратися з тими клієнтами, які хотіли за свої гроші протягом трьох днів зро бити з громадської вбиральні віллу зі скульптурами. А між іншим, уперше подумав він, яка аґенція приводила до ладу колишнє приміщення Івана Раєвського? Ох і роботи в них було! А ще, може, там і справді якесь згубне місце…

— Привіт! — на якусь мить йому стало боляче від перерваних думок.

— Ти так швидко?

— Ой, дуже повільно, на мосту Патона була пробка! — Катерина вказує йому на срібний автомобіль за вікном кафе, який вона, мабуть, придбала за гроші, привезені з за океану.

— Вітаю! Ти тепер зовсім сучасна жінка нового типу!

Як виявилось, перебуваючи за океаном, Катерина не лише в теорії, але й на практиці вивчала життя й побут жінок працівниць там і тут, підробляючи у двох родинах приби ральницею і розписуючи півнями та соняхами скрині й стіни у хатах особливо патріотичних представників української діаспори.

— Дмитре, прийми мої співчуття! Не знаю, помирилися ви з Веронікою чи ні…

— Не помирилися… — він мало не сказав Катерині, що розпочав примирення вже після її смерті, але стримався.

— Я думаю, тобі зараз дуже погано! Не раз згадувала, як ми шукали її рік тому…

— Так, ти була одна з небагатьох, з ким я міг спілкуватися тоді…

— Дмитре, чому померла Вероніка?

— Від грипу. Якесь ускладнення. Набряк гортані. — І у вас нема підстав вважати, що… — Є підстави вважати…

— Тоді слухай, що я тобі розповім. Скажи мені, ти не навідуєшся до того місця, де жив твій тесть? Там тепер ресторан і зал ігрових автоматів.

— Я там нічого не забув…

— А я саме там була після повернення.

— До речі, як тобі їздилось?

— Ну от же ж, от! — Катерина знову показує на срібне авто за вікном на знак того, що їздилося їй добре.

— Радий за тебе. Хай хоча б комусь буде добре в цьому світі. То яким вітром тебе занесло в колишній дім мого, як ти висловилася, тестя? — Дмитро відзначив, що сам уперше вжив слово "тесть" стосовно Івана Раєвського.

— У мене була мрія продати свою "бетонку" на лівому березі і купити невеличку хатку біля Дніпра. І коли я ходила дивитися квартиру, я завітала до того кафе, яке відкрилось у тому приміщенні. Випила чашечку кави, згадала все, що ти мені розповідав про те подвір’я і про те підворіття, і вирішила поспілкуватися з офіціантом чи з буфетницею, мовляв, ви тут недавно, як вам ведеться… І мені сказали, що колишні мешканці квартири твого тестя частенько навідуються до них бити вікна, вимагають, щоб їх поселили в їхнє законне помешкання, а один тип навіть показував форму номер три, де він записаний. Той тип себе іменував сином ґенерала Раєвського. — Ґенерала Раєвського?

— Так! Я запам’ятала те гучне ім’я. Шляхетне прізвище в алкогольно кримінальному контексті — такого не забудеш.

— Дякую, що ти розповіла мені про це.

— Я подумала: а що як це тобі в чомусь допоможе. Адже все на світі пов’язане між собою. І особливо в цьому місті.

Коли мене запросила одна жінка розписати для неї скриню півнями, виявилося, що то рідна сестра однієї з моїх гіпоте тичних свекрух, я ще раз подумала про плутанину київських зв’язків і згадала тебе…

— Так, Київ — велике село. І моя братова Лариса Лаври ненко — теж твоя давня знайома?

— Так! І вона тобі щось переповідала про мене?.. — Кате рині стало трішки незручно. Дмитро відчув це, і змінив тему:

— Я хочу сказати тобі, що санітаркою в лікарні, де померла Вероніка, також була жінка з компанії мого… цього самого… тестя. А Вероніка і Вікторія, як виявилось…

— Вікторія — твоя дочка?

— Так. Вони, коли пішли від мене, то примудрились налагодити стосунки з дідом.

— Себто з Раєвським?

— Так, з ним. Потім продали оті його апартаменти чи то фірмі, чи то власникові кафе, який купив їм трикімнатну квартиру неподалік від Львівської площі.

— Молодці! Розібралися в ситуації! А діда кинули?

— Як це — кинули?

— Ну… залишили на вулиці?

— Ні, діда вони забрали з собою, але невдовзі він помер.

— Відірваний від рідного Подолу, від милого серцю середовища. Це й призвело до передчасної кончини…

Вже вдруге він чує сьогодні цей протокольно мелодра матичний штамп. І взагалі, він саме думав про дім Раєвського на Подолі, коли прийшла Катерина і розповіла про загадко вих мешканців, які мали там свій жалюгідний притулок. До з’яви двох нахабних паній, котрим мало було "бетонки" на околиці. Котрим захотілося в центр міста — за чийсь рахунок.

— Тобто, Дмитре, твоя дружина стала власницею нерухо мості в Києві?

— Саме так. — І потім загинула, як тобі здається, не своєю смертю?

— Так.

— Ну то ти можеш бути певним! Це тобі НЕ здається, а так воно і є! За нерухомість люди підуть на будь який гріх! І на зраду, і на вбивство!

— Тобто ти вважаєш, Вероніка знайшла передчасну смерть — він мало не сказав "кончину" — через те, що заволо діла квартирою, на яку мали право ще й інші люди…

— Може, вони й не мали ніякого права, але, як то кажуть, претендували. Вони собі там пили гуляли і горя не знали…

— Горе вони, мабуть, знали…

— Але було де випити, а тоді вже й горе не біда… І тут з’явилася якась зрадниця…

— Зрадниця?

— Так. Адже Вероніка в якомусь розумінні зрадила свою рідню, своє походження, батька й матір… — Її мати давно померла.

— А ти ж, мабуть, її й на похорон не пустив!

— А що їй було там робити?!

— Ну от! Кримінальних злочинців влада відпускає під чесне слово на похорон матері — це святе. А що таке зрада?

Зрада — це недотримання сакруму, чинного в певному соціу мі. З погляду свого походження Вероніка вчинила зраду.

Дмитро згадав свою вчорашню розмову про зраду з Наталею Никонівною, і йому чомусь стало легше. Але все одно повернув розмову до апартаментів Івана Раєвського.

— Тобто, ти вважаєш, квартира могла стати причиною ненависті до Вероніки з боку її підозрілих родичів?

— От послухай, що зробив мій рідний аж ніяк не підозрі лий брат Сергій. Коли я їздила за кордон, залишила йому ключі від своєї хати. Він там жив, йому там було значно кра ще, ніж із дружиною й дітьми, біля яких тільки те й тримало, що нема куди піти. А тут з’явився, так би мовити, резерв. Я наївно лишила в шухляді без нагляду і паспорт, і свідоцтво про власність на квартиру. Він додумався. Взяв схожу на мене жінку, взяв папір на квартиру і пішов до нотаріуса робити купівлю продаж. Добре, що нотаріус трапилася уважна і попросила в тої жінки ще якесь посвідчення особи, крім паспорта, а вона не змогла показати. І тоді нотаріус написала лист на райвідділ міліції, щоб я була уважнішою до громадянина Сергія Рачка.

— Так, історія в тебе весела, — поспівчував Катерині Дмитро.

— Він би й убив мене, знайшов би як, — спокійно вела далі Катерина, — і його зупинила не мораль, не якась там заповідь, а те, що я й досі

одружена з одним типом, і у випадку моєї передчасної кончини мою нерухомість успадкував би він, а не брат.

— Ти одружена? Я й не знав.

— Так, колись розписалася з одним авантюристом. Я майже й забула про те. А брат того не знав. Тільки довідався, то дав мені спокій. — І ти так спокійно говориш про це…

— А що дадуть істерики, я тебе питаю, що вони дадуть?

Але я не про те. Бачиш — навколо нещасної "бетонки" сімнадцять метрів такі пристрасті. От що означає нерухо мість у Києві! А ти ще маєш якісь сумніви щодо цього?

— Так, за житло в Києві люди кладуть життя. Якщо навіть і нікого не вбивають і нікого не зраджують за це. Але в зраді або в убивстві має бути якийсь сенс. Мені братова Лариса, між іншим, твоя давня подруга, — зробив наголос на останнє слово Дмитро — сказала, що дід Іван помер більше ніж півроку тому. Тобто вже ніхто з інших спадкоємців не може претендувати на його майно. Отож, нібито й не було сенсу прибирати з дороги Вероніку.

— Так, але то могла бути просто помста! Як не мені, то хай і нікому! Це як бити вікна у кафе… Але постривай! Веро ніка помирає, хату успадковує донька. А якщо прибрати й доньку, то тут уже і якийсь деґенерат від попереднього або подальшого шлюбу може претендувати на нерухомість! Тобі треба бути дуже уважним щодо доньки! Подумай про це!

Дмитрові стало моторошно. Невже й доньку може при труїти якась жахлива баба Зося? І як це Катерина може так спокійно говорити про такі речі? А вона собі вела далі, зважуючи всі "за" і "проти" гіпотетичних убивць його родини.

— А з іншого боку, ти залишався одруженим з Веронікою?

Не розлучився з нею?

— Яке розлучення? Щоб укласти розлучення, треба було як мінімум побачитись. А ми побачились тільки напередодні її… кончини… — воїстину, протокольно мелодраматична "кончина" звучить не так, як фатальна "смерть".

— Чудово!

— Що ж тут чудового, Катю?

— Як що? У випадку загибелі доньки нерухомість Вероніки лишається тобі!

— Ти гадаєш, мені буде потрібна та квартира, якщо, не дай Боже, Вікторію прикінчать?

— Скільки тобі років?

— Яка різниця? Сорок два.

— Ти можеш іще два чи три рази одружитися і знайти в капусті ще кількох дітей. І тоді нерухомість вельми стане в пригоді. Але про такий варіант ти в цю мить не думаєш. А от коли ті, хто полює за нерухомістю твоєї дочки, довідаються про тебе, то добре подумають, чи вбивати дитину, коли є ще й здоровий дядько. Між іншим, ти й зараз можеш покачати права!

— Які права?

— У доньки! Ти ж перший спадкоємець дружини, а потім уже йде донька. Свідоцтво про шлюб у тебе? Отже, ти можеш сказати їй, якщо не слухатиметься тебе і не берегтиметься від лихих людей, ти претендуватимеш на її нерухомість. І не соромся цього. Я бачу, твоя донька — дівчина сучасна і розуміє гасло доби.

— Гасло доби?

— Так! А гасло сучасної доби — це нерухомість! Ти хіба не знаєш пророцтв Нострадамуса? Всюди будуть війни! І в Європі, і в Азії, і в Росії, і в Америці! Тільки про Україну нічого не сказано! Нерухомість в Україні скоро коштуватиме мільйони! За неї варто зрадити і маму, і тата, і саму Вкраїну!..

День наближався до середини, і донедавна порожня кав’ярня "Ятрань" поступово перетворилася на банальне приміщення, де п’ють і їдять. Дмитро Стебелько і Катерина Рачко відчули, що наразі все сказали одне одному і вирішили йти. Дмитро погодився, щоб Катерина підвезла його до замовника на бульвар Шевченка, і та хвацько витягла з кишені дублянки ключі від своєї срібної гордості.

А в кав’ярні залишився ще один відвідувач, який сидів тут зранку і тоскно думав, як жити далі. Його старий "Рено" стояв поряд зі срібною "Маздою" Катерини Рачко, але від цього йому було не легше. Через немовірну заплутаність найнесподіваніших ниток, якими долі людей у цьому місті пов’язані між собою, той чоловік також певним чином причетний до передчасної кончини Вероніки Раєвської Стебелько. Але не це бентежить його. Його бентежить винятково власна доля. Йому трохи більше п’ятдесяти, і він ще має достатньо чоловічого шарму, щоб справляти вражен ня на жінок. Якби до того ще б оцю саму нерухомість у стольному граді, про яку розмовляли люди за сусіднім столи ком, та хоча б якісь кошти на щоденні витрати, у нього б іще почалась і друга, і третя молодість, і він би знову досяг отієї, як йому здавалося, повноти буття, коли життя і п’янить, і заносить, і тягне до захмарних веж. В нього такі періоди бували неодноразово. Він любив багатьох жінок, бо

зрадив би себе, аби любив якусь одну. Він розпродував їхнє майно, обіцяючи невдовзі повернути втричі більше, і втікав, і вони плакали не за своїм майном, а за ним. Нещодавно він успішно пішов по другому колу. Повертався, вертаючи частину давнього боргу, щоб невдовзі прихопити втричі більше і зникнути, тепер уже назавжди. Вже майже всі вичерпалися.

Лишилися тільки дуже давні, його однолітки. Не хочеться знижувати висоти польоту, наново сходитися з цими клімактеричними істеричками. Тим більше, як виявилося, його дами першого покоління, на відміну від пізніших, пере важно не сумували за ним, як йому хотілося вірити, жили собі, майже не згадуючи божевільного епізоду далекої юності. Одна із них нібито збиралася сьогодні вранці зустрітися з ним у цій кав’ярні, але вже минула година, а її немає. Може, то вона зазирала у двері, довго дивилася на нього, він мало не підвівся їй назустріч, але вона постояла на порозі і пішла геть. А тепер він сидить тут, бо немає куди йти. Він не працював усе життя, хоча весь час числився співробітником багатьох організацій. Не вистачало в розквіті чоловічої краси йти працювати. Краще знову щось позичити, комусь повернути давній борг, а потім позичити ще — і зникнути, поки все забудеться…

Але щось треба робити. Треба знову зателефонувати тій.

Так паскудно, що нема мобілки! Та, яку він позичив у останньої розкішної подруги, давно відключена. І говорив він не більше двох днів. Потім та ж ж жлобиха заблокувала номер, відкрила собі новий, а йому на пам’ять лишилася тільки гарна іграшка у вигляді апарату.

Він ненавидів жіночу емансипацію, наслідком якої стало те, що жінки більше не розкривають своїх сердець коханому.

З одного боку, нібито сходяться легше, не треба так довго умовляти, як раніше. Але раніше було як? Якщо вже умовив, витратив купу енергії, — іноді то була й справді здача крові! — жінка віддавалася вся, до дна.

Не тільки тілом, але й усією душею. А також із усім своїм майном, з усіма своїми заощод женнями. В ті часи, коли шлях жінки до інтимної близькості з чоловіком таки проходив крізь її серце і крізь її розум, чоловік ставав для неї богом, і така дрібниця, як заощад ження, що збиралися протягом років, без жалю летіли на вівтар кохання. З особливою ніжністю він згадував жіночку з аспірантського гуртожитку, яку він умовляв три місяці. А потім, коли вони нарешті дійшли до фатальної межі, вона й у хвилини Великої Близькості не бажала скидати сорочку.

Це тривало ще місяць. Але коли вона врешті решт віддалася йому оголеною, то відразу віддала й усе, що відкладала на кооперативну квартиру.

Тепер таких жінок уже немає. Тепер почалася доба Великого Блуду. Для цих нових молодих жінок зв’язок з мужчиною вже не є подією! В першу ж ніч веде до себе, якщо має куди, і віддається так пристрасно, що здається: вся твоя.

Але на ранок виставляє геть, іноді без сніданку, бо поспішає до офісу на восьму.

Невже теплота в стосунках між чоловіком і жінкою назавжди пішла в минуле разом із портретами Брежнєва та переписаною від руки Анною Ахматовою? Він знав Ахматову напам’ять, оскільки ще якихось п’ять шість років тому шлях у ліжко до інтелігентних жінок ішов через поезію. В останні роки перед падінням того життя йому траплялися націо нально налаштовані панії, для роботи з якими не вистачало російського Срібного віку. Тут уже було не обійтися без Ліни Костенко. Довелося опанувати найпопулярніші зразки її лірики. Власне, свій останній притулок, де він затримався на кілька років, він зорганізував собі в домі такої національно просунутої дами. Вона жила з того, що примудрялася зоргані зовувати якісь елітні акції широкого спрямування, а його тримала при собі для солідності. Відростила йому бороду, зробивши його невпізнаваним для попередніх, цінувала його високу духовність і

чоловічі чари. Але потім та сорокарічна мадам відчула в собі сили для тридцятилітнього адміністра тора і вигнала підстаркуватого коня просто на вулицю. Він важко пережив її зраду. От уже два роки він тиняється по друзях і по найнятих хатах, звідки тікає, не заплативши, безнадійно шукаючи аналогічне місце, де можна було б пристати надовго. І нещодавно пригледів гніздечко, але варто було йому спитати про ціну того гніздечка в середмісті, як йому сказали, що то не його справа. Такого приниження він давно не знав. Він не здавався, носив квіти, намагався декламувати сонети Шекспіра — занадто спокусливе трапи лось гніздечко. Але все даремне. Іноді він навіть ночує в машині, у цьому "Рено" кольору гнилих вишень, який має шикарний вигляд хіба що для власників "Жигулів". Або для тих, хто взагалі не має коліс.

Але треба щось робити. Здаватися ніколи не можна. Ще буде свято й на його вулиці — до речі, дуже актуальне прислів’я, оскільки нині він знову залишився На в у л и ц і в прямому значенні цього сумного вислову.

Дмитро попросив Катерину, якщо вона нікуди не поспі шає, підкинути його до лікарні, де померла Вероніка. Він вирішив довідатись про графік чергування баби Зосі — наві що відкладати на потім, якщо майже все вже зрозуміло?

Вони мовчки їхали проспектом Перемоги. Сніг більше не йшов. У повітрі висіла сіра імла. Було незрозуміло, чи морозно надворі, чи тепло.

— Ось тут зупини будь ласка.

— Я можу тебе почекати. А потім підвезу тебе далі.

— Не варто, Катю. Я можу бути довго.

— Гаразд, дзвони! Щасти тобі в розшуку! А як надумаєш, можемо піти разом у те кафе на Подолі!

Він знайшов той корпус і той вхід, куди заходив ввечері — це було, так, це було всього навсього минулої неділі. У вестибюлі, як і тоді, баба в білому халаті миє підлогу, б’ючи відвідувачів шваброю по ногах. Тільки відвідувачів нині менше, ніж було тоді. Як і тоді, висить об’ява про епідемію грипу і про те, що відвідувачі до хворих не допускаються, тільки талончики на відвідини у комерційному віконечку — вже не за три сорок, а за п’ять двадцять. Як і тоді, він спитав санітарку зі шваброю про бабу Зосю, і та відповіла:

— Вам до кого? Тільки краще трохи пізніше, зараз іще є врачі.

— Мені не до хворих. Мені треба побачити бабу Зосю. — Її немає.

— А ви не підкажете, коли її зміна?

— Не скажу, — сердито відповіла санітарка, знову схи лившись над своєю шваброю. Тоді Дмитро витяг гаманця, побачив, що найменші купюри були тільки по п’ять гривень, — з цієї баби вистачило б і двох. В нього виникла думка розмі няти в касі комерційного віконечка п’ятірку. Але вирішив не бути скнарою. Що вже ті п’ять гривень, як пропало життя.

Він простягнув бабі зі шваброю блакитну купюру і попросив дати інформацію про бабу Зосю.

— Вона тут більше не працює! Чесне слово! Можете в кого завгодно спитати! Із минулого понеділка! Після смерті від грипу! Вона тут раніше жила!

— Як жила?

— А отак! Просто в лікарні!

— А може, ви ще скажете, який лікар був у тої жінки, яка померла минулого понеділка?

— А в якій вона була палаті?

— У дев’ятій.

— Ходімте зі мною.

Знову санітарка ретельно замикала відро і швабру. Потім вони пішли тими самими сходами, якими його вели до Веро ніки минулої неділі. Увійшли до смердючого лікарняного коридору. Далі, щось спитавши в іншої особи в білому халаті, санітарка підвела його до дверей ординаторської зі словами:

— Ольга Павлівна. Тільки не кажіть, хто вас сюди привів.

Ольга Павлівна за довгі роки роботи з людьми засвоїла, що наступ є найкращою обороною.

— Хто вам дозволяв сюди приходити? У нас епідемія, навіть передачі заборонені! У вас є талон? Покажіть його мені!

— Якщо я куплю і знову повернуся до вас, ви мене прий мете?

— Що вам треба? — послабила напругу лікарка.

— Я щодо Вероніки Стебелько, яка померла в ніч на минулий понеділок…

— Хто ви їй?

— Я її чоловік.

— Чоловік? І де ж ви були раніше? Де ви були, коли в неї була температура сорок і марення? Чогось я вас не бачила біля ліжка дружини! Я вас питаю, чому ви прийшли тільки зараз? Де ви були раніше?

— А де ВИ були, коли вона помирала? Старих людей виводять із того стану, з якого не вивели її!

— Дозвольте вас спитати, яка у вас освіта?

— Вища, не хвилюйтеся!

— Вища медична?

— Ні, не медична.

— Ото й воно! То звідки ви знаєте, кого з якого стану можна вивести, а кого не можна? Якщо я почну з розумним виглядом говорити щось за вашею спеціальністю, то що ви мені на те скажете? А ви мені краще скажіть, де ви були, коли треба було купувати ліки?

— Наскільки мені відомо, всі ліки були для Вероніки придбані. Скажіть конкретно, чого тоді не купили, що могло б її врятувати? А ще скажіть, де баба Зося, яка працювала у вас у вечір напередодні загибелі Вероніки?

Згадка про бабу Зосю, певне, дуже розсердила Ольгу Павлівну — Дмитро не відводив очей від обличчя лікарки, розмовляючи з нею.

— До чого тут баба Зося? І навіщо вона вам?

— А чого ви не хочете сказати, де зараз та жінка?

Ольга Павлівна зітхнула і вирішила поміняти тактику.

— Я перепрошую, як ваше ім’я і по батькові?

— Дмитро Миколайович.

— Отже, Дмитре Миколайовичу, баба Зося звільнилася минулого понеділка. Ми дуже шкодували за нею, бо вона добросовісно працювала. Але, певно, десь їй запропонували кращі умови. І вона пішла від нас шукати іншого пристано вища в цьому неспокійному житейському морі… — І ви не знаєте, де вона?

— А звідки я можу знати?

— Скажіть, а вона жила у вас в лікарні?

— Звідки ви це взяли? Так, у нас не вистачає санітарок, але ми не можемо селити їх у нас. Баба Зося була нещасна жінка, нічого не скажеш. І добра серцем, хоча й страшна зовні.

"Знаємо ми її добре серце", — подумав Дмитро, а вголос сказав:

— Тобто ви не можете нічого сказати, де тепер ця сані тарка?

— На жаль, ні. А… можна дізнатися… навіщо вона вам?

— Це вже моя справа. А тепер, скажіть мені, що могло стати причиною смерті Вероніки? Я був у неї напередодні, і вона не справляла враження смертельно хворої.

— А ви б побачили, як їй погано було за кілька днів до того! Чи ви тоді приходили до неї?

— Ні, не приходив. Ми були посварені з дружиною, і я навіть не знав, що вона в лікарні. А потім мені хтось подзво нив, ніби вона хоче зустрітися зі мною. Між іншим, ви не скажете, хто б то міг бути?

— Я вам не дзвонила. Вона могла попросити когось із хворих.

— Тут усе дуже незрозуміло з її смертю.

— Послухайте, коли була б якась найменша підозра, тут були б і слідчий, і медексперт. Вам видали довідку про смерть за підписами керівництва лікарні, а ви думаєте, ніби ми тут недогледіли вашу дружину. Для нас кожна смерть — велика неприємність!

— А скажіть мені, якщо я все таки маю сумніви… куди я маю звернутися?

Ольга Павлівна знову змінила тактику.

— Послухайте, вашу дружину це не підніме з землі. А нам будуть великі неприємності! У нас абсолютно немає коштів!

Лікуємо вас за двісті дванадцять гривень на місяць! Годуємо хворих тільки тому, що надаємо відвідувачам платні послуги! Білизну востаннє одержували ще за Андропова!

Просимо хворих лягати до лікарні зі своїми простирадлами!

До речі, білизна вашої дружини… нам чужого не треба. Вам її віддадуть. Донька за нею так і не прийшла.

— Я вам поставлю одне питання, а ви мені дасте відповідь.

А я вже буду вирішувати, чи мені скаржитися на вас, чи ні.

— Я вас слухаю, Дмитре Миколайовичу.

— Якщо медпрацівник — боронь Боже, я не думаю, ніби це ви! Але якщо хтось захоче скористатися безпорадністю хворого і звести з ним рахунки, то наскільки це можливо?

— Такого не може бути! Лікар або медсестра можуть не мати під рукою потрібних медикаментів, щоб вивести хворого з кризового стану. Можлива така ситуація, що медпрацівник помилився, дав не ту дозу, а потім не зізнаєть ся в тому. Таке ще можна собі уявити. Але щоб лікар…

— Я не кажу — лікар, а медсестра, санітарка…

— Щоб хтось із них с в і д о м о зробив ін’єкцію або дав випити щось таке, від чого у хворого настане погіршення… — І до того ж замаскувати це під симптоми якоїсь хво роби…

— Такий гріх собі на душу жоден лікар не візьме! Це просто жах навіть подумати про таке!

— Тобто такого ніколи не буває?

— Якщо вам аж таке спало на думку, то треба було подавати скаргу ще тоді, коли тіло було тут. Наполягати на повторному розтині, шукати сліди шкідливих речовин, які могли призвести до зупинки серця. Ви й тепер можете це робити, але за самою лише історією хвороби встановити істину буде майже неможливо. Це я вам точно кажу. Не тому, що хочу себе виправдати, хоча й цього хочу також. Але просто я знаю свою роботу, як і ви — свою. Можете прокон сультуватися в МОЗі.

— Розумієте, мені теж треба виправдатися. Перед донь кою. Ви не заперечуєте, щоб я вам поставив ще одне запи тання?

— Запитуйте, Дмитре Миколайовичу.

— А чи не міг причиною Вероніки смерті стати мій прихід до неї?

— Як це? Я вас не розумію.

— Ми були посварені. Я прийшов до неї з квітами, ні слова про те, що було. Ніякої неприємної розмови — я не ідіот. Але чи не міг мій візит настільки погіршити її стан…

— Ну, це вже зовсім дурниця! Ніколи не вірте, ніби люди помирають від горя чи одужують від щастя! Емоційний стан може створювати сприятливі або несприятливі умови для розвитку хвороби, але не більше того. У вашої дружини не було післягрипозної пневмонії, тому що їй кололи ліки, які запобігають їй. На них і могла виникнути алергійна реакція.

По іншому я не можу пояснити її смерть. — І ви могли б підтвердити, що від самого тільки мого приходу нічого жахливого не могло статися?

— Звичайно! Ваша дружина не була такою вразливою.

Поряд із нею в палаті лежала одна абсолютно неможлива особа, яка весь час влаштовувала істерики. Ми їй давали міцне снодійне, бо інші хворі зовсім не могли спати. То ваша дружина дуже спокійно реаґувала на ту Поліну.

Дмитро згадав брудну постіль у палаті, де лежала Веро ніка. І ще раз згадав санітарку, яка мила підлогу в палаті, але запитувати в Ольги Павлівни про неї не було сенсу. Якщо вона і знає про неї, то має свої міркування не говорити.

— Рада була з вами познайомитись, Дмитре Миколайо вичу. Прийміть ще раз співчуття з приводу тяжкої втрати.

Заходьте, якщо у вас виникнуть питання, спробуємо полег шити ваші пошуки. І не забудьте забрати білизну — нам чужого не треба. Лю бо! Ти мене чуєш? Віддай постіль чоло вікові Стебелько!

Коли він опинився на вулиці із вузлом простирадла і підковдри, Дмитро пошкодував, що відмовився від Катери ниної пропозиції почекати на нього. Як тепер іти до замов ників із цим клунком? Хто знав, що воно раптом так вийде?

Він подзвонив з таксофону обом замовникам і домовився на зустріч назавтра зранку. Зараз шеф не буде так ретельно перевіряти кожен його крок.

Був полудень. Поміж сірих хмар вибилося їдке зимове сонце. Вранці йшов сніг. Зараз віє бридкий вітер. Надворі лютий, місяць вітрів і кривих шляхів.

Вікторія повернулася додому після занять і почала готу ватися до приходу батька. Власне, все було готове ще вчора, але вона ще раз замела майже чисту підлогу, накрила стіл на п’ять осіб — тьотя Лариса з Ярославом, вони з батьком і мама. За годину до приходу батька почала одягати те, в чому зустрічатиме гостей. Так, вона має бути в чорному. Одягла тугі чорні джинси, а з кількох чорних светрів вибрала із глибоким вирізом. Волосся прибрала назад чорною хусткою "бандана". Все гаразд. Хай дивиться, старий розпутник. Чи старий праведник — вже не знаєш, як його іменувати. Вранці дзвонив Женик Мурчик, згадував про дев’ять днів. Ще одне диво в пір’ї. Як бідній мамі не щастило! Звичайно, це не те одоробло, що взялося свататися до них із мамою обох минулої осені. Господи, де ті чоловіки? Кажуть, жінки не такі. Жінки такі, як треба! Це з мужиками проблеми!

За двадцять шоста. Годі дивитись у дзеркало, пора накривати на стіл. Власне, все вже готове. Тільки розкласти на тарілочки. Вони з мамою не любили куховарити. Їли ковбаси й шинки. Купували салати в

прозорих коробочках і соки в пакетах. Споживаючи такі страви, відчуваєш себе справжньою жінкою. Не те що варити картоплю й гречану кашу, як це роблять пересічні домогосподині. Тому, мабуть, і гроші, які в них недавно були, закінчилися так швидко…

Кажуть, на поминальному столі мають бути страви, що відповідають смакам того, кого поминають. Тому Вікторія прагнула продемонструвати батькові вишуканий смак його покійної дружини, що його він так і не осягнув.

Дзвоник у двері. Це він. Тітка з двоюрідним братом Ярославом будуть трошки пізніше.

— Можна?

— Заходь, як прийшов.

— Добрий вечір, доню.

— Здрастуй. Проходь, подивись, як ми тепер живемо… Як жили з мамою.

— Та що казати, хата розкішна. І місце чудове. Саме серце міста. Здається входить у Місто Ярослава.

— Ні, не входить. Але близько.

— Чи можна глянути?

— Так, звичайно!

— Але ремонт зроблено не найкращим чином. Очевидно, тут працювала дешева аґенція.

— Тобі видніше… А що то за клунок у тебе в руці?

— Це мамина постіль. Мені віддали в лікарні, а я приніс тобі… А ось і чашка з ложкою…

— Ти був у лікарні?

— Так, я розповім…

Дмитрові віддали не тільки білизну, на якій померла Вероніка, а й посуд і навіть металеву коробочку із заваркою чаю. Віддали халат і тапочки, коробочку з кремом для обличчя… Усі речі були дуже якісні. Дивно, чому ці злиденні жінки, які працюють у лікарні, не прихопили собі ці зовсім нові кімнатні тапочки чи гарненької чашечки з трояндою.

Мабуть, у їхніх колах існує своєрідне табу на речі померлих.

Вікторія взяла у нього з рук той клунок, зайшла з ним до однієї з кімнат, і звідти почувся її плач. Дмитро нерішуче зайшов до тієї невеличкої кімнатки, напевно, то була спальня мами, обережно поклав руку доньці на плече. В нього також ті речі з лікарні викликали зрив почуттів. А тепер плаче Вікторія, і її плечі ледь здригаються під його рукою…

Донька теж була його коханою жінкою. Він не раз ловив себе на тому, що натхненніше кохав Вероніку по тому, як намилувався на шістнадцятирічну Віку, що ходила по хаті в шортах і коротенькій кофтинці, яка називалася "топ". Може ливо, він тоді чинив якийсь неймовірний гріх? Але він давно, мало не від її дванадцяти років, не цілував доньки і не садив її на коліна. І на вулиці тільки брав її під ліктик, ніколи не клав руку на плече або на талію.

А тоді, в ті очманілі дні, він для себе міцно пов’язав доньку із дружиною, весь час пам’ятаючи її оскаженілі очі в той день.

Теж зрадниця! Все в тебе було, все! Батько все робив для тебе! Від семи років у тебе була своя окрема кімната — хто з ровесників із твого кола може тим похвалитися? Але годі про ту окрему кімнату. Ось Вікторія пішла з його "бетонки" і набула собі ще краще житло, ніж те, що будував для неї батько. Дай Боже, щоб у цій, як висловилась Катерина Рачко, нерухомості, не причаїлося лихо ще й для Вікторії.

— Давай вип’ємо, батьку, — витерла сльози Вікторія, — а решту кімнат я тобі покажу потім.

Дмитро дістав пляшку "Пшеничної". Вікторія ще раз схлипнула, а потім опанувала собою і сказала, що "Пшенич ну" питиме він сам, а вона п’є тільки "Холодний Яр" або "Гетьман". Сіли з батьком на кухні одне проти одного.

Донька дістала з холодильника пляшку горілки, батько відкрутив її, налив тільки собі. Донька розлючено налила й собі і зі словами "За упокій!" перехилила повну чарку.

Батько теж випив.

— Рано ти, доню.

— По перше, погодься, дуже поважна причина. А по друге, якщо жінки нарівні з чоловіками літають у космос, пишуть книжки і довбають каміння, то мають право пити горілку і матюкатися. Бери балик, заїдай.

— Дякую. Але навіщо такому юному створінню так хваць ко перехиляти чарку? Навіть з поважної причини. Мама б не образилась, аби ти пом’янула її мінеральною.

— Почалося! Я так і знала! Мене не треба виховувати!

— Я не виховую, боронь Боже! Тільки ти поки що не літаєш у космос, не пишеш книжки і не тешеш каміння…

— Я вступила до престижного університету! На безкош товний! Скільки батьки витрачають енергії, щоб прилашту вати дітей туди навіть на платний! В тебе були ці проблеми?

Ну от і сиди. Заїв? То давай по другій. Наливай!

Дмитро налив Вікторії на денце, а собі повну. — І мені повну! Що за дискримінація жіноцтва?

— Це з мого боку не сексизм, а ейджизм. Якби раптом отак навпроти мене сидів син твого віку, я б так само, як тільки міг, обмежував горілку.

— Ой, я подивилася б, як би тебе слухався вісімнадцяти літній лобур, якому б ти не давав пити горілку!

— Тобі буде вісімнадцять тільки в березні!

— Ти диви! Не забув!

— Не забув, доню… І я прошу тебе, у тебе, може, спадко вість з боку мами…

— Мама завжди вживала алкоголь дуже культурно!

— Я не про маму. Але мамин батько…

— Не говори мені про того батька, ми мали радість його тут глядіти. Я тобі ще покажу його кімнату… А щодо горілки, то в нашому навчальному закладі всі п’ють. Дівчата п’ють. А вже хлопці! Я розумію, якби я кололася. А пити — це святе!

— А я прошу тебе зменшити свою дозу.

— А як не послухаюсь, то заїдеш у вилицю!

Це був козирний туз дочки, який йому не було чим крити. І тоді він витяг свого козира, який вирішив був не витягати взагалі.

— Якщо ти вже така самостійна і незалежна панна, то навіщо тягаєш гроші у батька зі схованки?

— Які гроші? Я тебе питаю, які гроші?

— Шістсот гривень. Які лежали в секретері у вітальні.

— Я щось не в’їду. Який секретер, у якій вітальні?

— Секретер у вітальні, там де ми жили разом.

— У бетонці?

— В тебе, здається, лишалися ключі від неї.

— Я ними ніколи не користувалася. А в тебе пропали гроші?

— Мене деякий час не було в Києві. Я був у Блюхівці на могилі твоєї бабусі. Там захворів, замість тижня пробув три. І за цей час…

— А може, ти забув і поклав їх в інше місце? Ти пошукай їх.

— Я, Віко, пам’ятаю, що й куди кладу…

— Дивно… Я й забула ту хату, як кошмарний сон, а тут раптом таке. Ти пошукай гроші, добре, тату? — Вікторія пере стала бути аґресивною,

а Дмитро спочатку відчув задоволен ня, що зумів приборкати язикату дівчину, а потім йому стало сумно: от уже вдаєшся до дипломатії із такою шмаркачкою.

— Ти з роботи? Я не спитала. Як ти голодний, я можу зварити суп швидкого приготування. У мене є югославський.

Його навіть собаки їдять!

— Собаки? Ти хочеш мене почастувати стравою для собак?

— Страви для собак дуже дорогі, значно дорожчі, ніж для людей. А пакетні супи собаки не їдять. Але цей, югославсь кий, їдять з апетитом.

— Дякую, Віко, твої канапки дуже класні, або як треба казати? кльові?

— Прикольні.

— Так, так, прикольні. Але давай почекаємо Ларису.

— Давай. А поки що я покажу тобі наш дім.

Вікторія показала батькові усі три спальні, включаючи дідову.

— Тут, звичайно, приміщення потребує ремонту, — сказав Дмитро, роздивляючись плями на стінах і геть попсовану підлогу.

— В мене немає грошей, — зітхнула Вікторія.

— Зате в тебе є батько, який уміє все це робити. — І... скільки це буде коштувати?

— Я ще не дійшов до того, щоб брати гроші з рідної донь ки.

— Але тоді я повинна буду готувати для тебе супи з м’яса і овочей, а в мене на це немає часу! Я вчуся!

— Віко, я ж не плачу за твою освіту, як багато інших бать ків дорослих дітей! Отже, я цілком можу виконати ремонтні роботи для тебе безкоштовно і без якісних супів.

Вікторія не змогла втримати посмішку і сказала батькові, що він, здається, класний мужик. А потім згадала, що сьогод ні дев’ятини по мамі і відчула, що зраджує її світлу пам’ять, заграючи з батьком, і виправила ситуацію тим, що схлипнула і застогнала, мовляв, вони з мамою завжди хотіли мати хатню робітницю. Такі жінки, як вони, заслуговують на це!

Дмитро зітхнув, що він і сам винен, що Віка виросла самовпевненою феміністкою. Пригадалось, як дочка незграб но несла тацю з тарілками з кухні до святкового столу, і дядько Володя присоромив її: "І що то за господарочка, яка не може спритно подати такої дрібнички! Хлопці любити не будуть!" І дванадцятирічна дівчинка спересердя кинула тацю на підлогу і закрилася у своїй кімнаті з плачем: не треба нам таких хлопців, які люблять офіціанток! А Дмитро напустився на Володю: які хлопці? Дитині вчитися треба! І Володя за свій невдалий педагогічний випад був змушений збирати битий посуд із підлоги.

У двері подзвонили Лариса з Ярославом. Коли гості чіп ляли свої кожухи, вішалка впала, і Дмитро знову мав би шанс швидко врятувати ситуацію, але в цьому домі немає елемен тарних інструментів, щоб наново почепити вішалку. Він пообіцяв зробити все це найближчим часом, а поки що гості склали верхній одяг на крісла в холі й пішли до столу.

У Ярослава волосся змащене якимось запашним розчи ном. Із нагрудної кишені піджака стирчить чорна хустка, на руці жалобна європов’язка, і сам він ретельно тримає на обличчі фальшиву трагічну маску. Він хапає кулончик на шиї у Вікторії, і Дмитрові хочеться дати йому по руках. Але Вікторія каже "заберись" із кокетливим смішком, і батько вирішує не втручатися.

Сіли до столу.

— Ви, як я бачу, вже почали без нас, — каже Ярослав.

Лариса смикає сина:

— Батько з донькою мають право випити самі, без будь кого… Гаразд, хай земля буде пухом нашій незабутній Вероніці, мир її пам’яті!

Випили. Вікторія знову пепехилила повну. Ярослав також.

— Куди тобі пити, малятко, — каже кузенові Вікторія, — ти ж іще секондарі скул (середня школа (англ.)) не подужав.

— У мене все попереду, — жує рибні делікатеси Ярослав, — моє майбутнє — прозоре, як сльоза.

— Від Володі немає вістей? — питає Дмитро.

— Ще тієї осені передав гроші. Більше ніяких знаків уваги не надходило, — байдуже відповідає Лариса і відразу переводить розмову ближче до предмету:

— Мені на роботу дзвонила Катерина Рачко. Розповідала про вашу недавню зустріч.

— Це та сама? — цікавиться Вікторія.

Дмитро сердито кладе на стіл ніж і виделку. Він ледь стримується.

— Віко, ти вдаєш, ніби така доросла пані. Але першою ознакою дорослості є відчуття того, що і де можна говорити.

— А бити жінку по обличчю можна? — зі сльозами в голосі відповідає Вікторія. Слово бере Лариса.

— Увага! Ми зібралися по перше, щоб згадати Вероніку.

А по друге, щоб поміркувати, що нам відомо про її загадкову загибель. Ми зараз не обговорюємо питання вірності й зради.

Залишимо всебічне осмислення цих питань філософу Мур чику. Я тебе не розумію, Віко! Ми, здається з тобою про все домовились! Я згадала Катерину не для того, щоб думати про майбутнє, а не про минуле! Ніби ти не знаєш, що в чоловіків подружня зрада часто йде не через сереце. Все відбувається просто тому, що в деяких чоловіків…

— Сперми забагато… — підказує Ярослав і відразу ховається під стіл, бо Лариса люто замахується на нього, а потім звертається до Дмитра:

— Дмитре! Оскільки його батько зник у невідомому напрямку, я прошу тебе як найближчого родича застосувати силу і вивести цього мерзотника з за столу!

— Це не мерзота, — виправдовується Ярослав, — це пост модерн!

— За поминальним столом не може бути ні постмодерну, ні ненормативної лексики!

— А я не вживав ненормативки, тільки медико біологіч ну…

Ярослав почав дратувати навіть Вікторію.

— Ходімо, я тебе посаджу на телевізор, — каже вона.

Двоюрідні братик і сестричка виходять у хол, Лариса з Дмит ром лишаються наодинці.

— Отакі в нас діти, Дмитре. Твоя значно краща. Вона добре вчиться, а цей ще й двійочник. Крім того, погодься, в неї є певні підстави мати зуб на тебе. Але ми з тобою вже говорили: або ти сидиш удома і ми тебе не чіпаємо, або розпочинаємо нелегкий шлях зближення…

— Я вже з усіх сил намагаюся згладжувати гострі кути… І потім, Ларисо, я був у лікарні і дещо довідався.

До кухні заходить Вікторія. Вона бере для Ярослава тарілку рибних делікатесів, чарку і півпляшки горілки, й зі словами "щоб він нам не заважав" виходить у передпокій і знову вертається.

— Ти його не дуже напувай, Віко, мені його вести назад.

— А він скоро засне, — відповідає Вікторія, — а потім проспиться і буде, як огірочок. — І далі до батька:

— Тату! Давай так: я не нагадую тобі про твої паскудства, а ти не втручаєшся у мій спосіб життя. І тоді все буде гаразд!

Домовились? Ну то наливай! Я думаю, мама не була б проти.

Вона завжди натякала мені, щоб я подзвонила батькові, під’їхала до нього, випила з ним чарочку на кухні…

— Ти б не дуже пила, Віко, — каже Лариса, — бо я дуже б хотіла, щоб ми усі втрьох поговорили про все, що знаємо про останні мамині години. Дмитро останній з нас бачив її живою.

— Отже, засідання веду я, — твердо оголосила Лариса.

Запитання номер один: чому ми вважаємо, що Вероніка померла не своєю смертю? Прошу висловлюватися з цього питання.

— По перше, мама не могла вмерти просто так. У неї були такі досягнення! Все було попереду!

— На жаль, доню, це несерйозне пояснення…

— Серйозне! Цілеспрямованість та повнота індивідуаль ного буття дає організму сили опиратися будь яким хворобам! Віра у своє призначення лікує навіть від раку! А що вже казати про грип!

— Тетяна Віталіївна казала, що грип буває непередбачу ваніший за рак.

— А хто така Тетяна Віталіївна, можна запитати?

Вікторія і Лариса обмінялися виразними поглядами.

— Це мама Мурчика, — відповіла Лариса.

— А чи можна запитати, хто такий Мурчик?

— Це… як би це краще сказати.. це… автор п’єси "Дорога Зради", яку Вероніка ставила в своєму театрі "Трясоспис".

— Між іншим, на сорок днів буде знову цей спектакль. Ти, тату, маєш його неодмінно побачити!

— Гаразд, Віко, я знаю про цей спектакль… Але, якщо вже ми тут сидимо, то давай відповідати на поставлене питання.

А ти відповіла тільки "по перше".

— Добре. По друге, мамі стало краще. Вона не померла тоді, коли в неї була температура сорок! Але чомусь це ста лося, коли їй стало значно краще. А по третє, це те, що казали ви, тьотю Ларисо. Набряк гортані — це алергійна реакція, а не симптом грипу.

— Дмитре, яка твоя думка з цього питання?

Дмитро зітхнув. У нього защеміло в очах. Він ковтнув повітря, змушуючи себе говорити спокійно:

— Вероніці не було погано, коли я бачив її напередодні. Їй не сподобалось, що я прийшов, я це відчув. Але вона не була ні налякана, ні обурена. Просто дивилась на мене як на чужу людину. Я приніс троянди, вона їх взяла…

— Тобто ти стверджуєш, що твій прихід не міг викликати в неї нового загострення хвороби?

— Стверджую! І лікар Ольга Павлівна, з якою я розмовляв сьогодні, може це підтвердити. А також стверджую, що мені дзвонили напередодні. Сказали, щоб я приїхав саме до цієї лікарні. Щоб звернувся до баби Зосі. А також стверджую, що бачив бабу Зосю в домі батька Вероніки на Подолі вісімнад цять років тому, коли приходив туди по речі Вероніки.

— А може, ти помилився щодо баби Зосі?

— Віко, ти бачила її сама. Другого такого обличчя немає. Її побачиш один раз — і впізнаєш через п’ятдесят років.

Більше того. Саме з нею я домовився, щоб вона винесла одяг твоєї мами. І вона все це зібрала і подала мені через вікно, що виходило на вулицю, до Дніпра. Щоправда, я не знав, що ту жінку звали Зосею.

— Я чому питаю, чи ти не помилився. Мама не казала мені нічого такого про неї. Вона не казала, ніби то її давня знайома. Хоча вона дуже багато розповідала мені про своє життя в батьковому домі.

— У тебе все, Дмитре?

— Наразі все.

— Але не все у Вікторії. Розкажи про дзвоники чи то з Дубового, чи то з Блюхівки.

— Так! За декілька днів до того, як усе це сталося, сюди дзвонили. Я була певна, що то була бабуся Марія…

— Бабуся Марія померла дванадцятого червня минулого року. Я провів її в останню путь. Я стояв біля її труни над розритою ямою. Я бачив, як накривали її труну, я кидав на неї землю. А вже цього січня я встановив хрест на її могилі.

— Я не певна, було дуже погано чутно! Я не знала, що бабуся померла!

— Але ти чомусь подумала, що то був дзвоник не з Києва?

Були не такі сигнали?

— Ой, я не пам’ятаю, чи то були міжміські сигнали, чесно кажу, не пам’ятаю. Я прийшла від мами дуже втомлена. Це було ще тоді, як мамі було погано.

— Ти не можеш пригадати, коли саме був той дивний дзвоник?

Вікторія підійшла до календаря на стіні.

— Мами не стало в ніч з неділі на понеділок, в ніч з двад цять п’ятого на двадцять шосте. А до лікарні вона потрапила сімнадцятого, ми викликали швидку. То була субота, її завезли до чергової лікарні. Вісімнадцятого я туди дзвонила, не додзвонилася, поїхала туди. Мамі було зовсім погано, і ніч з вісімнадцятого на дев’ятнадцяте я в неї сиділа. Я пішла додому, подзвонила Женику. Ні, він сам дзвонив… Потім він пішов до мами і сидів у неї ніч, хоча потреби вже не було.

Але йому хотілося виявити себе. Що далі було? Далі я хотіла йти до мами вже увечері, але мені подзвонили, то була По ліна, сусідка по палаті, і сказала: приїдьте заберіть вашого хлопчика. Він лежить у нас у палаті напівдохлий, а ми не можемо перевдягтися. Я приїхала, забрала Женика, відвезла його на таксі на Печерськ… так, а мамі тоді вже було значно краще! Ніби Женик забрав на себе частину її хвороби…

— А ти казала, від нього ніякої користі.

— Так, але я його повезла на таксі додому, і він сказав, ніби має чим розрахуватися, а потім мені довелося платити остан ні гроші…

— Ну то він поверне! Ти тільки йому нагадай! Але ми не про нього! Який то був день тижня? Понеділок?

— Вівторок. І той дзвоник був у вівторок. Коли я відвезла його додому, він був наче п’яний. Я його піднімала на поверх і боялася, чи вдома його матінка Тетяна Віталіївна. Але вона, слава Богу, була вдома.

Вона іще мене почастувала кавою і спитала, в якій мама лікарні. Я встигла на третю пару. Потім зайшла додому. А потім заїхала до мами. І саме того дня був той дзвінок, нібито з Блюхівки. А ти саме в той час був у Блюхівці, тату?

— У вівторок, якого? Двадцятого? Ні, на Водохрещу я був у Дубовому, а не в Блюхівці. Я дуже хворів у перший тиж день січня. А потім поїхав до Дубового, бачив Валерку, він був зовсім поганий, нерадісна була зустріч… Але я бачився зі своїми шкільними друзями, багато з них там живе.

— Але, принаймні, в Києві тебе не було?

— В Київ я повернувся в суботу. До речі, я був у лікарні сьогодні і хотів розповісти про це.

— Ми неодмінно все вислухаємо, але давай спочатку закінчимо із підозрілими дзвониками з Дубового й Блюхівки.

Отже, ти вважаєш, Віко, що той дзвоник був увечері, у вівторок, двадцятого січня.

— Так, це точно! У мами ще три чи чотири дні трималася температура, але вона вже не марила. І я вже ходила не щодня — пам’ятаєте, тьотю Ларисо, одного разу були ви. А з п’ятниці їй взагалі стало краще, і в неї були її актори, був той придурок Адріян. В суботу вранці в неї був Женик, якому б ще не варто було виходити, але йому стало краще, і він побіг… Ні, той дзвоник був у вівторок, я точно в цьому певна.

— Я чому допитуюсь про той дзвоник? Немає сумнівів, його хтось свідомо сфабрикував. Може, нам пощастить узяти чиюсь специфікацію телефонних розмов. І це буде доказ.

Гаразд, а тепер ще раз коротко, що ти тоді чула?

— Було дуже погано чутно. Говорила жінка. Вона не назвалась. Сказала: Віко! Чому ти навіть не приїздила на Різдво? Я кричала: нічого не чутно, передзвоніть! Це бабуся?

А там знову повторили про Різдво. — І твоє ім’я називали? Бо може просто хтось не туди потрапив?

— Так, називали! Точно! Я чула десь таке: Віко, ти вже другий рік не їдеш на Різдво! Чого мама не їде до мене?

— Гаразд, облишимо це. Тепер ти, Дмитре. Тобі дзвонили у неділю?

— У суботу. В неділю я був у лікарні. Мені дзвонили у суботу — було темно, але зараз темніє рано… Десь, може, о шостій… І тепер, щодо цього дзвоника. Я говорив сьогодні з лікаркою Ольгою Павлівною. Вона казала, що міг подзво нити хтось із хворих. А ще вона казала, що в палаті з Веро нікою була якась істерична особа Поліна.

— Я її знаю. Вона, між іншим, могла. Не сподобався їй Женик, не сподобався кретин Адріян, ну то зателефонуємо законному чоловікові, ніби то її діло. Це, між іншим, вона сказала мені, що ти був у мами напередодні… Це вона, Поліна. Інакше звідки б я знала?

— А я не бачив ніякої Поліни. Бачив тільки огидно брудне ліжко.

— То було її ліжко. Значить, мама щось їй розповідала, коли ти пішов. може, навіть, щось абсолютно нейтральне.

— А тепер давайте повернемося до баби Зосі. Я на сто відсотків певен, що це та сама жінка, яка була в домі Івана Раєвського вісімнадцять… ні, вже дев’ятнадцять років тому.

Ці вивернуті губи, ці кошлаті брови — їх не забудеш. Я не відразу згадав, де я її бачив. Але згадав. Власне, щоб погово рити про ту бабу Зосю, я і їхав до лікарні. І Ольга Павлівна сказала, що вона звільнилася з лікарні минулого понеділка!

Тобто в день… в день смерті, кончини, загибелі… — називайте це, як хочете…

— Це серйо о озно, — озвався від порога Ярослав, який уже виспався у кріслі у передпокої і уважно слухав хід розслідування загадкової загибелі Вероніки Раєвської. — А може, та баба Зося — просто диявол? Убила бідну тьотю Вероніку і повернулася у пекло? Це дуже логічно! Тьотя Ніка була просто ангелом на землі! Я її любив! І вона мене теж! Її всі любили!

— Ярославе, облиш блазнювати! — Її не можна було не любити! — Ярослав говорив з інтонаціями поганого актора, — а диявол таких не любить!

— Та замовкни ти зі своїм дияволом, єдина тема, яку ти здатен розробляти, — невдоволено озвалася Вікторія.

— Так, я хотів би навчатися на факультеті дияволо знавства і сатанізму! Чи десь ще не відкрили такий?

— Не відкрили! Тобі треба орієнтуватися на етноґрафію.

Або на українознавство… А поки що не заважай нам!

— Дайте ще рибки — не заважатиму.

— Отже, баба Зося звільнилася з тої лікарні буквально в день смерті мами?

— Так! І лікарка Ольга Павлівна запевняє, що й гадки не має, куди вона могла подітися. А санітарка у вестибюлі сказала мені, що та баба Зося у лікарні жила. Не мала де жити і жила в лікарні.

— Це схоже на правду. Вона була у лікарні щодня. Зазви чай, санітарки і медсестри то є, то їх нема. А ця була завжди.

Я на це звернула увагу.

— Ну, то якщо її пригріли у лікарні, то вона мала трима тися за таку роботу обома руками!

— Але якщо вона вчинила злочин, то мала тікати подалі! І якомога швидше!

— Вона була нібито непогана бабця! Вона купувала мамі сік за свої гроші!

— То, може, вона й підсипала щось, що викликало у Веро ніки алергію! І ще одне. Чи можу я поставити питання щодо купівлі цієї квартири?

— Звичайно!

— Хто власник цієї хати? Скільки осіб?

— Зараз тільки я сама. Заповіту не було. Мама не збира лася туди… Очевидно, переоформити її на себе я зможу знов таки тільки через півроку.

— Якщо не буде інших спадкоємців…

— На що ти натякаєш, тату? У мами не було інших дітей.

— Але в неї є якісь брати, якісь сестри… — Є. Але донька — першочерговий спадкоємець.

— Ми іноді починаємо робити ремонт, і тут бозна звідки з’являються якісь спадкоємці, які примудряються довести, що вони непрацездатні і тому їм належить частина площі. Іноді власники квартир виплачують таким бідним родичам якусь суму, щоб вони відчепилися. Хоч би ти не опинилася в такому стані, Віко!

— Але тоді, після смерті діда, справа була серйозніша, бо йому ті підозрілі родичі були значно ближчі. І ніхто з них ні на що не претендував. Логічніше було діяти тоді.

— Ці ж люди, як я розумію, не є якимись організованими мафіозі. Діють собі, як їм підкаже їхній невеличкий розум.

Але й вони загрожують нам і можуть комусь укоротити віку… І ще одне, якщо вже ми говоримо про це… та сама… моя ранкова співрозмовниця… — Дмитро тепер боявся вимовляти ім’я своєї колишньої коханки.

— Вона мені теж розповідала по телефону про розбиті вікна у кав’ярні біля Дніпра, — перебила Лариса. — Туди, звісно, можна піти попити кави, це дорого не коштуватиме.

Але я дедалі менше вірю у версію щодо кримінальних роди чів. Ці телефонні дзвінки вам обом. Це були якісь хитрі дзво ники. Люди з життєвого дна, які їдять зі смітників і б’ють вікна у кав’ярні, не додумались би до таких прийомчиків. А це робилося для того, щоб Вікторія в усьому винуватила свого батька і його рідню і не написала заяви про те, що вона не погоджується з довідкою про смерть і наполягає на подальшому розтині, на з’ясуванні причин смерті… І хто б це міг такого накрутити?

— Ольга Павлівна мені так і сказала, що ми мали б відразу дошукуватися правди, поки… поки Вероніку не було похо вано. А тепер усе це з’ясувати значно важче. Проте бабу Зосю все одно треба розшукати. Її зникнення не може не бути пов’язане зі смертю Вероніки. Це вже занадто дивний збіг.

— Мені страшно, — сказала Вікторія, — тату, залишайся тут на ніч!

— В мене немає зубної щітки, — зітхнув Дмитро.

— Я тобі дам! Ми з мамою привезли з Америки багато зубних щіток на сувеніри! Щоб в усіх зуби були, як у амери канців! І Дмитро залишився на ніч у помешканні дочки. Лариса йшла додому із глибоким задоволенням від виконаного обов’язку — батько й доня помирилися, дитина доглянута.

Вікторія вийшла провести Ларису і Ярослава до ліфта:

— Тьотю Ларисо, я вас дуже прошу! Позичте мобілку! До завтра! Я вам завтра занесу у ваш офіс!

Лариса великодушно простягла їй телефон.

Для батька й доньки почалися звичайні тихі будні.

Дмитро ночував у домі Вікторії, але часом навідувався на свою Воскресенку. В перші дні Вікторія дуже просила його відразу після роботи йти сюди, до нового дому, бо їй страшно. А коли через два дні після дев’ятин він сказав дочці, що буде пізно, бо йому все таки треба заїхати додому взяти щось зі своїх речей, вона нагадала йому, щоб він пильніше пошукав грошей, які нібито вона в нього взяла… У секретері лежали шістсот гривень, і він забрав їх з собою, і коли ввечері повернувся до дочки, то віддав їй ті гроші.

— Тримай!

— Що це?

— Ті шістсот гривень, які ти поклала замість тих, які взяла раніше.

— Це твої гроші. Ти їх просто недогледів.

— Віко, дитино, там було шість сотень. — І тут шість сотень.

— Там було шість новеньких купюр по сто гривень. А тут і двадцятки, і десятки, і навіть п’ятірки.

— То це в тебе нечистий розміняв. Я тут ні до чого.

— Ти наче твій двоюрідний брат Ярослав.

— Не порівнюй мене з цим недоумком.

— Віко, і все таки, щоб більше не повертатися до цього. Я поміняв замок у хаті на Воскресенці. Ось тобі ключ, і більше його нікому не давай.

Вікторія нічого не сказала. Але було видно, що вона зраділа і зміні замка, і поверненим грошам.

Після роботи батько йшов до доньки. Вікторія купувала дорогі продукти швидкого приготування, в целофанових плівках — батькових грошей вистачало на те. Іноді Дмитро згадував свої студентські роки в гуртожитку і готував суп харчо або борщ. Вікторія їла. Часом до неї заходили її студентські друзі Люся і Костик, і вони вчотирьох пили пиво і говорили про все і ні про що. Інколи Костик розпитував Дмитра

Миколайовича про деякі реалії радянського життя і ретельно занотовував почуте у блокнот.

У помешканні було три спальні — та, де жив дід, кімната Вікторії та колишня кімната Вероніки. Ту кімнату й зайняв Дмитро. У цій невеличкій кімнаті на стінах висіли картини й фотокартки з нового життя його дружини, насиченого цікавими подіями, яких у неї не було в домі її чоловіка. І він годинами вдивлявся у світлини акторів театру "Трясиспис". І довго не відводив очей від календаря з розкішними зобра женнями каньйонів, озер і узбереж великої заокеанської країни, яку небіжчиця Вероніка відвідала минулої весни. Він дивився на всі ці свідчення її нового життя і дивувався сам собі, що вже не мучиться тим так нестерпно, коли не хотілось нічого знати, тільки заливати всі неймовірні припущення горілкою. Півторарічне провалля минулося. Він обережно брав книги Вероніки з полиць і, гортаючи їх, тихо думав: це ж треба! Читала Берґмана! А колись так само, як і великий шведський митець, тікала світ за очі з дому подалі від рідного батька.

А вечорами, після роботи, Дмитро потроху приводив до ладу кімнату, яку запаскудив Іван Раєвський за той недовгий час, поки жив у ній, і думав, що все таки не втекла Вероніка від свого жахливого батька, не сховалась вона від нього. Як же вона тоді бігла у кімнатних капчиках, у старій болоньєвій куртці, з якої крізь дірки випадав ватин… Дмитро відчував серцем, печінкою, спинним мозком: Вероніку погубив той нижчий, інфернальний світ, з якого він її, виходить, так і не вирвав. І, вкотре перетираючи стіни, об які, дід Раєвський розбив не одну пляшку бозна з чим, Дмитро тоскно думав: сам винен. Якщо уже вирішив брати дружину звідти, не треба було їй забороняти спілкуватися з батьками.Треба було хоча б зрідка ходити з нею в той дім, до так званого тестя. Тоді б у його дівчат не виникло бажання потай спілкуватися з ним.

Він потихеньку розпитав Вікторію, коли вони з мамою почали ходити до діда. І Вікторія розповіла, що мама зустріла на вулиці дядька Йосю, дідового фронтового друга, який розповів, що старий генерал Раєвський

залишився зовсім сам, без усіх своїх дружин і дітей. А в колишньої шкільної подруги Вікторії також був дід з марґінального світу, і її батьки примудрилися заволодіти житлом того напівбожевільного діда, а потім вигідно продати його.

Отож, Вероніка жаліла батька, а у Вікторії був чистий розрахунок. Але праґматична Вікторія швидше прихилила до себе старого п’яницю, ніж співчутлива Вероніка. Ще тоді, до сварки з ним, у його дівчат виник план заволодіти дідовою хатою. Тільки вони не наважувалися розпочати розмову з ним, з Дмитром. А тут раптом дуже доречно саме життя (а, як відомо, життя — найкращий режисер) розіграло сцену зі зрадою і вигнанням зрадниць із "бетонки" у вільний світ.

— Тільки шкода, що ти так сильно вдарив маму. Вона по тому лікувалася півроку.

Раніше Вікторія говорила, що мати лікувалася три місяці.

А Лариса говорила, що два. Але не в тому справа, Господи, не в тому справа…

— Мама спочатку тебе боялася. А потім усе пройшло.

Особливо після Америки. Усіх знайомих жінок возили до Америки чоловіки. А тут вона сама зуміла! Могла б і тебе взяти, якби ти був тоді з нами… — І хто платив за вашу подорож?

— Звичайно, сторона, що запрошує! Сто сорок баксів добових! Мама вписала мене до списку акторів аматорів, то й мені також платили добові! В Америці зелених — як того листя на деревах! — І ви грали по англійськи?

— Ні, грали по українськи, тільки роздавали глядачам синопсис п’єси по англійськи. — І… автор п’єси також там був?

— Мурчик? Ні, він лишався тут. Його мама саме тоді захворіла, і він не поїхав.

— Але збирався?

— Збирався. А чому ти питаєш?

Дмитро дуже важко осмислював усе, що поступово дові дувався про чоловіків у житті його Вероніки. І про те, що було до нього, і про те, що після. Він нічого не знав про Вітьку. Молодесенька Вероніка вже була не дівчина, коли вони одружилися, і Дмитро ніколи не питав її, хто? Він чо мусь думав, що її зґвалтували, може, навіть і власний батько.

А виявляється, був отой Вітька, поряд із яким її поховали.

Ну гаразд, діти дна рано дорослішають. Вітька так Вітька.

Але вона весь час пам’ятала того бідного хлопця і спорудила надгробок його могилі, ніби передчувала… Що ж було в нім такого, чого не було в її чоловікові?

А потім оцей драматург, з яким, як висловилася Вікторія, маму поєднувала в е л и к а т в о р ч а д р у ж б а. Він сидів із нею в лікарні, і, між іншим, як сказала Вікторія, це він приніс до лікарні оте розкішне простирадло із віночком квітів посередині, на якому вона померла. Теж, вочевидь, щось таке давав Вероніці, чого не міг дати він. Але і йому Катерина Рачко давала щось таке, чого не могла дати Вероніка… Ні, нехай його судять відкритим судом, нехай засудять до страти, яку збираються відмінити, але він ніколи не прийме для жінки того, що підходить чоловікові!.. Якщо вимагає ситуація, він може вдавати, ніби прийняв, але ніколи не прийме в душі!

А ще був отой фат Адріян. Годований сивий мерзотник, весь у шкірі, з золотим перснем. Але, слава Богу, принаймні з цим індиком тут не

панькалися. І Вікторія, коли він з’явився з кошиком квітів, оповитим жалобною стрічкою, покликала батька зі словами: "Дмитре Миколайовичу!

Покажіть цьому чоловікові, де ліфт у нашому домі! Якщо ви ненароком скинете його до ліфтової шахти, за ним ніхто не плакатиме!"

Але це все таке малозначуще у порівнянні з життям і смертю! Для Дмитра стало справою честі довести, що Веро ніку вбив кримінальній світ, від якого він її всіма силами захищав, і який вона так не хотіла забувати. Він розпитував доньку, що за люди крутилися в домі діда Раєвського. Бо тоді, коли він забирав звідти речі Вероніки, у тих подільсь ких "хоромах" весь час було повно всілякого підозрілого люду. Він ніколи не забуде довгого стола, за яким сиділи люди без віку, без статі, і, як йому тоді здавалося, без волосся і без зубів. Вони запрошували його випити з ними, просили не гидувати і не гордувати ними, бо вони теж люди. А Вікторія розповідала, що коли вони з мамою почали навідуватись до діда, в помешканні біля Дніпра, крім самого діда, жили тільки протяги і величезні бездомні пси. Двох із них, яких так і звали — Генералісимус і Маршал, дід привів із собою сюди. Довелося порадитися з ветеринаром і підсипати їм порошку до страв. Маршала взяло відразу, а Генералісимус вив дві доби.

— Він помер у тому кутку, де ти зараз стоїш, тату. Біля цих ідіотських валіз, треба буде колись викинути їх!

Дмитро уважно перебрав усе, що було в старих валізах у кімнаті діда. Там не було нічого цікавого, принаймні в контексті загадкової загибелі Вероніки. З дідових документів був тільки його військовий квиток. Не було ніяких шлюбних свідоцтв, за якими можна було б розшукати його дружин.

Вочевидь, "генерал" не обтяжував себе реєстрацією шлюбів.

Було багато нагород — медалі і навіть два ордени і посвід чення до них, — схоже, Іван Раєвський був бравим воякою, а потім не знайшов себе у мирному житті. Більше п’ятдесяти років по закінченні війни пив, наче сьогодні День Перемоги…

Але що робила в його домі баба Зося? І які життєві шляхи привели її до лікарні, де померла Вероніка?..

Женик сів на ліжку і протер окуляри. Знову він спав в окулярах, і знову йому снилося, що він тихо пестить уві сні волосся Вероніки, не бачачи в темряві її обличчя. А проки нувся від того, що на голову вилили узвар разом із сухофрук тами. І знову він перевіряв, чи не мокра постіль, і навіть зазирнув під подушку, чи немає там мокрих рудих яблук.

Якби не ці сухофрукти, сон був би такий чудовий, такий ніжний! Жодної ночі вони з Веронікою не спали разом! А вони так любили одне одного! Проте, коли в дні материних нічних чергувань вона приходила до нього, то ніколи не залишалася на ніч. Він так мріяв, прокидаючись серед ночі, торкатися її русявого волосся… А вона завжди поверталася додому, хоча й пізно. Чи то його матері соромилась, чи то своєї доньки.

А тепер та донька, здається, помирилася зі своїм батьком і живе з ним у помешканні, яке дісталося їм завдяки Вероніці.

Він уже двічі чув чоловічий голос по їхньому телефону.

Дочка запросто зрадила пам’ять матері. Вікторія казала, що хотіла б зустрітися з ним, обговорити деякі обставини загадкової смерті Вероніки. Якби від того Вероніка встала з труни! Які вже тут загадки — мама казала йому, що від грипу можна чекати всього. Це хвороба, підступніша за рак. Від грипу можна чекати всього, чого завгодно. Так само, як від комп’ютерів або щурів. Мама, щоправда, не фахівець з інфекційних хвороб, а травматолог. Але вона — лікар із величезним стажем і розуміється не лише на своїй спеціаль ності.

Вчора Вікторія знову телефонувала, нагадала, що везла його на таксі від лікарні за свої двадцять гривень. Ну що ж, борги треба платити. Гаразд, треба зустрітися з нею. Він пообіцяв, що зустріне її після занять в Гуманітарній Академії о другій. Зараз одинадцята. Ще є трохи часу. А втім, навіщо йому цей час, якщо його не можна ділити з Веронікою?

Вікно маминої кімнати виходить у внутрішнє подвір’я, а його — на вулицю. Женик стоїть біля вікна. За вікном — лютий, місяць вітрів і кривих шляхів. Здається, то лютневий вітер жене автомобілі по вулиці Січневого повстання. А оте авто кольору гнилих вишень вже давно стоїть на протилеж ному боці вулиці у провулку біля жовтого будинку полікліні ки. З нього вийшов шляхетно сивий чоловік у довгому шкіряному пальті. На кого він чекає тут? І чому мешканець третього поверху раптом зупинив свій погляд на цій незнайомій людині, на цій незнайомій автомашині? Може, тому, що він часто тут зупиняється, і мимоволі запам’ятався, як запам’ятовуються обличчя продавців у крамницях, до яких заходиш щодня?..

Женикові закортіло чогось смачненького. З’їв двоє яблук і апельсин. Не допомогло. Мабуть авітаміноз, хоча надворі лютує лютий, треба виходити на свіже повітря. Піде, непоспішаючи, прийде на зустріч заздалегідь. Женик перевдяг нувся, знайшов ключі від хати і згадав, що знову рушає в мандри по місту без грошей. Забув уранці попросити грошей у мами. Отже, треба пошукати в її кімнаті.

Гуманітарій Женик цінує й любить свою матінку — саме завдяки їй він має змогу робити в цьому житті лише те, що йому хочеться. Бо тільки коли працюєш над близьким твоїй душі, можна досягти вершин у гуманітарних дослідженнях.

А як працюєш над темою, спущеною згори, це може викли кати хіба що болі в шлунку і ранкову блювоту. Женикова мама це розуміє як лікар. Вона заробляє добре. В їхньому травматичному відділенні є спецпалати для заможних травмованих. Тих, які ганяють по вкраїнському

бездоріжжю на своїх мерседесах і джипах, розбиваючи їх разом зі своїми кінцівками й головами. Розбиті голови везуть до Інституту нейрохірургії, а поламані кінцівки — до Женикової мами.

Вони, ці травмовані з дурними грошима, через посеред ництво матінки, і є спонсорами Євгена Мурченка та його гуманітарних досліджень.

Завдяки одному з таких досліджень він познайомився з Веронікою. А потім для неї він написав п’єсу. То була його перша робота на замовлення, перша зрада статусу гуманіта рія на волі… Але продукт вийшов непоганий. Спочатку він працював неохоче, але потім втягнувся в роботу, перечитав Шекспіра і Кольтеса. Йому сподобалось. І їй сподобалось.

А тепер її нема. Нема!.. І треба йти на зустріч з її донькою.

Так, знову мало не вийшов без грошей.

Женик не знайшов маминого великого гаманця, заліз до шухляди її трюмо і там побачив кілька купюр по сто гривень.

Йому не треба так багато, — двадцять повернути борг і дві три гривні — попити кави з Вікторією, але що робити, як не знайшов інших? Мамі на роботу дзвонити не хочеться, взяв один папірець із портретом Тараса Шевченка. Треба буде розміняти по дорозі.

Але ніхто не розміняв молодому чоловікові в окулярах сто гривень. Віка вже чекає на нього біля входу до Академії.

Женик прикладає руку до грудей на знак прохання вибачити йому.

— Нічого страшного. Нас просто раніше відпустили з останньої пари.

— Ходімо на каву.

— Ходімо. Я давно вже маю тобі багато чого сказати.

Він завів дівчину до дорогої напівпорожньої кав’ярні, куди студенти зазвичай не ходять. Щоб спокійно поговорити і щоб напевне розміняти гроші. Він хоче швидше повернути борг, а то й справді тоді негарно вийшло з тим таксі. Але гроші з нього візьмуть тільки тоді, коли вони будуть іти звід си, як воно й годиться в пристойних закладах.

— Та не переймайся тими грошима, — каже Віка, — я не через це хотіла тебе побачити! І Вікторія розповіла Женику про бабу Зосю і про її зник нення на наступний день після смерті Вероніки. Розповіла про дзвоник ніби від її бабусі з глухого поліського села, а насправді бабуся померла минулого червня. Розповіла про тих, хто бив вікна у кав’ярні на набережній, яка відкрилася у колишньому помешканні Івана Раєвського.

— Так, ми з Веронікою там блукали восени! Це було десь у вересні. Тоді якраз робили ремонт, було незрозуміло, що там буде.

— А перед Новим роком відкрили кафе. А потім батькова знайома, до речі, його колишня коханка, була там і почула, що дідові родичі б’ють вікна у цьому кафе, качають права. А потім ми з батьком і з тьотею Ларисою та Ярославом зібра лися туди в неділю пообідати, як порядні буржуа, і побачили замок на дверях! І вивіски вже не було! Значить, їх ті колишні мешканці дістали!

— Ти помирилася з батьком… — сумно похитав головою Женик.

Вікторія зуміла переконати Женика, що помирилася зі своїм батьком тільки заради того, щоб із його допомогою шукати вбивцю мами. А ще дівчині вдалося запалити вогник кримінального пошуку в Жениковій душі. Ні, він більше не думає: навіщо шукати, цим Вероніку з землі не піднімеш. Він також долучається до слідства! Звичайно, в міліцію поки

що йти не треба. Женика пару років тому забрали до міліції, бо він був без документів. І навіть не дозволили зателефонувати мамі! Що вони обоє пережили за ту добу! А відпустили його тільки тоді, як мама розшукала його, приїхала і дала хабаря.

Але зараз мова не про нього. Так, він добре запам’ятав бабу Зосю. А також добре запам’ятав Поліну, сусідку по палаті.

— Поліну ми розшукали. Батько знову був у лікарки Ольги Павлівни, вона підняла історії хвороби хворих, які виписалися, знайшла координати тієї Поліни. Ми бачились із нею. Вона не могла дзвонити батькові, щоб він прийшов до мами, бо ніде не могла б узяти його телефону. Мама померла десь між третьою ночі і четвертою ранку… вона, та Поліна, була поряд на сусідньому ліжку. Але вона нічого не чула. Їй щоночі кололи снодійне, інакше вона не спала.

Правда, вона розповідала, ніби вночі палатою ходили чи то ангели, чи то дияволи в білих шатах…

— В білих шатах мають бути ангели…

— Я, хоч і схильна до містики, не сприймаю ці Полінині видива всерйоз. Але зате вона розповіла, що тоді в їхній палаті прилаштувалася на ніч баба Зося!

— Так?!

— Так! Вона, та баба Зося, жила в лікарні. Ми просили Ольгу Павлівну пошукати через відділ кадрів координати баби Зосі, бо їй це простіше, з нами б там і не розмовляли. І тоді Ольга Павлівна нам, як величезну таємницю, розповіла, що баба Зося таки справді жила в лікарні, — раніше, мовляв, у цьому не зізнавалася, бо її саму б за це оштрафували.

— Я спитаю в мами, чи це правда.

— Спитай. Але в кожній лікарні, мабуть, свої правила. А санітарок не вистачає, зарплатня мала. Завідуючі йдуть на все, аби їх чимось утримати.

— То невже вона тій бабі Зосі платила зарплатню зі своєї кишені?

— Ні, коли ми вже аж надто наполягали на інформації з відділу кадрів і погрожували міліцією, вона заговорила з нами по хорошому і сказала, що у відділі кадрів була картка на матір Ольги Павлівни, яка насправді ніколи й не була в тій лікарні. А бабі Зосі платили гроші неофіційно. А сама Ольга Павлівна переманила її з іншої лікарні до себе, пообіцявши на двадцять гривень більше. Вона, схоже, говорить правду. Вона сказала, у якій лікарні баба Зося працювала раніше, сказала, що її прізвище Чаприга, вона бомжиха. А мій батько каже, що та жінка — ти ж пам’ятаєш її зовні?

— Так, я б її і справді впізнав, якби побачив!

— Мій батько каже, що вона ошивалася в домі мого діда Івана Раєвського серед тих люмпенів і кримінальників.

— Правда? Це вже багато про що свідчить!

— Ну, то ти зрозумів завдання? Цю жінку треба знайти!

— Якби тільки знати, де її шукати!

— Гаразд, телефонуй, як про щось довідаєшся!

— Тобі зараз куди?

— Додому, до Львівської.

— Ну, то я тебе проведу. Зараз, тільки розплачуся.

Офіціант узяв у Женика сто гривень, побіг по здачу.

— Послухай, Мурчику, — раптом запитала Вікторія, — тобі, часом, моя мама не давала ключа від тої хати, де ми жили з батьком?

— Ой, чому ти мені не сказала вчора? Так, давала! Вона хотіла, щоб я дещо забрав звідти, поки ваш батько на роботі.

Але я, чесно кажучи, так і не вибрався туди. Боявся. Так само, як і вона, — щиро зізнався Женик. Він усіх заворожував своєю винятковою щирістю.

— Ти знаєш, Мурчику, батько казав, ніби в нього із секретера зникли шістсот гривень. Звичайно, він думав на мене. Адже в мене ще відтоді лишався ключ. І я подзвонила своїм друзям — Костикові, Люсі, ти їх знаєш, щоб вони мені позичили ті гроші. Розумієш, мені дуже хотілося, по перше, бути чистою перед батьком, щоб він не міг нічого казати проти мене, а я проти нього могла. Це дуже вигідна роз становка сил на родинному фронті. А по друге, я не хотіла, щоб він хоча б щось міг подумати проти мами. Хлопці зіб рали для мене ці гроші, і я їх туди поклала. Вперше приїхала туди після стількох місяців, поки він був на роботі.

— Ти могла б узяти з собою мене, щоб тобі не було страш но!

— А батько віддав ті гроші мені і сказав: забери назад свої гроші! В нього було шість новеньких сотеньок! Таких, як та, що ти платив у кафе!

— Віко, якби я вкрав гроші у хаті твого батька, то вже б не платив ними за каву в твоїй присутності!

— Ні, Мурчику, я не думаю на тебе, просто згадала той дивний випадок, коли побачила у тебе новенькі сто гривень.

Ти вибач мені!

— Ні, я не серджуся! Шістсот гривень, ти кажеш?

Коли Женик повернувся додому, матері ще не було. Він поліз знову до шухляди трюмо і перерахував гроші, які там залишилися. Там лишилося п’ять сотень! Отже, до того, як він узяв одну, їх було ш і с т ь! Його охопив містичний жах, і він побіг телефонувати Вікторії. Вона вже була вдома.

— Віко, скажи ради Бога! На тих стогривневих купюрах, що зникли у твого батька, був підпис Гетьмана чи Ющенка?

Вікторія розреготалася.

— Женику, Мурчику, заспокойся! Скільки тих стогри венок лежить по всій Україні у людей у панчохах! Іще на тебе могла б подумати, але щоб твоя мама тягала гроші з секретера у мого батька — то вже зовсім якась макабрична чортівня! Врешті решт, звідки б вона дізналася його адресу?

Женик також полегшено розреготався. Його був охопив жах не від того, що він щось подумав про власну матір. Його вразила містика грошей, підкинутих дияволом. Він подумав, де б міг бути той ключ, який йому давала Вероніка. У шухляді письмового стола немає, на ґвіздочку, де висять їхні домашні ключі, також немає. Містика якась! А потім він згадав, що ключ мав бути в кишені його демісезонної куртки. Він і лежить там, куди його поклали! Женик уважно роздивився ключа і

навіть обнюхав його. Ключ не зберігав ні відбитків пальців, ні запахів. Пахнув металом. Звичайно, він же не золотий.

Коли ввечері мати повернулася з роботи, він відразу розповів їй, що йому були потрібні гроші, він не знайшов нічого, поліз до шухляди у трюмо…

— Так от же ж гроші, Женику! — спокійно відповіла мати, — а ті й справді краще було не чіпати. То мені дала мати одного хворого, самогубця, з некомерційних! Вклала в коробку з цукерками! Я думаю якось повернути їй ті гроші, тільки не знаю, як!

В домі, де віднедавна мирно співіснували Вікторія Сте белько та її батько, була ще одна болюча тема. Вечорами Вікторія витягала батька з дідової кімнати, яку він ремонту вав:

— Ти втомився. Ходімо пити пиво.

Вікторія ставила на стіл іноземне пиво, куплене на його гроші, клала горішки або чипси.

— Я весь час думаю про бабусю Марію, — казала Вікторія, — як вона померла? Як ти довідався про це?

Для Вікторії це було просто лоскотання нервів, а для ньо го — дуже важка розмова. Але він не міг сказати Вікторії:

"Замовкни! Не лізь не в своє діло!" Неохоче розповідав їй усе, що знав: — Її знайшли у льосі. Сусідка звернула увагу, що її немає, покликала людей, і вони знайшли її в льосі.

— Мертву?

— Так.

— Але бабуся була ще дуже бадьорою. Вона не могла впасти!

— Може, в неї був крововилив. Або інфаркт. А може, хтось штовхнув, коли вона стояла на драбині. Може, й бармен Олекса з Дубового. Баби казали, що бачили його в Блюхівці саме тоді.

— Це полюбовник Марини?

— Один із них.

— Помстився за вбивство коханки?

— Віко, мені дуже тяжко про це говорити, але я певен, що моя мати нікого не вбивала. Люди на селі люблять плітки, люблять містику, в них, очевидно, така ментальність, і чомусь моя мати опинилася в епіцентрі несправедливих звинувачень. Навіть була змушена покинути свою оселю, переїхати до їхнього села…

— А хочеш знати, що бабуся розповідала мамі?.. Це тоді, коли мама їздила до неї без твого дозволу! Мама дуже любила Марину. І до бабусі дуже добре ставилась. І після того, як їздила до бабусі в Блюхівку, вона розповідала, як усе було з Мариною. Це сама бабуся їй розказала! Не баби! Вона сказала, що Марина серед ночі постукала, попросилася переночувати, бо їй стало погано. Вона йшла пізно від траси до себе повз дім бабусі.

— Від бару біля бензоколонки?

— Напевно. Там, біля траси, бар цілодобовий. Ну, бабуся, хоча і не розмовляла з Мариною, бо та гуляла від її сина, але в дім пустила: Марина трималась за живіт і блювала під парканом. Бабуся поклала її на диван у залі. А сама стала думати, куди йти викликати лікаря, — чи на

станцію, чи проситися до сусідів, у яких був телефон. А Марина лежала і стогнала. Вона розстебнула джинси, бо їй тиснуло на болючий живіт, і бабуся побачила, що в неї… не було волосся!

— Якого волосся?

— Ну… там!…

— Ну то й що з того? — здивувався Дмитро, — жінки іноді голять там волосся.

— Я знаю. Бачила в жіночому журналі. Але за поліською демонологією, якщо у жінки т а м нема волосся, то вона відь ма! І причому не навчена, а природна! І бабуся, коли це побачила, то почала хреститися, а потім побігла з дому до церкви! Уявляєш! І лишила розкриті двері і хвіртку! А хвору Марину покинула! А Марина кричала в її домі. А на світанку, ще до того, як бабуся вернулася, сусіди зайшли в дім, думали, то з бабусею щось сталося, і знайшли там Марину — чи то мертву, чи напівмертву — розповідають по різному. Але коли викликали лікаря, то він приїхав уже пізно, і вона померла в бабусиному домі. — І це моя мати сама таке розповідала?

— Так! Вона так і говорила: сама не знаю, що зі мною сталося, як побачила, що у Марини т а м нема волосся! Так, ніби хвіст іззаду побачила! Їй тоді здалося, що вона саме тоді збагнула, чому дядя Валерій не кидав таку гулящу жінку, продовжував жити з нею, хоча й вона так відверто гуляла!

Тепер усе зрозуміло! Марина була відьмою! Тому до неї так липли чоловіки!

— Господи, який жах! Марина була дуже гарна, дуже зваблива. Валерка мені казав, коли я його бачив нещодавно: хоч з іншими спала,

але й зі мною — також! Нещасний чоло вік, зовсім ганчірка для ніг. — І ти розповідав йому про свій конфлікт із мамою?

— Мене питали, чому я без мами і без тебе, коли приїздив на похорон матері у червні. А цієї зими, так, я це точно пам’ятаю, мови про мою родину не було. Всі були зайняті своїми бідами…

— Отже, навряд чи хтось дзвонив мені звідти…

— Навряд… Але невже моя мати була така… неосвічена?

Адже вона закінчила Ленінградський лісотехнічний інститут!

— Але, ти бачиш, раптом у ній заговорили прадавні архетипи! Спливло на поверхню те, чого її вчила ще її бабуся, твоя прабабуся! І в тобі теж збунтувалася темна пам’ять роду, коли ти вдарив маму! Всі ви, чоловіки, несете в собі архаїку!

А жінка вносить у ґендерні стосунки проґресивний дискурс!

— Віко, але моя мати була, як ти розумієш, жінкою!

— Так вона мала аж трьох синів! А жінка, що має хоча б одного, неодмінно архаїзується.

— Ну, тоді чоловік, який має дочку, неодмінно напов нюється передовими ідеями!

— Звичайно, тату! За це й вип’ємо!

А ще Вікторія розповідала, що Вероніка дуже дружила з Мариною. Їм завжди було про що поговорити, бо в них були спільні долі — вони обидві були з пияцьких родин. Тільки батько його Вероніки був синім

столичним алкашем, а батько Валерчиної Марини був банальним червоним п’яницею сільського типу…

Після розмов з дочкою на поліську тематику Дмитро остаточно збагнув, щ о с а м е мала на увазі його дружина, коли сказала йому те фатальне "я з р а д и л а т е б е". Веро ніка також кілька разів починала з ним розмову про його матір. Про те, чи правда, ніби вона вбила свого чоловіка, про її роль у смерті Валерчиної Марини. Він не знав, як продовжувати ту розмову, і одного разу ніжно, але твердо сказав: Вероніко! Я цілком щирий з тобою! Мені дуже боляче говорити про це! Якщо я бодай щось значу для тебе, облиш цю тему! Тобі моя мати завжди була хорошою свекрухою!

— Так, — шепотіла дружина, — завжди брала Віку, коли ми їхали на курорт.

Закінчився лютий, місяць вітрів і кривих шляхів. Почався березень, але ще було повно криги й снігів. У такий вже весняний, але ще зимовий день дев’ятнадцять років тому Дмитро Стебелько привів до себе в гуртожиток замерзлу Вероніку в драному светрі та домашніх тапочках. Він дуже хотів, щоб Вероніка надалі святкувала свій день народження саме в цей день. Бо що за життя було в неї до зустрічі з ним?

Але Вероніка вперто святкувала свій день народження, як і раніше, в жовтні, а ще й любила згадувати, як її п’яна матінка одного разу подарувала їй на день народження мале руде кошеня, яке потім з’їли щури. А батько одягав на день народження Вероніки всі свої ордени й медалі! Ото радість!

А потім напивався і бив дочку, і хапав її за горло.

Не треба про це, не треба. Саме сьогодні рік, як немає Івана Раєвського. І сорок днів по Вероніці. Сьогодні — вистава "Дорога Зради" (в англійській версії ZRADA. Made in Ukraine). Висять афіші — і українські,

й ті, які виготовили для гастрольних вистав. Тепер Дмитро не стоїть біля дверей, як рік тому, а сидить на місцях для почесних глядачів разом з Вікторією, Ларисою і Наталею Никонівною, яку він не забув запросити на виставу.

Спочатку на сцену вийшов один із акторів трупи "Трясис пис" і сказав декілька душевних слів про Вероніку. А потім розповів про успішні гастролі по університетах і коледжах Сполучених Штатів. Спочатку виникли проблеми з перек ладом назви спекталю. В англійській мові існує багато слів: treason — зрада батьківщині або справі життя, betrayal — зрада другові, adultary — подружня зрада. Але жодне з англійських слів не може бути таке трагедійно всеохопне, як українське. І російські слова — вероломство, предательство, измена — не в змозі передати тої концентрації думок, почут тів і всього іншого, як коротеньке українське слово. В ньому — вся нелегка трагічна доля вкраїнського народу. І, варто від значити, що саме внаслідок гастролей аматорського колекти ву "Трясиспис" на американських теренах слово zrada почало входити до щоденного вжитку актуальної американ ської мови подібно до слів gorylka, pysanka, baba...

А потім на сцену знову вибігли артистичні хлопці, і, легко стрибаючи по столах і стільцях, заговорили про вірність і зраду, про кохання та його відсутність.

— А ви ніколи не задумувались, чому люди зраджують?

— Як це — чому? Що за підступне, провокаційне питання?

— Не підступне і не провокаційне, і навіть не риторичне.

Ну чому, чому, чому люди зраджують? Ну скажіть мені, чому?

— Через вроджену зіпсутість... через брак належного вихо вання... через погані приклади зусібіч... і взагалі!..

— А от і не "взагалі"! Люди зраджують тому, що бути вірним не ви гід но! Вірність аж ніяк не винагороджується в цьому світі, і особливо в Україні.

— То, по вашому, вірність можна купити за гроші, а зрада — там, де погано заплатили?..

Цього разу п’єса подобалась Дмитрові менше, ніж тоді, коли він стояв біля дверей. Що міг вигадати отой Женик, той матусин синочок у золотих окулярах? Оті софістичні балач ки про те, що таке зрада? Так, вони нібито звучать дотепно, але це — тільки імітація глибоких думок. В кожному з нас має бути закладений отой надчутливий детектор, який сигналізує: тут зрада! а тут її немає, тільки зовнішня подоба зради. Катерина Рачко говорила, ніби зрада — це порушення сакруму, чинного в певній системі цінностей. Ні, це не так!

Загальноприйнята система цінностей може бути облудною!

Найдосконаліший індикатор — всередині нас. Цього не можна сформулювати, тут неможливий ні суд за кодексом, ні суд за прецедентами. Тільки прислухатися до власного сумління!

А на сцені закінчилася прелюдія, почалася дія. Отже, дві жінки, дружина й мати, нарешті дочекалися чоловіка і сина зі сталінських табоорів. На сцені — макети газет часів хрущовської відлиги. Для всіх нібито почалося нове щасливе життя. Чоловік улаштувався на роботу, дружина продовжує працювати там, де й раніше. Ввечері щасливе подружжя обмінюється новинами, як пройшов день у кожного з них.

Чоловік розповідає, що затримався через те, що в них на виробництві читали славетний лист XX з’їзду. Дружина розповідає, що нарешті в її колективі можна буде позбутися непорядного начальника, старого сталініста, який тягне назад. Вже в них склалася команда однодумців, вони знають, як діяти, щоб зняти з посади ту жахливу

людину. І жінка відчуває в собі сили для боротьби, тому що з нею поруч — коханий чоловік.

А мати сумує на іншому кінці міста. Їй не знайшлося місця на цьому святі. Син приходить до неї тільки з дружиною, а їй так хочеться поговорити з ним наодинці!

Вона розцінює його поведінку як зраду матері, яка народила і виростила його. І також із усіх сил підтримувала його на засланні. А тепер — хіба багато вона хоче? Матір грає молода дівчина, але вона грає найкраще за всіх. Найкращі актори, найкращі митці — це ті, хто вміє виходити за рамки свого досвіду. Ця дівчина — вміє. Їй віриш.

У донедавна щасливу родину прийшло горе. Як виявилось, чоловік зраджує. Зраджує ту, яка так віддано чекала на нього кращі роки свого життя. Ось лист без підпису, і все підтвер дилось, чоловік не зміг виправдатися. А в неї ж був шанс не бути самотньою в ті страшні роки! Та хіба вона могла собі це дозволити? Вона самотою перебула найпристрасніші літа, коли все нуртує в жінці, все кипить. Але вона весь час думала, як страждає чоловік там, у Сибіру чи ще далі.

Зраджена жінка поступово деґрадує. Вона виганяє чоло віка, незважаючи на всі його клятви. Відсилає його до матері.

Тепер вона бачить сенс свого життя у тому, щоб довести: ніби той, хто видавався героєм нації, обтятим дубом, останнім пристановищем людської гідності у ті страшні часи, насправ ді був зрадником своєї справи, своїх товаришів. Вона зустрі чається з його табірними друзями, розпитує їх про нього, і всі їй розповідають тільки хороше. А вона вперто шукає доказів його зради не тільки дружини.

До неї приходять її колеґи по роботі. Потрібна її участь у справі, яку вона розпочала. Але вона відмовляється брати участь у війні проти

начальника, і їй байдуже, що вона підво дить колеґ. Адже в неї таке горе, як вони не розуміють того?

Ні, вона не зраджує їх, то дрібниці! Її зрадили, ось де правда!

У кімнатці матері, де тепер живе й чоловік, двоє гостей.

Це табірні друзі головного героя. Вони сідають за стіл, мати подає страви. Застілля сумне, хоча найстрашніше в житті цих людей — нібито позаду. Вони обоє спочатку несміливо, а потім, заохочені матір'ю, на повний голос переповідають, як приходила до кожного з них колишня дружина, як допитувалася, чи не зраджував своїх товаришів по нещастю в таборі її колишній чоловік. Розмова не клеїться, і друзі йдуть.

Син і мати залишаються наодинці, і мати розповідає, що то вона написала анонімку його дружині про його зраду. Наві що, мамо? Ти ж бачиш, яка в тебе була дружина! Ти маєш радіти, що завдяки мені ти позбувся цієї жахливої жінки.

Після досить гострого діалогу з матір'ю син іде з дому, йде невідомо, куди. Він знає, що дружина його не прийме, але він іде світ за очі. А мати лишається сама святкувати свою піррову перемогу.

— Тут раніше було не так! — збуджено заговорила Вік торія до батька, перекрикуючи оплески, — раніше був інший фінал, який не подобався мамі! Ти чуєш? Був такий самий діалог мами з сином! Але врешті решт вона обнімала його.

А потім і він її!

На сцену вийшли всі актори, розкланялися перед захоп леною публікою. А потім до них приєднався блідий Женик у чорному костюмі з метеликом. Рік тому на сцену виходила й Вероніка, і він цілував їй руку. Це було ще до того, як розпочався їхній роман. То був їхній перший

маленький тріумф локального масштабу. Тоді в них ще все було попереду.

Дмитро впізнав того хлопця. То з ним він бачив Вероніку на розі Володимирської та Житомирської. Навіщо він писав цю п’єсу? Навіщо Вероніка ставила її?..

— Чудова вистава! — сказала Наталя Никонівна, — ваша дружина зробила максимум з того матеріалу, який у неї був.

Я гадаю, в неї було велике майбутнє!

Після вистави трясисписівці всіх запросили на поми нальну вечерю. Вікторія пішла спілкуватися з акторами, яких добре знала, а Дмитро опинився в одному колі з Ларисою та Наталею Никонівною.

— А де Вероніка познайомилася з цим драматургом?

— Ой, та через мене! — відповіла Лариса, яка однією поло виною свого єства нібито симпатизувала Женикові, але дру гою — ставилася до нього з неприхованим презирством, — він розробляв тему, під яку дістав ґрант: "Високе мистецтво і соціальне дно". І брав матеріали у нашій фундації. Ми нерідко підтримуємо дітей з мистецькими обдаруваннями з соціального дна. Він не справлявся з матеріалом, йому був потрібен співавтор, а Вероніці потрібні були гроші. От я й познайомила їх. Тим більше, Вероніка добре знала життя радянських люмпенів… У них вийшла досить непогана спільна праця, він її має невдовзі видати. Я, між іншим, була рецензентом. Але потім я пропонувала йому взяти ще дещо з нашої тематики, і він відмовився, бо його те вже не цікавило. Люди хапаються за такі пропозиції обома руками!

— Але драматург він здібний, — відзначила Наталя Никонівна, — його п’єса і для професійного виконання могла б стати в пригоді. Але ця мати — вона вам не здається дивною?

— Звичайна українська свекруха, — відповіла Лариса.

— В цьому сюжеті, а особливо, якщо зіставляти обидва варіанти, я бачу підсвідому боротьбу, якесь неусвідомлене бажання вийти з під материнської опіки.

— Дай Боже, щоб хлопчик виріс, — сказала Лариса.

До гурту підійшов Женик, привітався з усіма і сказав, що після розмови з Вікторією краще зрозумів, як треба розплу тувати таємницю загибелі Вероніки. Він підключив до по шуків баби Зосі свою маму Тетяну Віталіївну, адже вона сама працює в лікарні і має знайомих майже в усіх лікарнях Києва. Він вірить, що знайде винуватців загибелі Вероніки.

— Хай вам щастить, — привітно усміхнулася Наталя Никонівна.

— Нашому теляті… — тихо сказала Лариса.

А Дмитро нічого не сказав. Женик пішов до іншого гурту, і тоді Лариса сказала:

— Слава Богу, що сюди не приперся Адріян.

— Ларисо, ти, я бачу, все знаєш, хоча й весь час на роботі.

— Саме тому.

— Як Вероніка й Вікторія познайомилися з цим огидним Адріяном?

— А ти його бачив?

— Він якось приперся до нас… себто до Віки, а вона попро сила мене спустити його зі сходів. Я це із задоволенням зробив.

— Я знаю, що цей самий Адріан певний час був громадян ським чоловіком Оксани Барабанської.

— Хто це така?

— Одна дама, влаштовує різні акції за підтримкою різних осіб, а він був при ній. А тепер при ній молоденький хлопчик типу Женика. А Адріян — їй Богу, не знаю, чим він займаєть ся, здається, якимось арт бізнесом, але я б не хотіла з ним мати справу. — І я б не хотів. — І Вероніка не хотіла, хоча він до неї останнім часом дуже клеївся. Казав, ніби в нього ремонтується будинок біля нового Ботанічного. А як він познайомився з твоїми — їй Богу, не знаю. Якось випадково. Щось від когось передавав…

Ти спитай у Віки…

— Я з певних причин не хотів би…

— Я тебе розумію, але тут не той випадок. Вони його гнали від себе, але одного разу я таки бачила їх у ресторані. Він, здається, при грошах, але, може, тому й при грошах, що кидає всіх на всі боки… Гадаю, він більше не з’явиться на наших обширах. Мені б цього дуже хотілося.

А саме в цю хвилину Адріян Борич, про якого йшлося трохи вище, трусив килим на подвір’ї бетонного будинку, до речі, неподалік від будинку, де мирно мешкала родина Стебельків протягом більш як десяти років. Але це мало цікавило Адріана. Його цікавила власна доля. У лютому він пристав жити до своєї дуже давньої пасії, яка вислухала слова про те, що саме її… стільки років… але життя склада лось так… і пустила розкішного індика до своєї самотньої хати. Тепер він трусить для неї килим і думає, як би змитися звідси. Якомога швидше і

назавжди. Цю бетонку не можна навіть тримати як запасний варіант, якщо не вигорять усі інші. Після Оксани Барабанської, яка замовляла для нього костюми від Валентино, (до речі, він їх чесно відробляв) — трусити килими і ходити по кефір… можна не завершувати фрази.

Він повернувся до хати, кинув килим на порозі, зачинив двері кімнати, сів на телефон. Треба спробувати знову відсвяткувати Тетянин день, який вони вже святкували в її іменини, в січні. Вона найкраще збереглася з тої ґенерації його коханих. Блискуча форма як для постклімактеричних!

І для неї в нього є той гачок, на який чіпляють жінок, котрі вже нездатні любити. Якщо жінки більше не клюють на лю бов, треба опановувати інші методи. Якщо треба — шантажу й погроз. Саме цим він і займеться зараз.

— Ти так гучно розмовляв по телефону, що мені аж стало страшно, — власниця квартири несміливо відчинила двері до кімнати. Вона й досі не могла прийти до пам’яті від усвідом лення того, що в її домі став на постій такий мужчина.

— Мені винні гроші. Вже давно винні. І багато грошей.

Поїду розбиратися.

— Я переживатиму за тебе. Бережи себе, Адику! Може, вип’єш узварчику перед дорогою? Я свіженький зварила, він уже охолов!

Ще одна причина, чому цієї жінки неможливо терпіти.

Вона щодня варить узвар із сухофруктів. А цей напій, м’яко кажучи, не належить до числа його улюблених…

Після вистави "Дорога Зради" Вікторія зосталася зі своїми знайомими, а Дмитро пішов провести додому Наталю Никонівну. По дорозі розповів їй і про бабу Зосю, і про загадкові телефонні дзвоники до нього, на Воскресенку, та до Вікторії. Розповів, що хоче розшукати бабу Зосю, бо вона просто не може не бути непричетною до загибелі Вероніки.

Зізнався, що безпорадний у цих пошуках істини і що в якомусь розумінні починає пізнавати свою дружину тільки після її смерті. Наталя Никонівна казала, що вірить: його зусилля не марні. Адже сильне бажання саме по собі підкаже, в якому саме напрямі слід зосередитись, щоб досягти результату. Дмитро йшов на спектакль у поганому гуморі, а провівши Наталю Никонівну, повернувся додому з надією.

Треба починати діяти. Хоч і неприємно, а треба зв’язатися з матінкою того Женика, якщо вона і справді лікар з досвідом.

Баба Зося могла перебратися тільки до іншої лікарні, отож можна розшукати її. Він має зробити все можливе і неможли ве, щоб з’ясувати причину смерті його Вероніки. Наталя Никонівна має рацію, сильне бажання підкаже, як діяти.

Коли Дмитро повернувся додому, Вікторії ще не було. Він вийшов на балкон, той, з якого рік тому впав Іван Раєвський, запалив цигарку, швидко викурив її, запалив другу. Нав круги тисячами вогнів блимало каламутне передвесняне місто.

У ринві захрипіла крига. Внизу ревли авта. Було рано і темно, але дні вже збільшуються. Вероніко, мила! Сьогодні твій останній день на грішній землі! Всі ми грішники, але не всі шукають свою дорогу в безвісті! Більшість іде дорогою зради. Але я вкотре починаю шукати дорогу з безодні. І знайду її! Ти побачиш!.. Я! Я знайду правду про твою загибель! Бо я дуже хочу цього!

Дмитро довго вдивлявся в млу, палив цигарки, кидав недопалки з балкону вниз, і думав, що його великі прагнення зазвичай досягалися, хоч і ціною занадто великих зусиль. Він облазить навколішки все місто, обійде всі його лікарні, їх тут десятки, а не сотні, і знайде в цьому згубному зрадливому місті ту жінку, яка колись віддавала йому через вікно два клунки з речами Вероніки, а потім була, вочевидь, остан ньою, хто бачив її живою. Баба Зося могла перебратися тільки до іншої лікарні, і треба докласти всіх зусиль, щоб знайти її. Треба буде, хоч би як неприємно це було, зв’язатися з матінкою того Женика, якщо вона і правда лікар з досвідом і має колег у інших лікарнях. І тут Дмитро розпачливо жбурнув з балкона не недопалок, а ледь почату цигарку. Він і раніше думав про це. Але він ніколи ні за що не зв’яжеться із матір’ю коханця своєї дружини. А більше знайомих лікарів він не знайде. Шукати без допомоги буде дуже важко, майже неможливо… Короткий злет закінчився, Дмитро зайшов до кімнати, безнадійно грюкнувши балконними дверима.

Вистава Вероніки Раєвської за п’єсою Євгена Мурченка "Дорога Зради", а особливо його змінений фінал, дивним чином збурив каламутну імлу навколо загадкової смерті покійної молодої режисерки. В кількох оселях Стольного града запрацювали думки: як це так: один єдиний епізод настільки змінив настрій вистави, поміняв акценти, зробив іншим тлумачення ЗРАДИ.

А поки що в подвір’ї сірого будинку біля потрібного під’їзду стоїть "Рено" кольору гнилих вишень. У неї останній шанс. Вона може визирнути у вікно, побачити його авто і домовитися з ним. А якщо цього не станеться, власник цього заїждженого "Рено" почне діяти. Скільки можна перебувати в стані бездіяльності? Він розкаже матусиному синочкові всі таємниці його любої матусі. Спочатку давню. А потім недавню. Тут він і сам усього не знає, але відчуває, що там теж були якісь сухофрукти з узвару. Між іншим, своє авто, оце стареньке "Рено", яке, однак, його вже стільки років не підводить, він здобув саме завдяки шантажу. Отже, хай живе шантаж! Хай він допомагає справжнім мужчинам.

У подвір’я в’їхало таксі і посигналило, щоб він посунувся.

Він проїхав трохи вперед і побачив у дзеркалі заднього виду білявого хлопця в золотих окулярах, що розплачувався з таксистом. Ото ж, мабуть, і є її син.

— Молодий чоловіче! Я перепрошую, ви не Євген Мур ченко?

— Так, це я.

— То чи не прийшов час нам з вами десь поговорити?

— Про що?

— Про все. Я забув репрезентуватися. Адріян Борич.

— Послухайте, то часом не ви чіплялися до Вероніки Раєвської?

— Ні, то був якийсь інший Адріян. Я не знав жодної жінки на ймення Вероніка. Зате дуж же добре знав жінку по імені Тетяна.

— Тетяна?..

— Сідайте до моєї машини. І не бійтесь. Ви такий гар ненький, але в мене традиційна орієнтація.

— Послухайте, я вже одного разу говорив з вами по телефону і сказав, що ви не дочекаєтесь моєї уваги до вашої персони!

— А чому б ні? Вам буде цікаво, я вам обіцяю…

— Відчепіться від мене! Я не слухатиму жодного вашого слова! Жодного! Що мені може бути цікавим? Наклепи на мою матір? Ви

помиляєтесь! Мені це не буде цікаво! Заби райтесь геть! — Женик рішуче рушив до дверей під’їзду, а власник старого "Рено", який не чекав такого повороту по дій, безпорадно схопив хлопця за рукав.

— Заберіть руки, мерзотнику! І припиніть телефонувати нам! Нічого у вас не вийде! Я вас не слухатиму! Не слу ха ти му!

У під’їзді сірого дому лунко загуло Женикове "не слуха тиму!" Ну й матусин синочок! От же ж виховала собі слухня ного песика! Такого Адріян не чекав. Треба вертатися на Воскресенку і думати, що робити далі. Якщо синочок зараз усе розповість матінці, діяти буде зовсім важко. Одна надія, він мовчатиме, бо не захоче, щоб кохана матінка нервува лася…

Наталя Никонівна повернулася додому після вистави "Дорога Зради" вражена історією Вероніки Раєвської, яку до того знала фрагментарно. Вона згадала, як до неї ходила та молода перелякана жінка, і їй було нелегко переконати її, що чоловік не прийде по неї, щоб силоміць забрати її додому до попереднього життя. А одного разу прийшла дочка, Вікто рія, і вона дуже хотіла почути, що мамі треба рішуче порвати із батьком і негайно зосередитися на пошуках достойнішого чоловіка. Звичайно, вона не сказала такого, радила зачекати, розібратися, зосередитися на роботі, на творчості, а особисте життя може, вирішиться саме собою. Потім вони перестали ходити до неї, і, хоча в Наталі Никонівни було багато клієн тів, ті мама й дочка запам’яталися. Втім, якщо проблемні клієнти перестають ходити до психоаналітика, це, зазвичай, означає, що внутрішні проблеми розв’язані, пацієнт зосере дився на зовнішніх, де вже потрібен не психолог, а роботода вець, коханий чоловік, правник, книжки, музика, келих вина… Лариса розповідала про їхнє помешкання в середмісті, і про Америку, і Наталя Никонівна пораділа за них. А потім була смерть Вероніки Раєвської, і був запізнілий візит її чоловіка Дмитра Стебелька. Якби він прийшов до неї на рік раніше, можливо, все було б по іншому. Таки справді Веро ніка була обдарованою. А якби вона раніше почала… Господи, невже не можна було суміщати її роботу і щасливе подружнє

життя з Дмитром? А для Женика, з яким вона б все одно познайомилась, стала б тільки далекою прекрасною дамою, а не земною коханкою. Втім, якщо вплинути на майбутнє психолог, буває, може, то на минуле — ніяк…

Вистава несподівано дуже сподобалась. Наталя Никонів на любила театр, і відзначила внутрішній ритм "Дороги Зради", завдяки якому аматорська вистава тримала увагу глядачів. Але як усе міняє фінал! Мати, яка із рятівниці перетворюється на тиранку! Вона діє не заради безмежно коханого сина, а заради себе. Наталя Никонівна довго не могла заснути, думаючи про новий фінал п’єси. Завтра — її робочий день у фірмі, де працює Лариса. Треба буде під час обіду поговорити з нею про Вероніку — це ж саме вона колись познайомила їх.

А в цей самий час за декілька кварталів від будинку На талі Никонівни, але по той бік від Хрещатика, також осмис лювали зміну фіналу вистави "Дорога Зради". Коли Женик, вирвавшись із цупких лап підлого шантажиста, повернувся додому, мати зустріла його холодним мовчанням. А потім спитала крізь зуби:

— Ну, то ти таки змінив фінал п’єси?

— Змінив, — винувато відповів Женик.

Напередодні він радився із матір’ю, давав їй прочитати новий варіант, запрошував її на виставу, але мати сказала, що в неї робота, а фінал вона радить не міняти. Він відповів, що вже поміняв, актори вивчили новий кінець.

— Ну, то чого ти радишся зі мною, як ти все вирішив без мене? — сказала вона тоді. А зараз мати просто кипить від люті.

— Твоя п’єса претендує на великі узагальнення українсь ких культурних іпостасей! Як же виглядатиме, згідно з твоїєю концепцією, українська мати? Як виглядатиму я врешті решт?

— Мамо! До чого тут ти? Хіба я мав на увазі тебе? — І за те спасибі!..

— Мамо, це моя п’єса, невже я не господар хоча б у п’єсі?

— Ти вводиш у п’єсу Матір! Це велика відповідальність!

— Мамо! Цю п’єсу було зіграно в аматорському театрі, де було три сотні глядачів, нікого від преси, хоча ми й запро шували, ніхто нічого не дізнається, не переживай!

— Я переживаю не за себе, а за твій імідж драматурга, якщо вже ти взявся за цю справу. В тебе буде більша аудито рія. Ти обдарований, в тебе все виходить… Але я хотіла поговорити з тобою не тільки про це. Ти ні з ким не зустрічався останнім часом?

— Я зустрічався з багатьма людьми. З акторами, з новим керівником студії, з Вікторією, з Ларисою із фундації, де я робив проект.

— Я маю на увазі, чи не зустрічався ти з незнайомими тобі раніше людьми?

— Ні, не зустрічався.

— Ти можеш подивитися мені у вічі?

— Я не хлопчик, який напісяв на килим, замість того, щоб піти на горщичок.

— Ти хлопчик, який живе на мої гроші!

— Ти, здається, зробила все, щоб мати при собі саме такого хлопчика!

— Женику, що сталося?

— Вибач, мамо.

— Ти ні в чому не винен.

— Винен. Живу на твої гроші, маючи двадцять сім років.

— Ось ти будеш в іншому настрої і говоритимеш, щоб я не занапащав себе на дурних роботах, плекав талант, робив тільки те, що мені підказує моя геніальна інтуїція, поки всілякі власники "Челенджерів" розбиваються й потрап ляють на твої койки.

— Женику, я хотіла тобі сказати одне: якщо хтось незнайомий...

— Якщо до мене на вулиці підійде незнайомий дядя...

— Дослухай мене! Якщо тобі щось говоритимуть про мене...

— Мамо, я разом із твоїм молоком всотав огиду до шантажу і наклепництва. А також до сухофруктів з узвару.

Можеш не хвилюватися! А тепер я хочу спати. На добраніч.

Вечеряти не буду. Після вистави був фуршет.

Женик не заснув уночі. Він вперше такий злий на матір.

Вона перегинає палицю зі своєю материнською турботою. І, хоча він і живе на її гроші, все одно вона не може так глибоко втручатися в його

духовне життя. Вперше в житті в нього виникло бажання піти й десь заробити грошей. Фінал п’єси їй не сподобався! Ну, то в житейському театрі ("Життя — театр") буде зіграно щось таке, що не сподобається ще більше. Чи не підходив до нього чужий дядя? От він піде й поспілкується з чужим дядею! Здається він записав його телефон на обкладинці книги Андре Глюксмана.

Наталя Никонівна і Лариса обідають у невеличкому кафе на Ярославовім Валу. Потім до них приєдналася й Вікторія, яка полюбляє пообідати з тьотею Ларисою. Наталя Никонів на припускає, що, змінений фінал у п’єсі "Дорога Зради" містить розгадку загибелі Вероніки. Аби тільки зрозуміти, чи в тому відбилися власні комплекси драматурга Євгена, чи він тільки виконав передсмертне бажання небіжчиці режисерки.

Лариса також під враженням сорока днів по Вероніці. Їй дуже сподобався змінений фінал. Вікторія розповідала, що коли у Вероніки були грипозні галюцінації, вона говорила: п’єсу треба закінчити по іншому. Фінал спектаклю змінено.

А фінал Вероніки змінити неможливо. І найсумніше, що таємницю її загибелі так і не розкрито, хоча сорок днів уже були. Аби знайти бабу Зосю, але як її знайдеш? Цих осіб без роду й племені знайти можна тільки випадково…

— Тьотю Ларисо! Наталю Никонівно! Звичайно. ми з батьком недостатньо вперто шукали істину маминої загибе лі, але ми все таки щось зробили: і Ольгу Павлівну "розкру чували", і Поліну знайшли, і ходили до кав’ярні, яку були обладнали у домі діда Івана…

— Ми туди ходили разом, — нагадує Лариса.

— Так. Але, звичайно, бабу Зосю не знайшли і не шукали, хоча Женик отримав завдання давно пошукати її через свою матінку.

— А, між іншим, що за особа його матінка? — спитала Наталя Никонівна.

— Я її бачила декілька разів, то мені вона здалася нор мальною жінкою. — І не було враження, ніби вона морально тисне на сина, керує його життям?

— В мене такого враження не було. Вона завжди поводи лась так, ніби все добре розуміє в цьому світі.

— Це ні про що не свідчить. Вона виховала дуже інфан тильного сина. Якби я могла поговорити з нею. Або принайм ні з ним. — І мама також не скаржилась, вона спілкувалася з ним, як ви розумієте, значно ближче.

— Вікторіє, — питає Наталя Никонівна, — мати ділилася з вами своїми особистими переживаннями?

— Я ніколи не лізла їй в душу, але завжди була толерант ною, коли вона дуже пізно верталася додому. Щоб потім не було ніяких претензій до мене, коли в мене буде особисте життя… Але іноді я їй говорила: мамо, невже ти не можеш знайти когось нормальнішого? — І мати ображалася на вас?

— Я можу зрозуміти Вероніку, — говорила Лариса, — в неї вже був супермаскулінний Дмитро, це цілковита проти лежність Женикові, але з ним їй теж не завжди було добре.

— Дмитро заплатив дуже дорогу ціну за свою керівну роль у родині, — поволі вимовила Наталя Никонівна, — він пожертвував улюбленою роботою науковця, перейшов працювати на обчислювальний центр, а потім і на будівницт во, щоб якомога швидше побудувати свій дім. І, можливо, підсвідомо чекав вдячної жертви і від дружини.

Для Вікторії є новиною, що батько пожертував творчою реалізацією заради достатку в родині. Хто його пхав із наукового сектору? Життя, Вікторіє, тоді було таке життя.

Звичайно, ваш батько міг працювати в науці й тулитися в аспірантському гуртожитку без перспективи отримати біль ше житло, але тоді він би не міг шанувати себе. А Вероніка, між іншим, ніколи не цікавилась тією стороною його життя.

Можливо, аби вона сказала своєму чоловікові: почекаємо з житлом, а ти не кидай науки, він не став би таким авторитар ним щодо неї.

— Він, гадаю, не ділився з Веронікою цими своїми пробле мами…

— Мама, певне, не розуміла його наукових уподобань…

— А потім він не бажав розуміти її творчих уподобань…

Чи те, що сталося між Дмитром і Веронікою, було зрадою чи просто великим непорозумінням?..

Наталя Никонівна вибачилася і пішла, не дочекавшись десерту, бо в неї на третю був клієнт. Прощаючись, вона про хала тримати її в курсі подій, пов’язаних зі смертю Вероніки.

А Лариса над вазочкою фруктового салату довго не могла забути слів психоаналітака: змінений фінал у п’єсі "Дорога Зради", цілком імовірно, містить розгадку загибелі Вериніки Раєвської. Аби тільки зрозуміти, чи в тому відбилися власні комплекси драматурга Євгена, чи він тільки виконав передсмертне бажання небіжчиці режисерки. Вероніка звільнилася від власних страхів — Дмитра вона вже більше не боялася, а своєї свекрухи Марії Степанівни, здається, не боялася ніколи. Швидше, у зміненому фіналі таки відбилися власні комплекси драматурга Євгена… Але хіба чиїсь комплекси можуть бути доказом у

кримінальному розслі дуванні? Єдиний матеріальний доказ, який у них є, якого ніхто, крім неї, Лариси, не сприймає всерйоз, це телефонні дзвінки до Вікторії нібито з Блюхівки і до Дмитра нібито з лікарні…

— Віко, чи не могла б ти мені дати телефон Женика?

— Можу. а навіщо вам?

— Тобі шкода?

— Мені не шкода, — Вікторія витягла записника.

— Дякую. Можливо, мені спала на думку цілковита дурниця. Але шлях до істини йде дорогою неймовірних припущень.

Тільки но двері за матір’ю, яка пішла на роботу, зачини лися, Женик кинувся набирати телефон Адріяна Борича.

Можливо, нечемно телефонувати до чужої оселі на початку дев’ятої ранку, але він телефонує дуже нечемній особі. Зуст річ призначили на десяту ранку у кав’ярні "Ятрань".

Нечесаний Женик прибіг раніше і стояв на холоді під зачи неними дверима, бо досвічений шантажист Адріян сказав фатальну фразу: "Ви дізнаєтесь усю правду про сухофрук ти!" Після сорокахвилинної розмови, коли Адріян заквапив ся втекти, не заплативши, вважаючи, що його інформація коштує значно більше ціни двох чашок кави й гарячого бутерброда, Женик сидів над порожніми чашками, і думав, як йому перетравити те, що йому щойно розповіли. Спочатку виникло нестерпне бажання з кимось поділитися. Потім він болюче відчув, що в нього на двацять восьмому році життя немає друга чоловіка, до якого можна прийти й сказати: мені погано, допоможи. Раніше цю роль блискуче виконувала мама. Потім Вероніка. Тепер Вероніки нема. Мами теж, здається, нема. Згадалися слова з класичної книги: "Я вірив вам, як

Богові, а ви мені брехали все життя". Треба виколу пуватися самому. Що ж робити? Його прізвище Мурченко, по батькові Захарович. В Києві, здається, ще існують адресні бюро. Пошукаємо Захара Мурченка, який живе біля Нового Ботанічного. Вперед, Євгене, перевіримо інформацію, отри ману від Адріяна Борича. А може, то цілковита брехня? Тоді все повернеться на свої кола.

Женик вийшов з дому і сів на шістдесят другий автобус, який привіз його до нового Ботанічного саду. Поряд із цим величезним парком був чималий масив приватних будинків.

Більшість із них скупили "нові", поприбудовували до невеличких котеджів анфілади нових приміщень, пообві шували їх тарілками супутникових антен. Потрібний йому будинок відрізнявся від навколишніх новоутворень. Це двоповерховий особнячок з рудої цегли зі скошеним дахом і маленьким балкончиком. Женик рішуче увійшов до рідень кого зимового садочка. На подвір’ї немає собаки, і він легко дістався до вхідних дверей, зійшов на низенький ґаночок, подзвонив у двері. Женик тримався рішуче. Він добре знав, що йому потрібно в цьому домі. Якщо господаря не буде вдо ма, він чекатиме на нього, скільки завгодно.

Двері відчинила жінка огидної зовнішності з сивими кошлатими бровами, неприродного кольору щоками, якими іноді бувають недостиглі осінні помідори, та синіми виверну тими губами. То була баба Зося. От вже кого він не чекав побачити тут.

— Бабо Зосю… ви… а Захар Іванович є?.. Я хотів би з вами також поговорити… Ви ще тут будете?

— Проходьте. Я тут живу, то, звичайно, буду. Захар Іванович є.

По сходах згори спускається лисуватий сивий чоловік із судном в руках. А згорі лунає надривний жіночий крик:

— Зарику! Зосю! Хто там? Хто там? Кажіть мені, хто там?

Ви там усі поздихали?

— Мамо, це до мене!

— Що значить до мене, що значить до мене? Я маю право знати, хто саме прийшов у мій дім!

— Зосю, підіть до неї! Молодий чоловіче, хто ви, що вас сюди привело? Тут дуже хвора жінка, її все дратує…

Баба Зося спустилася вниз:

— Вимагає вас і питає, хто там.

Захар Іванович піднявся вгору і хутко повернувся вниз, а крики згори не замовкають.

— Ви обрали не дуже вдалий час для візиту. Ви прийшли без попередження…

— Захаре Івановичу! Батьку! Я ваш син Євген Мурченко!

Я ріс без вас, двадцять сім років, і ви це знаєте. Я не ство рював вам проблем, коли вчився у школі, хворів, навчався в університеті, в аспірантурі. А зараз я не піду звідси, поки ви не виділите мені п’ятнадцять хвилин.

— Зосю, скажіть їй що завгодно, скажіть, що до мене прийшла коханка!

Крики нагорі не вщухають. Звідти вже лунає ненорматив на лексика, якою стара пані володіє не гірше за вантажників на овочевій базі.

— Не звертайте уваги! Ходімте сюди, — він завів Женика до вишуканої, проте занедбаної вітальні.

— Сідайте… Ми маємо бути на ти. Вибач те. Я відразу не можу.

— Я не по це прийшов.

— Я розумію. Але я радий, що ви прийшли. Моє життя, самі бачите, яке. Не знаю, що вас привело, але я радий, що ви завітали сюди.

— А ця жінка… баба Зося… ми шукали її. — Її мені порекомендувала знайома лікарка Ольга Павлівна.

— Ми стільки разів питали її, де баба Зося, а вона казала, що не знає.

— Бо вона підтримує хороші стосунки з моєю колишньою дружиною Тетяною Маякіною, до речі, вашою матінкою.

— Я знаю. Знаю, що вона моя мати.

Батько й син мимоволі усміхнулися одне одному.

— Так от, ваша матінка була б дуже ображена, якби довідалась, що Ольга робила мені якісь послуги. Тому вона й мовчала.

— А чи можна буде потім поговорити з бабою Зосею?

— Звичайно. Ви заради цього прийшли сюди?

До вітальні зайшла баба Зося:

— Кричить, вимагає вас, хоче купатися прямо зараз!

— Зосю, ідіть на кухню і робіть, що ви робили до того. І не звертайте уваги.

— Вона намагається встати!

— Не встане. Я вас прошу! Ви працюєте в мене, а не в неї.

— Гаразд, Захаре Івановичу, як скажете.

— Отже, ви приїхали до мене, щоб побачити Зосю?

— Ні, Зосю я побачив випадково. Її ми теж шукали.

— Хто це — ми?

— Про це потім. А я хотів побачити вас. До мене приходив вчора один чоловік і розповідав жахливі речі про мою матір.

Я вже дорослий. Мені двадцять сьомий рік.

Захар Іванович підвівся, зачинив скляні двері, щоб не чути криків згори, які потроху стихли.

— Той чоловік, що розповідав вам жахливі речі, його ім’я Адріян Борич?

— Значить, усе це правда?

— Власне, речі не такі вже й страхітливі, якщо подивитись на це спокійніше. Так, у Тетяни був друг, у якого вона була дуже закохана. А я був хлопець із хорошої родини. Ми обоє були з хороших родин. І все

могло бути більш менш, але Тетяна вирішила поновити зустрічі зі своїм давнім другом Адріяном Боричем, коли ви, молодий чоловіче, були немовлям. Наша спальня була на першому поверсі, там, де тепер кімната Зосі. Там, власне, досі ті самі меблі. А батьки спали нагорі. І одного разу, а може, це було й не одного разу, коли я був на нічному чергуванні у лікарні, Тетяна запросила Адріяна на моє місце поряд із собою. Він зайшов через вікно…

Відтоді минуло на півроку менше років, ніж зараз є вам. І коли стільки років минуло, я можу зрозуміти молодий авантюризм… Для мене все давно забулося, нічого не болить. І я навіть можу зрозуміти Тетяну. Моя мати й тоді мала дуже важкий характер. Погана свекруха може викликати у жінки бажання зрадити її сина, як і погана теща, відповідно… Але Тетяна, як би це сказати… порушила… культуру зради.

— А хіба у зради є культура? — Є, мабуть. Вона привела коханця, до речі, досить таки препаскудну особу, — я мав нагоду зустрічатися з ним пізніше, він елементарно обкрадав жінок, які від нього мліли, — вона привела його на шлюбне ложе. Якби я зраджував, я знайшов би для того інше місце. А вона це робила прямо по ряд із немовлям! Моя мати почула любовні крики, яких ніколи не чулося з нашої спальні, до того ж, я був на нічному чергуванні, я вже казав про це. Я знаю свою матір, це справді дуже важка людина. Але хіба я міг її судити за те, що вона, схопивши каструлю з узваром, увірвалася до спальні і вилила всю каструлю прямо на голову тим коханцям!?

— Тобто це сталося не тому, що мати покинула невипрану пелюшку?

— За невипрану пелюшку моя мати могла би вилаяти її зранку, але вриватися до спальні, тим більше, якби вона там була зі мною, вона б не стала, принаймні, щоб не турбувати мене.

— Коли моя мати вперше розповіла мені про ті сухофрук ти, до речі, вона це зробила у ніч після смерті дуже дорогої мені людини, мене

здивувало безглуздя цієї акції. Я весь час думав про сухофрукти з узвару на подушці. Вони снилися мені! Я мало не щоранку перевіряв, чи не мокра подушка, чи немає груш і яблук під подушкою. А тут з’явився цей Адріян.

— Колись я дав слово вашій матері, що заради вас берег тиму цю таємницю, нікому не розповідатиму про достеменну причину нашого розлучення. А вона не матиме до мене ніяких претензій. Я дотримав слова. А моя мати, коли Тетяна років двадцять тому зібралася заміж за одного лікаря, розповіла йому про все. От за це я її засуджую. Я її просив цього не робити. Звичайно, Бог нам усім суддя. Може, мені й не слід було порушувати слово, дане двадцять сім років тому. Але Адріян одначе все вже розповів.

— Я вам дуже вдячний, Захаре Івановичу. Дуже вдячний.

А тепер я хотів би переговорити з бабою Зосею. Я її шукав і не сподівався відшукати. Ви мені дозволите?

Баба Зося знову зайшла до вітальні.

— Впала на підлогу. Треба піднімати.

— З вами дуже хоче поспілкуватися цей молодий пан. До речі, це мій син. Поговоріть із ним, а я справлюся сам. Робіть так, як я сказав, Зосю!

Баба Зося завела Женика до своєї кімнати. Через це вікно, на це ліжко лазив до матері Адріян Борич. Так і хочеться перевірити, чи не залишилося на подушці сухофруктів з узвару.

— Сідайте, як ви прийшли до мене. Я від вас не ховалась.

Просто мені запропонували роботу тут. Тут краще, ніж у лікарні.

— А на Подолі у Раєвського вам було добре?

— Бувало й гірше. Він мене взяв, коли пішла з дому його дочка, тобто коли звільнилася кімната. Бо я йшла до тих, хто хоч якийсь куток давав. А тут ціла кімната. Не така тепла, як тут. А чого ви питаєте про ґенерала?

— А ви пом’ятаєте ту жінку, яка померла в лікарні?

— Я все пам’ятаю. Те, що було шістдесят років тому, пам’ятаю. А оце зараз, там де завідуюча Ольга Павлівна? Та то я ж її знайшла мертвою!

— Скажіть, ви спали у тій палаті, де лежала Вероніка?

— Я спочатку там лягла спати, а потім не спалося, і я вийшла. Там було дуже душно, і та, друга, Поліна, дуже хропла. Я вляглася на топчані в коридорі. Я знаю, про що ви хочете спитати. Десь між ніччю й ранком до палати зайшла жінка в білому халаті. Не тамтешня врач, я там усіх знала.

Але йшла впевнено, наче врач. Вона дуже скоро вийшла з тої палати і щось поклала в целофановий пакет, мабуть, використаний шприц. І пішла до ординаторської. А потім, коли вашу Вероніку знайшли мертвою, синьою, я розказала Ользі Павлівні про ту жінку. А вона нічого на те не сказала.

Я кажу: як знаєте. Я вам сказала, бо я на вас працюю. На кого я тільки не працювала! Скоро вже працюватиму на чорта в пеклі! І там свого дому не буде!

— Зосю, а ви б упізнали ту жінку?

— Ту, яка вночі заходила до палати? Впізнала б! Але підтвердити десь я не можу! Мене вже багато разів просили, бо я багато темних діл

бачила. Тому й сама така чорна. В мене нема паспорта! Мене нема! Нема баби Зосі! Для окремих людей баба Зося є. А для держави її нема!

— Але мені, окремій людині, не державі, ви можете описати ту жінку?

— Вона світла, така як ото ви. Мабуть, фарбована. Така, ще нівроку, хоч і не першої свіжості. І трошки припадає на одну ногу.

— А лице ви запам’ятали? — закричав Женик. — Ви б її впізнали, якби побачили фотокартку?

— Впізнала б! Вона довго стояла, перш ніж зайти, диви лась на мене, чи я сплю, а потім подумала, то не людина спить, а колода з лісу. І пішла до дев’ятої палати. По фото графії впізнаю, а так не розкажу! Вона без особливих прикмет!

Женика почало трусити. Світле волосся, трошки при падає на одну ногу. Зовсім трошки. Але є, якшо дивитись, як іде по коридору. Без особливих прикмет. Таких багато.

Як, до речі, новеньких стогривневих купюр!

— Зосю, люба, я вам покажу цю картку! Це важливо мені, а не державі! Скажіть, а ви не впізнали Вероніку Раєвську?

— Ту жінку, що померла? Вероніка, але прізвище в неї було інше… А чому ви кажете, що вона Раєвська?

— То дочка Івана Раєвського, в якого ви працювали двадцять років тому!

— Я її не бачила тоді! Я прийшла на її місце, коли вона пішла з дому. Мені ґенерал розповідав! Я спала в кімнаті, де на стіні висіла дошка "Причал номер сім!"

— Так, то її кімната. Вона мені багато розповідала про неї!

— Я доглядала її матір. Вона померла десь через рік, як я прийшла до ґенерала. А дочка так і не прийшла до матері.

Ви питаєте про дочку Івана Раєвського з Подолу чи про жінку, що померла у лікарні, де я робила раніше?

— Це одна й та сама жінка! Вероніка Раєвська! Стебелько — її прізвище у шлюбі. Але вона пішла від свого чоловіка. — І то вона померла тоді? Яке лихо! Боже мій, яке лихо!

— Вчора по ній було сорок днів!

— Якби ж я знала, я б передала їй те, що говорила її мати, коли помирала! Стільки років ношу це в собі, боюсь померти! А тепер і вона померла!.. А потім ґенерал одружився з іншою жінкою, молодою! І через неї я пішла з того дому.

— Зосю, що ж сказала мати Вероніки вам тоді?

— Це я можу передати тільки самій дочці. Більше нікому. Єство Женика не вміщає всього того, що звалилося на нього протягом минулої ночі та нинішнього дня. Але він від чуває: треба триматися. Гаразд, те, що мати Вероніки колись сказала бабі Зосі, може бути абсолютно незначущим. Просто сама ситуація передачі інформації могла здаватися дуже значущою. Але жінка без особливих прикмет, яка ховала шприц, виходячи з палати… І трохи припадала на одну ногу…

— Зосю, люба, — схвильовано говорить Женик, — я зможу ще раз вас знайти?

— Якщо я буду тут, то зможете, а якщо вона… — баба Зося великим пальцем показала нагору — помре або вижене мене, то тоді й не знаю, де я буду.

— Ніхто нікого не вижене, — Захар Іванович чує закін чення розмови, вони вже вийшли в коридор.

— Батьку, — раптом скрикує Женик, — у вас часом немає давніх фотокарток моєї матері? Може, щось збереглося.

— Хвилиночку. Десь має бути. Зосю, ви дозволите мені щось пошукати у вашій кімнаті? Із кімнати, де тепер живе баба Зося, а колись була шлюбна спальня молодого подружжя Мурченків, Захар Іванович виносить товстезний альбом фотокарток радянських часів із крейсером "Аврора" на обкладинці.

— Ось наша весільна. Ось ми в Криму. А ось тоді, коли вам, Євгене, було два чи три місяці.

— Така і в нас є. Тут вона вже схожа на себе теперішню.

Дивіться, Зосю!

Тетяна Маякіна зберегла свій імідж водночас і стильної, і консервативної жінки. Вона не міняла зачіски, хоча міня лася мода. Дотримувалася класичного стилю одягу: вузька спідниця, строга блуза, мінімум прикрас.

— Схоже, що вона. Але тут вона молодша. Якби новіша картка, я б точно сказала. І трохи припадає на ногу. Вже не пам’ятаю, на яку.

— Дякую. Ви сказали мені дуже багато. І вам дякую, Захаре Івановичу!

— Нема за що! Ось мій номер телефону. І, якщо у вас будуть конфлікти з матір’ю, мій дім відкритий для вас. Втім, навіть якщо й не буде конфліктів…

Був переддень Восьмого березня, але в організації, де працювала Лариса, не було команди ні вітати жінок із цим всенародним святом, ні навіть відпустити їх раніше з роботи.

Тамтешній бос організував взаємообмін подарунками між чоловіками й жінками на день Святого Валентина, а перери вати роботу на місцеві свята, коли стільки коштів йде на організацію американських, він не може дозволити. І тому в п’ятницю, шостого березня, коли засніженими вулицями тисячі перехожих обох статей несли весняні квіти, співробіт ниці фундації мали сидіти над своїми паперами до останньої миті трудового дня.

Перед Ларисою серед службових паперів лежить специ фікація телефонних розмов з домашнього телефона Тетяни Маякіної та Євгена Мурченка за січень. Тут багато дзвоників на телефон Вікторії. Але й дзвоник о двадцятій годині двад цятого січня таки був. Це коли нібито телефонувала бабуся Марія А ось двадцять четвертого січня дзвоник на телефон п’ятсот тринадцять і так далі, тобто на хатній телефон Дмитра Стебелька. А тепер треба буде залучити того самого Дмитра Стебелька, життєвої гнучкості йому бракує, зате чоловічої сили навіть забагато, і з його допомогою розібра тися з цим херувимчиком і його мамою. Втім, може треба діяти не так. Але як? Треба подумати. Але думати треба швидко. І діяти швидко.

— Ларисо Вікторівно, вас до телефону.

— Тьотю Ларисо! Це Вікторія! Поряд зі мною Женик! Він відшукав бабу Зосю!

— Він у нас Шерлок Холмс! А я маю специфікацію з Печерського телефонного вузла. Так, відшукала, звідки теле фонували тобі та твоєму батьку. Де ви є?

Женик і Вікторія хутко з’явилися у подвір’ї фірми, де працює Лариса. Вона таки пішла з роботи раніше, мотиву ючи тим, що сьогодні Тимофія, день ангела її діда. Вона вийде на роботу раніше дев’ятого березня. А тепер вони сідають в тій самій кав’ярні на Ярославовім Валу, де обідали з Наталею Никонівною. Женик не зрікається телефонних розмов, навпаки, він сповнений рішучості довести справу до кінця. Аби не зрадила голова. І сила духу.

— Отже, тепер у мене всі докази. Я йду!

— Зачекай, Женику, ти мене висмикнув з роботи, я маю дев’ятого пертися до офісу мало не на сьому, щоб відробити цей свій похід, плюс я затрималась з обіду, бігала на Печерський телефонний вузол.

— Дуже дякую вам, що ви це зробили! —…А ти мені нічого не розповів! Це не по джентльмен ськи! Та ще й напередодні Восьмого березня!

— Якщо я зараз сидітиму з вами і розповідатиму все, що довідався вчора після вистави плюс сьогодні зранку, то не знайду в собі сили довести справу до кінця. А крім мене цього ніхто не зробить. Ви з Вікторією можете провести мене до мого дому. Ви мені тим самим надасте істотну моральну підтримку.

Вікторії, на жаль, треба ще забігти до академії. Треба скласти залік саме напередодні Восьмого березня. А потім буде вдома. Дівчина бере

клятву з тьоті Лариси, що та відразу дзвонитиме. Лариса обіцяє. А також обіцяє провести Женика.

— Сірий дім біля Арсенальної? Гаразд, беремо машину.

По дорозі Женик Мурчик щось намагається розповісти Ларисі, але слова не тримаються купи, і Лариса каже хлопцеві:

— Ти поки що помовч. Я почекаю на тебе.

А коли вони висадилися навпроти сірого будинку, Лариса сказала:

— Тримай свій останній доказ. — Лариса простягла йому специфікацію телефонних розмов, — якщо треба буде ще один примірник для кримінальної справи, ми з Дмитром отримаємо дублікат. А я сиджу в ресторані в будинку Іпсі ланті і чекаю на тебе. Якщо тебе нема о сьомій, я викликаю міліцію до тебе додому.

— Навіщо такий дорогий ресторан, пані Ларисо?

— Пам’ять Вероніки не може бути виміряна в грошах. Ми ще раз пом’янемо її.

— Гаразд. Зараз шоста. Давайте о пів на восьму?

— Ні. Згідно з психологічними дослідженнями, опти мальний час на домашні з’ясування стосунків — тридцять сорок хвилин. Я тобі і так даю забагато часу. …О вісімнадцятій сорок Женик перебігав вулицю Січне вого повстання, хоча треба було скористатися підземним переходом. Його зупинила дівчина — дорожній міліціонер і довго цікавилась його документами і тим, чому це аспірант кафедри філософії не знає правил дорожнього руху. Але на сьому до Лариси він встиг. Офіціант стягнув з нього кожуха, звелів здати до гардеробу і привів до Лариси, яка сиділа з

келихом червоного вина. Женик дістав із внутрішньої кишені п’ять новеньких стогривневих папірців:

— Це треба буде повернути Дмитрові Стебельку. Однієї сотні не вистачає, але…

— А я думала, ти зібрався заплатити за нашу вечерю…

— То була ваша ідея йти до цього закладу. В мене немає грошей на це. Я й Вероніку не зміг би сюди запросити…

Ввечері шостого березня Дмитро Стебелько знову заїхав до свого помешкання на Воскресенці. Взяти деякі речі, перевірити, чи все на місці. Він побачив, що, поки його тут не було, хтось намагався зайти до його хати, і укотре похва лив себе за те, що поміняв ключа. А також іще раз подумав, що гроші взяла не Вікторія. Але хто? Вони з Веронікою забрали тоді два комплекти ключів. Вероніка могла просто загубити того ключа… Але годі про це. Тепер сюди ніхто не увійде, хіба що ламатиме двері… Дмитро зібрав валізу потрібних йому речей, узяв щось із інструментів, потрібних для завершення ремонту в кімнаті діда Раєвського. І, вже одягнений, перш ніж іти, вперше після повернення з Полісся зазирнув до їхньої з Веронікою спальні. Велике ліжко було зім’яте. На ньому хтось вовтузився, можливо, якась без соромна пара тут кохалася. То була не Вікторія. Вона б такого не робила. То були ті, в кого старий ключ від цієї хати.

Задзвонив телефон.

— Добре, що я вас застала! Дмитре Миколайовичу! Чи можу я зустрітися з вами? — жінка на тому кінці дроту мало не плаче, — я не заберу у вас багато часу! Я вас благаю!

— Хто ви?

— Не має значення! Я приїду туди, куди ви скажете.

— Я зараз їду до доньки. Ми можемо зустрітися хвилин за двадцять по дорозі від мосту Патона до центру!

— Ви на машині?

— Так.

— То вам не важко буде проїхати по вулиці Січневого повстання?

— Я саме так і їхатиму.

— А може, ви зайдете до мене? Це великий сірий будинок біля метро.

— Ні. Зустрінемось на вулиці. Я зупинюся… де там можна зупинитися?

— Тоді я вас попрошу: проїдьте вперед до наступного сірого будинку, там продуктовий магазин, і заверніть у тупик за рогом біля парку.

— Домовились.

Він подзвонив Вікторії, розповів їй про дивний дзвоник і виїхав. По дорозі думав: як я впізнаю її? Але з цим проблем не було: на розі, де вони домовились, в елегантному пальті з норковим комірцем, простоволоса, заплакана, стояла та сама жінка, яку він колись бачив на спектаклі біля входу до залу і на цвинтарі біля могили Вероніки. І, поки Лариса з Женіком вели свою розмову у східному ресторані в будинку Іпсіланті, на вітрі біля входу до Маріїнського парку відбулася інша розмова.

А стіни одного з помешкань у сірому будинку біля метро "Арсенальна", здавалося, й досі дрижать від фатального діалогу, хоча його вже давно завершено:

— Мамо, де ти була в ніч з двадцять п’ятого на двадцять шосте січня цього року між третьою ночі й четвертою ранку?

— На нічному чергуванні у своїй лікарні, ти це знаєш.

— Я сьогодні був у твоєму відділенні. І попросив Віру Макарівну перевірити журнал чергувань. Сказав, що це дуже важливо для мене. Ти не була в цю ніч на чергуванні.

— Не була.

— Тоді я повторюю перше запитання.

— Але якщо ти мені, буває, відповідаєш: не твоє діло, де я був, то я тобі тим більше можу відповісти так само.

— Я наполягаю на твоїй відповіді!

— Гаразд, я святкувала Тетянин день із мужчиною. Твоя мати ще не стара для цього. — Із Адріяном Боричем?

— Якби ти таки справді був дорослим мужчиною, ти б не не питав мене про це. А де ти був сьогодні цілий день, крім моєї лікарні?

— Про це потім. А чи не святкували ви Тетянин день — чи то Тетянину ніч — в ординаторській у Ольги Павлівни?

— Ти і в неї був?

— Мамо, у мене є докази кожного твого кроку в ту ніч!

Ольга Павлівна мовчала, але розповіла санітарка, що бачила, як ти виходила зі шприцем із дев’ятої палати!

— Як же ти знайшов ту бабу Зосю? Навіть Ольга не знає, де вона, а вона вже б мені сказала!

— Знайшов — і все! Дуже шукав!

— А ми в той день з давнім другом поїхали до Ольги, теж нашої давної подруги! Але вбивала не я! Не я! То доля! Я вирішила покластися на долю! Це був деоксідомін, "гумані тарний" заспокійливий засіб, у деяких він викликає набряк гортані, але в багатьох — ні. Але доля вирішила за мене! Це сталося само собою! Навіть злочинцям прощають, якщо в них не було наперед обдуманого плану! А я мати!

— Деоксідомін сам собою опинився у твоїй сумці?

— Так! У мене він був ще до того, коли міністерство розпорядилося вилучити його!

— В це ще якось можна повірити! Але навіщо було теле фонувати Дмитрові, щоб він прийшов до Вероніки! І Вікто рії, щоб вона щось думала про бабцю, яка прокляла Вероніку!

Та бабуся померла півроку тому! А ти витягла з антресолей старий телефонний апарат, по якому погано чутно, і дзвонила Вікторії. Ось! Ось мій остаточний доказ! А це вже наперед обдуманий план із твого боку!

— Так, так, так! Наперед обдуманий Ти втрачав себе поряд з цією жінкою! Я більше не могла цього бачити! Ти писав для неї бездарні п’єски! Ти брався за дурні роботи заради заробітку, хоча ми не бідували! Ти навіть вірші писав не зі свого, а з її голосу! І це з твоїм розумом, з

твоїм інтелектом! Я жила в пеклі відтоді, як ти зійшовся з нею! Мені був не потрібен той Адріян! Я розпочала гру з ним, спочатку, щоб познайомити його з нею, щоб вона облишила тебе! Але вона розумілася на мужчинах! Навіщо їй старий пес Адріян, хоча він і з грошима!..

— В Адріяна нема грошей! Які в нього гроші? Ті, які вкраде у довірливих жінок? Ти сама забрала з його кишені шістсот гривень, які він витяг у хаті Дмитра Стебелька, коли ви кохалися там у спальні Дмитра й Вероніки! Навіть тобі стало огидно від тої крадіжки! Чому вас тоді не застукав господар хати? От була б картина!

— Женику, ти скоро каятимешся в усьому, що зараз кажеш своїй матері! Мати ніколи не бажає лиха дитині! Ти все це мені наговорив, але це порожні слова! Ти ж мені не казатимеш, ніби наша розмова пишеться на магнітофон?

— Не пишеться.

— Якщо хтось звинувачуватиме мене офіційно, я зречусь усього, що тобі говорила! Адріян мовчатиме! Він хоробрий тільки з тобою й зі мною. За ним стільки гріхів! І ти все забудеш! Хіба можна йти до суду проти матері?

— Я й не піду. Але про все вже знає Дмитро Стебелько.

Він піде. Він її чоловік. Як буде, так і буде!

— Синку! Синку! Колись і ти будеш батьком!

— Якщо я залишусь з тобою, то завжди буду тільки сином!

Т в о ї м с и н о м! Але я не зостанусь. Я звільняю місце для твого Адріяна.

— Ні! Ні! Не кидай мене, синку! І Тетяна впала синові на груди. Женик відчув, що вона горнеться до нього, як закохана жінка, а не як мати. Він відштовхнув її, підбіг до трюмо, де й досі лежали ті п’ятсот гривень, чесно зароблені нелегкою працею Дмитра Стебель ка, кинувся до виходу, і мати не змогла затримати його.

Зміст розмови Лариси Лавриненко і Євгена Мурченка у східному ресторані переповідати не варто. Точніше, якщо й варто, то лише його кінець. Лариса простягла Женикові свій мобільний телефон, хлопець подзвонив батькові, з яким познайомився сьогодні вранці, і той ще раз повторив, що чекає на сина. Поки він доїде, Зося приготує йому ванну й чисту постіль.

— Спитай, як здоров’я бабці! — підказує Лариса, якій дуже сподобалась давня винахідливість цієї свекрухи.

— Як здоров’я бабусі? — слухняно спитав хлопець.

— Я їй вже розповів про тебе… про вас…

— Про тебе… кажіть мені "ти"…

— А ти — мені… і вона дуже вилаяла мене, чому я тебе до неї не завів. Отож усе буде гаразд.

Офіціант приніс рахунок на двісті вісімдесят гривень.

Лариса простягла йому свою кредитну картку, а Женикові сказала:

— Живемо один раз!

Коли вони вийшли з ресторану, Лариса сказала Женику по дорозі до шістдесят другого автобуса:

— Купи для старої квіти, тут, у підземному переході мають продаватися. Привітаєш стару з Восьмим березня. Їй буде приємно.

Потім вона посадила хлопця на автобус. Він попросив дозволу дзвонити їй, а Лариса також взяла у Женика його новий домашній телефон.

Ну а інша, значно коротша розмова, відбулася на розі біля Маріїнського парку. Коли Тетяна зрозуміла, що Дмитро ніяк не збагне, до якого суду і на кого він має подавати, вона залишила його в повній розгубленості й побігла додому зі словами: я знала, що він блефує! Тільки лякає бідну матір!

Ніде він не був! Нічого не перевіряв! Скоро прийде додому.

Але додому Женик не прийшов. Коли він не з’явився опівночі, мати набрала телефон Вікторії, але, почувши у слухавці голос Дмитра, кинула трубку. А потім набрала телефон Адріяна Борича. І той відразу покинув свою стару тимчасову жалюгідну подругу, для якої сьогодні знову ходив по кефір, і серед ночі поїхав заспокоювати подругу такого ж віку, яка, проте, значно краще збереглася і володіла значно кращою нерухомістю. Розрахунок старого знавця жінок виправдався: син, який був коли не тілесним, то душевним коханцем, пішов. І тут найкраще заспокоїть жінку старий незрадливий друг…

…Минулося кілька годин божевілля. Вікторія дивним чином склала залік з основ української родинної менталь ності. Женик, мабуть, лежить у ванні в домі свого батька.

Дмитро повернувся додому і приречено приготував вечерю.

Він приготував біґос з реберцями за рецептом своєї матері, небіжчиці Марії Степанівни. Біґос був її фірмовою стравою до того, як вона очолила деревообробний комбінат. За столом з Дмитром і Вікторією

— Лариса з сином Ярославом і Наталя Никонівна. Пані психоаналітик порушила своє залізне правило не ходити до клієнтів в гості, адже випадок екстраординарний. Якби вона або людина її фаху втрутили ся раніше, трагедії могло не бути. А втім, чужа душа є завжди чужою.

— От с сука! От лярва! — весь час повторювала Вікторія. — А такою завжди здавалася модерною, такою толерантною.

— Все сталося саме тому, — сумно хитає головою Наталя Никонівна, — що вона ні з ким не ділилася своїми материнсь кими комплексами. Вона страждала мовчки. Якби то була банальна люта свекруха, яка всім переповідає, яка нечестива жінка заволоділа її синочком, вона б не пішла на вбивство.

Вся пара вийшла б на розмови біля перелазів.

— Про це я говорила дві годину тому на заліку, — проше потіла Вікторія. — Тату, ну то ти таки маєш піти до проку рора!

Дмитро неодмінно піде. Він зробив небагато для розкрит тя злочину. Більше того, його версія провалилася. Не злочинний світ погубив Вероніку, а якісь дикі ревнощі, яким і назви немає. Але він зробить все, щоб довести вину цієї жінки.

— Це буде нелегко.

— Ольга Павлівна підтвердить, як вони святкували Тетя нин день. — І Адріян підтвердить.

— Але, як розповідав Женик, цей альфонс не пов’язує смерть Вероніки і Тетянин день. Женик їхав до тата вияснити ситуацію із сухофруктами. На свою голову матінка заспокоювала синочка за допомогою узварної епопеї.

— Але вона була і привітна, і дотепна! Хто б міг подумати?

Тільки одного разу я подумала про неї погано: коли вона захворіла перед Америкою. Тепер я точно знаю, що вона прикидалася! Здається, вона колола собі той самий деоксідо мін, бо Женик був переляканий, казав: мама синя! Мама однією ногою там! А в нього вже були і квиток, і віза!

— Краще б вона собі зразу вколола подвійну дозу, — похмуро прохрипів Дмитро.

— Але Женик молодець, що так рішуче повівся з матін кою! Дай йому, Боже, сили витримати…

— Йому є куди піти з дому, а як бути тим, кому нема? — сказав Ярослав, — От мені нема, то я й терплю усіляку наругу над собою!

— Можеш їхати до свого батька! Там само, як і Женик — до свого!

— Яка ви розумна жінка, Ларисо Вікторівно, — Ярослав цілує маму в щоку, а та б’є його по голові. — І цього свого Адріяна вона нам підсовувала! — згадує Вікторія, — Я тепер пригадую: він уперше прийшов до нас, бо передавав нам якусь книгу ніби від Женика. А Женик потім казав мамі, що нічого нам не передавав, і не розуміє, як воно сталося. Тоді воно забулося, а тепер згадалося.

Сиділи довго. З’їли весь біґос. Лариса, яка за дві години до того вечеряла із Жеником у Східному ресторані, з’їла подвійну порцію, і це помітили всі за столом. Лариса поквапилася дати пояснення: в будинку Іпсіланті вони з Же ником з’їли тільки по салату з морених креветок з ананасами, що не робить ситим, а навпаки, збуджує апетит. І взагалі, після всіх заморських різносолів кожну нормальну людину тягне до рідних українських страв.

Обговорили і узгодили всі неузгодженості. Незрозумі лими залишилися тільки слова баби Зосі про те, що хотіла сказати своїй дочці перед смертю мати Вероніки.

— Може, десь там, на Подолі, зарито скарб? — підкинув ідейку Ярослав, — Давайте візьмемо пляшку й поїдемо до тої баби Зосі!

— А може, навпаки, вона прокляла маму, що та не прийшла до неї в її останні дні, — висловила припущення Вікторія, — і напророчила їй ранню смерть?

Але всі зійшлися на тому, що баба Зося не вижила з розуму і таки справді все пам’ятає. Навіть про причал номер сім в домі Івана Раєвського. І, наче підслухавши їхню роз мову, подзвонив Женик. Він сказав, що в нього все добре. А також розповів, що пив чай із бабою Зосею, і вона ще раз підтвердила, що нікому не передасть слова мами Вероніки.

Навіть доньці Вероніки.

Потім був дзвоник, і кинули трубку, коли Дмитро сказав "Я слухаю".

— Це якась імітація трагедії, — Лариса невдоволена, — для чистоти жанру Тетяна має вмерти, а перед тим убити свого поплічника, наприклад, уколоти йому деоксідомін під час любовних розваг.

— Цього лоха, мабуть, не взяло б, — каже Ярослав.

— Я гадаю, цей лох іще зіграє неостанню роль у майбутній долі Женикової мами. Гадаю, його участь у свідченні проти нашої убивці буде оцінена за вартістю печерської квартири у сірому будинку… — припускає Лариса.

— Так, — вигукує Вікторія, — пам’ятаю, він розпитував нас із мамою, скільки коштує оця наша хата, за скільки б ми її продали — власне, навіщо нам з мамою вдвох таке велике помешкання? Саме після тієї розмови ми з мамою відчули до нього особливу огиду! І вказали йому на двері.

— Тоді, мабуть, він остаточно взявся за Тетяну, — тяжко зітхнув Дмитро, який згадав, як нещодавно зазирав до спальні у своєму помешканні. — Вона, певне, витягла ключ у синочка і з тим альфонсом поїхала до моєї квартири віднов лювати стосунки, поки я був у Блюхівці. І то вони витягли мої гроші із серванту!

— Ой, гроші! гроші! гроші! — заспівала Лариса, — ось п’ятсот новеньких гривень! Женик їх мені повернув! Тримай, Дмитре! Та суча баба порушила заповідь НЕ ВБИВАЙ! Але чомусь не могла порушити заповідь НЕ КРАДИ! Інтелігент на жінка, одне слово!

— А одну сотню Женик розміняв у кафе, коли запрошував мене на каву. Як же він тепер житиме без маминих грошей?

— Я запросила його в понеділок вранці до нашого офісу.

Він колись сподобався моєму босу. А в нас є багато експерт ної роботи. Якщо він до того не помириться з матусею, то, гадаю, прийде, — сказала Лариса, — Але феноменально вона примудрилася все витягти з нього! Всю потрібну інформа цію!

— Всі ми повідомляємо купу інформації про себе, — каже Наталя Никонівна, — тільки переважно наші співрозмов ники її забувають. Запам’ятовується або те, що є винятково незвичайним, або те, що було повторено кілька разів. Тільки велика зацікавленість змушує запам’ятовувати все підряд, а потім використовувати його.

Вже пізно. Всі тарілки на столах порожні, тільки на тарілці посеред столу — купа обсмоктаних реберець від біґоса.

— Дмитрику, ти обіцяв нас відвезти додому, — втомлено встає Лариса.

— Звичайно!.. — Дмитро підводиться. Пізно. Але розмова ще триває. — А що робити, щоб світ не був таким жахливим?

Не бити по обличчю, не розібравшись… І навіть розібравшись, не бити. Краще самому йти геть. Це я затямив. А що ще?

— Шанувати прагнення жінки до самовираження! — вигукує Вікторія.

— Але ж найстрашніший злочин у нашій історії вчинила саме жінка! — сумно каже Лариса.

— Це ні про що не свідчить, — обурюється Вікторія, — владна мати, якої боїться дорослий син, — це один із найстрашніших діагнозів українського суспільства! Це, без перебільшень, національна трагедія України!

— Будемо сподіватися, що наш хлопчик усе таки виріс, — каже Лариса, поки Дмитро подає пальто їй, а потім Наталі Никонівні, — Дякую, Дмитрику! Але як ростити тих синів? Я питаю, як їх ростити, — вона сердито дивиться на Ярослава, який колупається в носі.

— Все буде гаразд, у тих хто вижив у цю зиму, — каже Наталя Никонівна. Занадто мужні стануть м’якшими. Сини подорослішають.

— Вероніка не захотіла сина, — сумно згадує Дмитро.

— В мене буде дівчинка, — виклично відповідає Вікторія, — в жінки, в якої росте син, поступово неодмінно активізується приспана архаїчна свідомість.

Всі виходять на вулицю. Сідають у машину і їдуть темною вулицею вниз. Всім близько, але в цю холодну ніч їхати значно краще, ніж іти пішки. Навіть якщо їдеш не в розкішній "Мазді", а в старій "Ладі".

Спочатку відвезли Наталю Никонівну. Тепер везуть додому Ларису з Ярославом.

— Ось клініка Женикової мами, — сказала Вікторія, коли вони проїхали повз старовинний особняк за парканом, зусібіч оточений новими будівлями. І синій лікарняний ліхтар в одному з вікон горить особливо зловісно, і всім стає моторош но, і назад, відвізши Ларису з Ярославом, Дмитро їде вулицею Артема.

— Давй покатаємося містом, тату, — просить Вікторія.

Дмитро згодний. Завтра вихідний. Він теж не від того, щоб поїздити порожніми нічними вулицями. Він часом у такий спосіб лікувався від нестерпної журби у ті півтора роки, коли його дівчата пішли від нього, і ті нічні прогулянки розвіювали тугу краще, ніж горілка.

— Поїхали, доню. Тільки май на увазі: скоро та грізна година, коли в цьому місті трапляється більшість лих.

— Трошки, тату! Зараз тільки пів на другу… Як ти гадаєш, що мамі хотіла передати її мати?

— Схоже, про це ми так і не довідаємось. Я більше згоден із твоїм припущенням, ніж із Ярославовим… Та це не так і важливо… Важливіше, як маємо реаґувати на злочин проти Вероніки. Але про це ми

думатимемо потім… А поки що давай півгодинки поїздимо містом без думок.

— Давай. Тільки ти вже от от з’їдеш на Хрещатик і будеш підніматися на Печерськ. Краще не їхати туди!

— Так, я теж не хочу до сірого будинку. До того ж, я там уже був сьогодні.. себто вчора… Куди поїдемо?

— Прямо — Печерськ, праворуч — Червоноармійська, я її ненавиджу.

— Я теж.

— Ліворуч — Поділ. Маму погубив не Поділ, а Печерськ…

Поїхали ліворуч. Принц у казці теж, здається, їхав ліворуч.

Дмитро повернув по Хрещатику ліворуч, повз філармо нію, а потім — знову ліворуч, на Поділ. Промайнули темні парки, гойднув хрестом угорі підсвічений Володимир і швидко зник у темряві. Праворуч пропливла сонна Поштова площа, і вони в’їхали на яскраво освітлену вулицю Сагайдач ного, де ще й досі вирувало нічне життя.

— Поверни на набережну, — попросила Вікторія, — не треба їхати на Контрактову.

На Ігорівській було темно, і Дмитро ввімкнув фари.

Зрадливе місто, знане не з фасаду,

В тобі такі провалля небуття!

Не розібрати, де любов, де зрада,

Де світлий гріх, де чорне каяття…

— Це вірші…

— Так, його…

— Ось тобі набережна…

— Дякую, тату… Доїдемо до колишнього причалу номер сім, а потім — до Житнього, і — по Глибочицькій додому.

— Гаразд, доню. Як скажеш.

Дмитро злегка натис сирену, коли вони проїхали повз ТУ відреставровану кам’яницю, і тоді Вікторія сказала:

— Як ти думаєш, тату, бабуся Марія могла вбити твого батька? А може, вона щось зіпсувала в його мотоциклі? Ти так не думаєш?

— Я так не думаю, Віко, — різко відповів Дмитро. Знову вона про це! Навіщо це тут і зараз?

— А ти знаєш, тату, діда Івана вбила я… Не те що вбила, але я зробила, щоб воно так вийшло. Коли ми в’їхали в ту хату, ще не було закінчено ремонт і не були приварені ґратки на одному з балконів. Мама замикала на ключ ту кімнату. А я, можна сказати, навмисне одного дня залишила її незамк неною. Дід погано орієнтувався в новому домі…

Довго їхали мовчки. Нарешті Дмитро заговорив:

— А мама знала?

— Ні! Вона б цього не зрозуміла. Хоч він "ненормативив" її мало не щодня.

— Не знаю, чи простить тобі Бог, а я… не беруся судити тебе, доню.

Далі вони їхали мовчки вздовж трамвайної колії. Глибо чиця також була яскраво освітлена, а з обох боків темніли прадавні Щекавиця й Хоривиця. Потім старовинні київські гори лишилися позаду, з обох боків спливли старі сонні фаб рики. А потім стара "Лада" кольору березневої ночі знову виїхала на вулицю Артема і повернула ліворуч, до Львівської площі.